

2
2006

YILDUZ

ƏDƏBİ
BƏDİİ
JURNAL

Əsəd Cahangir

Tural Anaroğlu

Zakir Sadatlı

Yalçın Qoca

POSTAL
KODSOKI

Ушловни А Шерин

Эуз Хановлар,
8 Март Бейнекал
Тадомлар байрам
мунасивэтинде Сизди
салими галбуди табрик
едирек. Арзуиуз будур ки,
кегини байрамларин
обгогани бир даха
жамеасилиз!

Кому Азербайжан
гадыларина

Индекс предприятия связи и адрес
отправителя

"Ушлов"
журналинин
коллективинден

Индекс предприятия связи места назначения

С Министерством связи СССР 1980 30 06 80 МТ Говане Зап. 6007 П 5 *

Baş redaktor
Elçin HÜSEYİNBOYLİ

Baş redaktor müavini
Qulu AĞSƏS

Məsul katib
Oqtay ƏHMƏDOV

Şöbə redaktorları
Hicran
Nərgiz CABBARLI
İlqar FƏHMI

Bədii redaktor
Ədalət HƏSƏN

Redaksiya heyəti

Kamal Abdulla, Səhər, İlqar İlkin, İbrahim İbrahimli, Elbariz Məmmədli, Rafiq Hümət, Əyyub Qiyas, Zakir Sadatlı, Qoca Xalid, Faiq Balabəyli, Həyat Şəmi, Rəsmiyyə Sabir, Xanəmir, Əlizadə Nuri, Natəvan Dəmirçioğlu, Nisəbəyim, İrfan Ciftçi (Türkiyə), Xaqani Qayıblı (Estoniya)

Təsisçilər:
Azərbaycan Yazıçılar Birliyi
və "Ulduz" jurnalının kollektivi

1967-ci ildən çıxır
Şəhadətnamə № 238
Əlyazmalar qəbul olunmur

Redaksiyanın ünvanı:
Az-1000, Bakı,
Xaqani küçəsi,25

Telefon: 498-72-43

e'mail: ulduz04@box.az
fahmi75@rambler.ru

Çapa imzalanıb:21.02.2006
"Ulduz" jurnalı redaksiyasında
yığılıb səhifələnilib.
"Əbilov, Zeynalov və oğulları"
İstehsalat-Ticarət Kompaniyasında
nəşr edilib.

Mətbəənin ünvanı:
Az-1000, Bakı
M.İbrahimov küç.43
84 /108 1/16 kağız vərəqi.
10,2 uçot-nəşr vərəqi.
Sifariş № 70
Tiraj 500.

Artur Rembo

poeziyasında layiqli yerini tutacaq. Buyurun, onun Artur Rembodan tərcümə-lərilə tanış olun...

Diqqətli oxucunun yadındadırsa, bir müddət öncə tanınan tənqidçi Əsəd Cahangiri yeni ampuada təqdim etməyə söz vermişdik. İndi vədimizi yerinə yetiririk. Əsəd Cahangirin bu tərcümələri onun istedadlı tənqidçi olmasıyla yanaşı, həm də bacarıqlı tərcüməçi olmasından xəbər verir.

Əsəd bəy daha bir ampuada oxucuların qarşısına çıxmaq niyyətindədir. Qələmdaşımızın yazdığı "O adam" poeması yaxın zamanlarda "Azərbaycan" dərgisində çap olunacaq və elə bilirik ki, Əsədin bu əsəri Azərbaycan

Əsəd Cahangir

Elçin Hüseynbəyli

Dərədə yatan əsgər

*Yaşılbaş dərələrdən həzin çay səsi gəlir,
Gümüşü zərrələrdən islanıb başdan-başa
Göy otlar... Dərələri tutub qızıl yağışa
Günəş dağın dalından alov-alov yüksəlir.*

*Sərilib göy otlara orda bir cavan əsgər
Sifəti avazımış, papaqsız, ağzı açıq
Uyuyur.. Üz-gözünə günəş şəfəqlər saçır,
Bağrına basıb onu seveliyir sanki yer.*

*Güllərin arasında daş kimi yatır, guya
Körpədi, dodağında gülüş gedib yuxuya.
Günəş, ona hayan ol, çay axsın layla kimi!*

*Burnunun pərələri titrəmir gül ətrindən,
Nəfəs almır, uyuyur rüyaların bətnində,
Köksündəki yaralar yanır cüt lalə kimi!*

Bohema

(fantaziya)

*Yumruqlarımı yırtıq ciblərimə dürtərək,
Ehtiras Allahının arxasınca qoşurdum.*

Özümdən zərif sevgi romanları qoşurdum,
Cırım-cındır paltomu unudub sərək-sərək.

Əynimdəki şalvarım it ağzından çıxsada,
Arzumun göylərindən qafiyələr dəririrdim.
Ulduzlar otelinə salamlar göndəririrdim,
Üstümə pıçılıyla qayıdırdı bir səda.

Yanıma yerə qoyub ot basmış bir yol üstə,
Axşam şəhi vurduqca üzümə asta-asta,
Sözlərdən çələng hörüb, xəyallara dalırdım.

Kölgələr yavaş-yavaş alınca sol-sağımı,
Tarım çəkib zay olmuş patavamın bağını
Sıxaraq sinəm üstə lira kimi çalırdım.

Axşam duası

Dəllək əlinə düşmüş məsum bir mələk kimi
Pivəxana küncündə keçirirəm ömrümü,
Qarnımı qucaqlayıb tüstülədirəm qəmi,
Fikrim ala buludda, fikir ki, yemək deyil.

Xəyal quşxanasından, könlümü isidərək
Tökülür üst-başına arzularım zibil tək.
Bəzən elə qovur ki, onları dərddli ürək,
Bir kötük parçasıdır elə bil, ürək deyil.

Otuz beş-qırx pivəni dümlüyərək, beləcə
Cövşəyib arzuları uddum, Allaha pənah!
Qalmışam ki, görəsən, borcumu verim necə?

Elə boşalırım ki, elə bil kərim Allah
Mərhəmət yağışları tökür, içsin gül-çiçək.
Sakitcə çızqırdıram göylərə, bərəkallah!

Asılmışların balı

Asılıb boğazından,
Oyunbazlar rəqs edir.
Onlar İblisə əyan,
Sələddinə əsgərdir.
İblis yaxalarından dartaraq sağa-sola,
Döyür alınlarına yırtıq dikdabanıyla.

İstəyir dingildətsin yenə bu üzüyola,
Qorxunc oyunbazları Milad həyəcanıyla.

İblisin halay vuran qara kəndirbazları
Sarmaşib heysiz əllə, toqquşduraraq sinə,
Unudub nə zamansa ləzzət verən qızları,
Başlayırlar qorxunc bir ehtiras səhnəsinə.

Qarnı belindən keçən bu çevik rəqqasların,
Fırlanmağa yeri bol, meydanları genişdi.
İblis kamançasını çiğnayır harın-harın,
Oyundu, yoxsa dava, bilən yox, bu, nə işdi?

Pəncələri təptəzə, dabanları daş təki,
Kimsə dərilərini parça-parça soyubdu.
Heç kəs yan-yörəsinə göz yetirmir çəpəki,
Kəllələr bəyaz qardan ağ şlyapa qoyubdu.

Qarğaları kəkil tək başlarına taxıblar,
Didik-didik sallanır çənələrinin eti.
Qardan zireh geyinib döyüşməyə çıxıblar,
Dövrə vurduqca coşur igidlərin hiddəti.

Yel cumur, ay can-ay can, sür-sümük məclisinə,
Kişnəyir dar ağacı, sanki gurlayır orqan.
Göy meşədən səs verir qurdlar onun səsinə,
Dan yeri qırmızıdır cəhənnəm alovundan.

Cəhənnəmin özündən razı xoruzlarının,
Sınıq-salxaq qolları havada quş tək süzür.
Çevir onları, külək, monastır qızlarının,
Yeri deyildir bura, burda məsum nə gəzir?

Ölümün özü burda rəqs edir, vurhavurda,
Cinlənmiş bir skelet millənir göyə birdən.
Dəli külək az qalır alıb onu uçurda,
Boğazı çıxmır amma asıldığı kəndirdən.

Görüb boğazındakı kəndiri, bu halına
Bağırır, əllərini çırpır dizinə bərk-bərk.
Sür-sümüklə dəf çalan asılmışlar balına,
Elə cumur, elə bil meydana dönür təlxək.

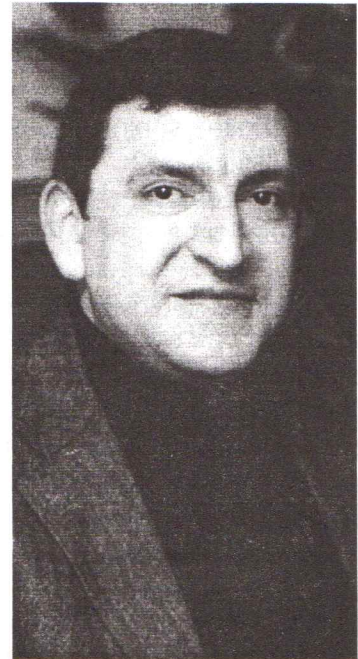
Asılıb boğazından,
Oyunbazlar rəqs edir.
Onlar İblisə əyan,
Sələddinə əsgərdir.

Tural ANAROĞLU

AVTOBUS

hekayə

Rəmişin sürücüsü olduğu maşını avtobus adlandırmaq düzgün deyildi. Bu bir marşrut taksisi və ya xalq dilindəki adıyla "marşrutka" idi. Ancaq o Sovet dövrünün balaca yığcam "RAF"larından deyil, keçmiş "Mercedes"lərdəndi. Rəmişin bu gün ilk iş günü idi. Reysdən qazanacağı vəsaitin böyük hissəsini avtobusun sahibinə verəcək, qalanını isə cibinə qoyacaqdı. Avtobusun sahibi də bu işdə yeni sayılırdı. Maşınının hansı marşrutla işləyəcəyini hələ də tam qərarlaşdırmamışdı. Yəni, marşrutun haqqını ödəməmişdi.

Rəmişə bərk - bərk tapşırılmışdı ki, bu gün yaxşıca götür - qoy etsin. Baxsın ki, harada çox müştəri var. Rəmiş boş avtobusu ilə Azneft dayanacağına yaxınlaşanda doğma Bakı kəndlərinə gedəcəyini düşünmüşdü. Ancaq istənilən kimi olmadı. Avtobusa ilk oturan iki müştəri Bayıla gedəcəklərini söylədi. Rəmiş Bayıl istiqamətinin daha sərfəli olacağını düşündü. Maşının qapısından duracaqda olanlara:

- Bayıla gedən varmı? deyə səsləndi.

Ancaq iş - işdən keçmişdi. Avtobus bir anda müştərilərlə, daha doğrusu, sənişinlərlə doldu. Basa - basla içəri dolmuş sənişinlərdən müxtəlif təkliflər gəlirdi.

- Qardaş Bayıla gedəcəksən elə "Qurd qapısı"ndan" keç də!

- Ala Batamdara qədər sür, dalına baxarıq.

- Qardaş, mən Şixova gedirəm.

- Məni Bayıl "podyom"unda düşürdərsən!

- Qaradağa qədər gedərsən?

- Yavaş olun! "setka"mda yumurtalar var!

Bütün bu hay - küydən Rəmişin başı şişməyə başladı. Hamını qane etmək üçün hansı yolla gedəcəyini fikirləşirdi.

Sənişinlər isə artıq sürücünü bir tərəfə buraxıb öz aralarında alovlu mübahisə aparırdı.

- Ala "brat" mənimlə "pontla" danışma e! Sənə deyirəm bu avtobus Batamdara gedəcək. Vəssalam!

- Camaatın içində attanıb düşmə! "Duxu"n çatırsa düş maşından, aşağıda danışmaq.

Bütün bədəni ilə çantasındaki yumurtaları qorumaq istəyən rus kişi isə dava edən bu iki gənci sakitləşdirmək məqsədi ilə aralarına girdi. - "Rebyata" bəsdirin də! Burada nəfəs almaq olmur. Siz də "şuxaritsa" edirsiniz. Bazardan yumurta almışam. İndi qıracaqsınız. Xahiş edirəm yavaş olun!

Rəmiş vəziyyəti sakitləşdirmək istədi.

- Ay camaat, gəlin belə edək. Əvvəlcə Ba-

tamdara gedək, sora da oradan Bayıla və Şixov tərəfə.

- Ala bir dənə "fistrinkə" üçün bu qədər adam nöş Batamdara getsin?

- "Fistrinkə" sənin böyüyündü. Kimə deyirsən ala "fistrinkə"?

- Gənclər, cavanlar. Yaxşı da! Dava etməyin! Yumurtalar qırılacaq axı. "Ya proşu vas", bir az yavaş...

Bu anda maşının dal tərəfində oturan yekəpər kişinin bas səsi eşidildi:

- Ala, qaşqaldaqlar, kəsin səsinizi!

Hər iki gənc bu kişinin zəhmli səsinə itaət edib susdular. Kişi isə komandan ədasıyla avtobusda yaranan səssizliyi yenə də pozdu və sürücüyə müraciətlə dedi:

- Qurumsaq, sən də bir musiqi qoy, feyziyab olaq!

Rəmiş kişinin ona "qurumsaq" deməsindən incidi, hətta cavab qaytarmaq istədi. Lakin yeni bir qalmaqala başlamamaq üçün susdu və radionun səsinə artırdı. Avtobusdakı səssizlik cəmisini bir neçə dəqiqə sürdü. Çünki radiodakı mahnı dəyişmişdi. Növbəti mahnı isə zəhmli kişinin xoşuna gəlməmişdi.

- Ala, qurumsaq, o radionun səsinə kəs!

Rəmiş bu dəfə də, dinməz - söyləməz əmrə tabe oldu.

Yaranan sakitlikdən istifadə edən sənişinlər yenidən avtobusun hara gedəcəyi haqqında mübahisəyə başladılar. Sənişinlərdən biri on min manatlıq əskinası qarşısında duran şəxsə uzadaraq dedi:

- Ədə, bu şirvanı verginən o qurumsağa, qoy pulunu çıxıb yeddi məmmədimi qaytarsın!

- Qədəş mənə ilşirsən?

- Niyə ki? Sən kimsən?

- Mən Məmməd! Sözü varsa, açıq deyinən!

Görünür bu mübahisəyə tab gətirməyən yaşlı - ağbirçək üzünü sürücüyə tutaraq dedi:

- Qurumsaq qardaş, burada saxla düşüm.

Rəmiş bu dəfə də deyiləni yerinə yetirdi.

İki cavan oğlan isə mütləq bu gün dava edəcəklərini qərarlaşdırmış, mobil telefonları vəsiyyəti ilə dostlarını yığmağa başlamışdılar.

Hətta avtobusun dönüşlərində bir - birini itələməkdən belə çəkinmirdilər.

Bu anda maşında həngəmə qopdu. Orta yaş-

lı bir qadın fırlanıb arxasında duran gözlüklü kişiye şillə vurdu.

- Ay kişi, yaşından - başından utanmırsan! On dəqiqədir mənə sürtüşürsən. Əşi, indiki zamanda namus - qeyrət, abır - həya hardadır? Tfu sənə arsız sifətinə!

- Ay bacı, mən nə etdim ki?

- O qılçama sürtünən nədir?

- Xiyar!

- Tfu sənə kişi sifətinə, hələ utanmır mənə bacı da deyir!

- Ay bacı! Məni düz başa düşmədin e! Bazardan aldığım xiyarlardır e! bax setkadadır!

Avtobusdakı arvadın şivəni diqqəti yenə də rus kişiye çevirdi. Rus kişi bütün bu həngəmə vaxtı əlindəki yumurtaları qoruyaraq elə hey "yavaş, yavaş" deyər - deyər camaata xəbərdarlıq edirdi.

- Ay camaat, yavaş, ay qardaş, yavaş, ay bacı yavaş, yavaş, yavaş... Ya vaş rot - na obo-rot!

Bəli, qorxulu an gəlib çatmışdı. Rusun qoruduğu yumurtalar qırılmışdı.

Rəmiş də bütün bu vəziyyətdən daha tənə gəlmişdi. Birdən maşının döndərərək əks istiqamətdə sürməyə başladı. Hirsli - hirsli sənişinlərə səsləndi:

- Ay camaat, bu avtobus Mərdəkana gedir! İstəməyənlər düşə bilər!

Avtobusdakı sənişinlərin heç biri Mərdəkana getmirdi. Ancaq qısa zaman içində bir-birindən o qədər nifrət etmişdilər ki, heç kimin istəyinin yerinə yetməməsindən rahatlıq hiss etdilər. Çünki özlərinin istəyi baş tutmasa da - başqaları da məqsədlərinə çata bilməmişdi. Bu isə özü - özlüyündə müsbət nəticə hesab oluna bilərdi. Sənişinlər daha dinib - danışmır, mübahisə etmirdilər.

Avtobus heç kimə lazım olmayan Mərdəkan istiqamətində hərəkət edirdi.

Ankara, Türkiyə
17.12.2005 - ci il

Zakir SADATLI

SÖZDƏN BÖYÜK...

Öyünmə sağın-solunla,
Baş qatma qeylü-qalınla,
Dünya, çıx get öz yolunla -
Sözdən böyük Sözdü yenə!

Məkan, Zaman da böyükdü,
Bədən də, Can da böyükdü,
Ölüm də, Qan da böyükdü -
Sözdən böyük Sözdü yenə!

Qoy deyim, haçandan bildim -
Dilimdən uçanda bildim...
Balam dil açanda bildim
Sözdən böyük Sözdü yenə!

Bir nizam, bir qayda olur,
Hər şey özü boyda olur!
Şair sözü boyda olur
Sözdən böyük Sözdü yenə.

Dinç

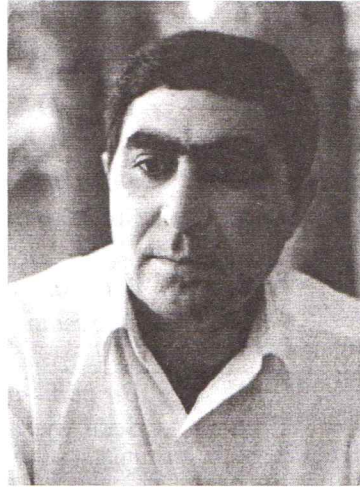
Oru

***

Nooldu... döndü vələdin,
And içdin düzə, yalana...
Bir quzun itdi... mələdin
"İtkinim!" - deyib balana -
Niyə aramadın, kəndim?!

Dərd telimi darayan gün
"Ana" deyib zarıyan gün
Ağlamaqdan səsım batıb,
Göz yaşlarım quruyan gün
Niyə qurumadın, kəndim?!

Bici, axmağı qorudun
Evi, daxmanı qorudun
Mərci, paxlanı qorudun
Məni qorumadın, kəndim...

Day qoyma ağıl başıma
Day səpmə noğul başıma...
Kül mənim oğul başıma,
Məndən yarımadın... kəndim!..

***

Mən özümü çağırıram,
Dil deyib, ovutsun məni.
Qoy Allah salsın yadına,
Qoy bəndə unutsun məni.

Çoxdan yox idim dünyada
Nə əl çatırdı, nə ayaq...
Gəldim şeytana deyim ki,
Gəlsin günahdan oynayaq -
Mərcə girək, udsun məni!

Dava-dalaşdan keçib eh...
Hər hökmün daşdan keçir, ey...
Tanrı qarğışdan keçib e -
Duaların tutsun məni.

NƏFSİM KÖHNƏLİB

Danışdım öz-özümə
Qulaq asırdım səsımə...
Əlimi tutdum üzümə -
İlahi, səsım köhnəlib.

Gördüyün mən - adam şəklım
Ruh olum - Qeybə çəkilim.
Bağışla, tanrı istəklım,
Sevgim, həvəsım köhnəlib.

Əriyib uşaqlıq, gənclik,
Ötüb sadələvhlik, biclik...
Ruhumda ilahi dinclik
Tamahım, nəfsım köhnəlib.

MƏNİM ŞAIRLIYIM PİS VAXTA DÜŞDÜ

Əyilib çiyinə söykənən başlar,
Hönkürən göy üzü, gürşad yağışlar,
Qoxusuz çiçəklər, qanadsız quşlar,
Mənim şairliyim pis vaxta düşdü!

Ruh ki var... divanə dərvişdi, dədə
Şairlik, dərvişlik bir eşqdi, dədə
Yazmazdım... Yazıram - vərdişdi, dədə
Mənim şairliyim pis vaxta düşdü!

Söndürdük Füzuli yandıran şamı
Büzdü ağzımızı kal sözün tamı...
Dövrün sığalına yatan ilhamım,
Mənim şairliyim pis vaxta düşdü!

Sığındım Vətənin qürbət yerinə,
Qürbətdə çətin ki, yerim görünə...
Şairlər qurşandı dərd alverinə
Mənim şairliyim pis vaxta düşdü!

Ötəri duyğular həvəs deyilmiş,
Şerinki ah imiş, nəfəs deyilmiş.
Heç nə şairliyə əvəz deyilmiş
Hayıf, şairliyim pis vaxta düşdü!

GƏL GÖRÜŞƏK GÖY ÜZÜNDƏ...

Qanad götür mələklərdən
Uç e... uç gəl küləklərnən...
Qalx Allah oturan yerə -
Soruş məni fələklərdən
Gəl görüşək göy üzündə!

Çərxi-fələk gərdişi var,
Ölüm-itim vərdişi var,
Yer üzündə nə işin var -
Gəl görüşək göy üzündə!

Baxma cismim dünyadadı,
Ruhum bir qərib adadı.
Yer üzü qandı, qadadı -
Gəl görüşək göy üzündə!

Qoy bələnsin üst-başımız,
Buludların palçığına.
Gəl görüşək göy üzündə!
Yer üzünün acığına...

UŞAQLIQ YOLDAŞLARIMA

Quzu otarardıq, at otarardıq -
Sübhədən axşamədək,
bir dəstə uşaq.
Odun daşıyardıq, mal qaytarardıq,
Dünyanın dərdindən, qəmindən uzaq..

Bir bölük oğlandıq, bir bölük də qız -
Seçib ayırmazdıq oğlanı qızdan...
Qaçanda genqurşaq şalvarlarımız,
Sürüşüb düşərdi yanbızımızdan

Yaşıl gəndələşdən "daxma" tikərdik
Arabir uçurub sökərdi külək.
Kolların dibində boyun bükərdik
Yağışda-yağmurda... bənövşələr tək.

"Beşdaş"da oynadıq biz iki-iki
Didib əlimizin üstünü deşdik.
Böyüdüük!.. "Beşdaş"ın daşları tək -
Dağılıb, hərəməz bir yana düşdük.

Ayırdı özündən gövdə, kök bizi
Bir kəndin ovcuna sığınmışdıq biz
Torpağa dən səpən cütçü tək bizi -
Səpdi bu dünyaya, səpdi kəndimiz...

Ş Ü B H Ə

Bəlkə bu məhəbbət sübhün dan üzü,
Bəlkə bu məhəbbət aldadır bizi.
Xəzərə tökülən çaylar kimidi -
Bu göldən o yana axarı yoxdu.

Ələkdə ələnməmiş buğda unu tək -
Artımı, gəliri, çıxarı yoxdu
Sonu ayrılıqla bitəcək bəlkə,
Bəlkə bu sevginin axırı yoxdu.

Qara kölgə kimi izləyir bizi,
Hələ qəlbimizdə şübhələr diri...
Barışa bilməyib inamlarımız
Tərəddüd şeytan tək araya girib.

Hissimiz, duyğumuz qırılan simsə
Bizi bu istəyə bağlayan nədir?
Bizim üzümüzə gülüş bizimsə,
Bizim könlümüzə ağlayan nədir?..

Bu umu-küsülər uşaq oynudu,
Məhəbbət "qalamız" - uşaq evciyi...
Nə bilim, bəlkə də, söküldü, uçdu
Bir gün görəcəyik tozu da yoxdu...
(Bizi təsadüflər qovuşdurmuşdu,
Bizi təsadüflər ayırsa, haqdı.)

Günbəgün boy atır bu şübhə, bu şəkk...
İnamlı üzübüz tərəddüdə bax.
Görüşək!.. Bilmirik niyə görüşək,
Ayrılaq!.. Bilmirik niyə ayrılaq.

V İ D A

... Soyuq bəhanələr -ütülü, saxta
Dilində gizləmə könlündəkini
Düşünmə ustasın sirr saxlamaqda,
Gözlərin qəlbinin çəkib şəklini.

Şübhələr əlindən alıb vaxtını
Sığal, tumar vurma daha səhvinə.
İmzala bu eşqin "ölüm aktını",
Tulla yaddaşının dəmir seyfinə.

... Duymuşduq, bu istək hələ sağ ikən
Öləcək şübhələr azarı üstə...
Ya qanqal bitəcək, ya qaratikan
Bu "mərhum" sevginin məzarı üstə...

DARIXIRAM GECƏLƏR

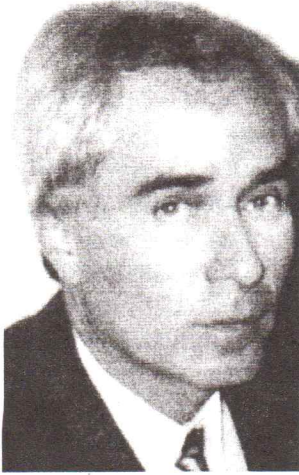
Evdə tənha, tək olanda
Ürəyim kövrək olanda
Xəzan vurmuş xatirələr,
Yaddaşıma yük olanda -
Darıxıram gecələr!

Ağacdan yarpaq düşəndə
Budaqdan uzaq düşəndə
Daş divarlar arasında -
(Göyün yeddinci qatında)
Yadıma torpaq düşəndə
Darıxıram gecələr!

Rəssamı Ədalət

Oqtay ƏHMƏDOV

XREBTOVI KÜÇƏSİNDƏ AŞURA

pyes

(Müəllifin "Dəli yığıncağı-78" hekayəsi əsasında)

İŞTİRAKÇILAR:

Zülfıyye.

Xatın — onun nənəsi, ayaqları tutulmuş xəstə qarı.

Həlımə — Zülfıyyenin anası, Xatının qızı.

Sona — Zülfıyyenin böyük bacısı.

Səid — Zülfıyyenin qardaşı, 30-35 yaşlarında, üzütüklü.

Göyüş — Sonanın əri, 45 yaşında, kostyumlu, qalstuklu.

Fatı — dindar məhəllə qarısı.

Şəfqət bacısı.

II şəfqət bacısı.

Tıbb köməkçisi.

Bahadır

Akif

Umxanım

— qonum-qonşu.

Seva

Pərdə açılarda uzunsov, kasıbyana otaq.
Zülfüyə divanda gözləri yumulu uzanıb
ara-sıpa zarıyır, Xatın qapı ağzındakı sınıq-
salxaq çarpayıda əyləşib dizlərinə döyür, Sə-
id hirsli-hirsli siqaret tüstülədir. Həlīmə bü-
züşərək otaq boyu hey ağır-ağır var-gəl edir.
O biri adamlar Zülfüyəni əhatəyə almışdılar.

UMXANIM. Bununku ancaq çildaqlıqdır.
 Gərək Molla Mirumgülsümü çağırtdırasız.

BAHADIR. Vabşə pir də pis deyil. Molla
 baxannan sonra yollayarsız pirə.

AKİF. Gərək elə günü bu gün qızı bir maşına
 basıb düz Ətağanın qəbrinə fitilləyəsiz.

SONA (*qara dəsmalla bağladığı başını*
tutaraq). Vay, davlenim qalxdı. (*Könülsüz halda*.)

Cadulayıblar də, bədbəxti, cadulayıblar.

SEVA. V lyubom sluçaye nado yeyo pokazat
 ekstrasensu! V vosmom kilometre...

SƏLİMƏ (*ağlar səslə fəryad qoparır*). Ay
 Allah, ay Allah, bu lap Kərbəla müsibətindən də
 betərmiş ki!..

FATI (*baxışlarını naxoşdan ayırmadan,*
qətiyyətlə). Yox, balam, bununku ancaq
 dualıqdır!

GÖYÜŞ (*əlüstü*). Fatı nənə, kişinin oğlu —
 qardaşı Səidi deyirəm e, srağa gün o boydana
 yolu basa-basa durub gedib Dərbəndə, filan
 qədərə dua yazdırtdırıb, götürüb gəlib abratnı,
 bu da, (*Zülfüyəni göstərir*) bu qanmaz qızı
 qanmaz da cırıb atıb tualetin qanosuna...

FATI (*əlini o biri əlinin üstünə vurub təlaşla*).
 A, a, a! Balam, belə də iş olar?! Odu hələ düşüb
 bu günə də! Hələ yaxşıdır ki, ağız-burnu
 əyilməyib!

SƏİD. Əşi, heç nə yoxdur, prosta üreyi gedib,
 kak budto birincə kərəmdir...

UMXANIM (*təəccüblə*). Yarım saatdır qızın
 ağılı başından çıxıb, belə də ürəkgetməsi olar?!

GÖYÜŞ (*Xatın qarıya tərəf ehtiyatla baxaraq,*
astadan). Obaşdan atasıyla böyük qardaşı
 Pirverdi içib dava-dalaş salmışdılar, qardaşı
 bıçaq çəkmişdi atasının üstünə, yəqin bu da
 görüb berk qorxub...

FATI (*qəzəblə*). A balam, məhərrəmiliydə bu
 nə piyaniskəlikdü belə?! Qiryətli kişiler bu dəyqə
 məsciddə sinə vurur, zəncir döyür, bu kafər ata-
 bala əyyaşlıqla məşğuldu!

SEVA. Tem bole sevodnya — qətl sının
 günü! Ujas!

FATI. Hələ odu də, odu dərd-bəla bu öydən
 əskilmir də!

GÖYÜŞ (*astadan*). Sözüne qüvvət, ay Fatı
 nənə, bu gün obaşdan Səidlə hazırlaşırıd ki,
 gedək məscidə, bu qız hoppadan tirləndi
 pastelə, savabdan elədi bizi!

Züfiyyə ucadan zarıyır və hamı birdən:
“Sakit, danışmayın!” deyib susur, dodaqlarını
aralayıb nəfəs belə çəkmədən gözləməyə
başlayırlar.

SONA (*xəstənin üstünə əyilib ustufca-üstufca*
onu silkələyərək). Zülfüyə, Zülfüyə, eşidirsən
 məni? Eşidirsən, qaragün bacım?..

Hamı: “Züfiyyə, eşidirsən!” təkrarlayıb
xəstəni ayılmağa çalışır.

HƏLİMƏ (*otağın o başında durub qollarını*
sinəsində çarpazlayaraq, özünü ağır-ağır yır-
ğalaya-yırğalaya ağlar səslə zarıyır). U-u-uyy!
 Bədbəxt balam, gəlinlik paltarı görməyən balam!
 Göz yaşıyla böyüyən Zülfüyəm! (*başını qa-*
pazlayıb fəryad qoparır) İmamlar kimi yezidlər
 əlində şəhid olan balam! Yuxusu çin olan balam
 vay! U-ü-ü-yy!

SƏİD (*donquldanaraq*). Əşi, noldu bu “skori
 pomoş” zaraza?!

Bu zaman çöldən bir dəstə uşağın “iskori
gəldi!”, “iskori pomış gəldi!” çığıışıları eşi-
dilir və otağa tibb ləvazimatları ilə daxil olan
ağ xalətli, kök, qarabuğdayı şəfqət bacısı
evdəkiləri görcək yerində heyərlə donub
qalır.

SONA (*Şəfqət bacısına*). Bayaqdan əlli dənə
 vızov vermişik, belə də şey olar, harda itib-
 batmışız?!

SEVA. Razve tak mojna?

AKİF (*təəccüblə*). Təvəriş medsestra, bəs
 sənənin medbratın hanı?

SƏİD. Vot tibe na, bir sahatdır gözləyirik!
 Belə şeylərçün Urusyetskədə adamın atasını lişni
 dalına səriyərdilər! Keçən il mən Saratovda
 şabaşkada olanda...

BAHADIR. Ay doxtur, praxadite pajalusta!
 Ağəz, həkimin altına bir ustul qoyun!

ŞƏFQƏT BACISI (*gövdəsini Sevanın ötü-*

rdüyü stulun üstünə yayıb, üz-gözünü tuşudaraq.) Fu, kak duşno, kak v bani!

FATI (*astadan Umxanıma*). Bu nə deyir, balam?

UMXANIM (*çiyinlərini çəkərək*). Nə bilim, vallah, neysə hamamdan danışırsın...

FATI (*Şəfqət bacısını mənalı-mənalı süzdükdən sonra pıçıldayaraq*). Yox, balam, mənim bu duxturdan gözüm heç su içmir...

ŞƏFQƏT BACISI (*xalatinin yaxasının yuxarı düyməsini açıb sinəsini üfürərək*). Fu, kak duşno! Otkroyte okna, koy vozdux dayışsın, neçem dıřat. (*Çantasını açıb üzünü qadınlara tutaraq*) Na olub buna! Kız niya xasta, ha?

QADINLAR (*Zülfıyyəni ayıltmağa çalışaraq*). Zülfıyyə, ay qız, doxtur gəlib, aç gözlerini!

SONA (*ağlar səslə şəfqət bacısına*). Qorxub, doxtur, qorxub. Atasıyla qardaşı səhər-səhər dava eləmişdilər, bu da qorxub, ürəyi gedib...

XATIN. Heç ataölmüşlə qardaş dava eləyəndə Zülfıyyə öydəydi bəyəm? Duanı cırıb zaxodun qanosuna atdığına görə qayını Göyüş onu təpik altına...

GÖYÜŞ (*bağıraraq*). Ay ifritə qarı, yenə böhtan?! Mən heç baldızıma əl qaldırmışam? Ona əl qaldırmışamsa əllərim qurusun! (*Hamı bir ağızdan: "Allah eləməsin" deyir.*)

XATIN. Yalançını da görüm yıxılsın yorğandöşəyə Zülfıyyəm kimi! Heç olmasa boynundan asdığı o xaltadan utan...

SƏİD (*ağzından siqareti çıxarıb Xatının üstünə qışqıra-qışqıra*). Bəsdü də, ay imanına it bağladığım! Xvatit kanse kansov!

XATIN (*Fatiya müraciətlə*). Ay Fatı, sən Allah şahidisən ki, bu öydə mənim bir itcən də hörmətim yoxdur, üzüm dönüb söyüşqabıya! Nəvələr də söyür məni, kürəkən də, hələ...

SONA (*özündən çıxaraq*). Bu vaxtacan bu xarabada heç sənə güldən ağır söz deyən olub, ay səni görüm heç o raskladuşkonnan durmayasan! Mən nəvəölmüş heç bir kərəm xətrüvə dəymişəm?! Bəlkə ərim Göyüş sənə gözün üstə qaşın var deyib, hə? Yox, gərək saçlayam bu böhtançı ifritəni! (*Xatın qarının üstünə hücum eləmək istərkən qadınlar mane olurlar.*) Yox, buraxın cırım bu böhtançı qurbağanın cəhəngini!

GÖYÜŞ (*qəzəblə bağıraraq*). Di bəsdirin! (*Hirsli-hirsli fısıldayaraq üzünü Şəfqət bacısına tutur.*) Sən bu gün bu qıza baxacaqsan, ya yox?!

SEVA (*Şəfqət bacısına*). Şto ti tyaneş rezinu?

ŞƏFQƏT BACISI (*əliylə alnını silərək, ətrafdakıları qorxa-qorxa süzdükdən sonra astadan*). Enastvats, gijanotsa...

UMXANIM. Bura bax, ağəz, öz dilində nə mırıldayırsan, nə salmısan "gij, gij", gic də varsan, beş də artıq! Qıza baxacaqsan, ya yox?

SƏLİMƏ (*Şəfqət bacısına yaxınlaşıb ağlar səslə yalvararaq*). Ay doxtur, əllərüvə qurban olum, sən həzrət Abbas, qızımı sağalt!

AKİF. Tavariş medsestra, posmotri devuşke pajalusta!

ŞƏFQƏT BACISI (*Zülfıyyənin biləngindən tutaraq*). Xexç axçik! Ay qız, Zulya, matağa, xaran axrıyır, hay?

FATI (*təəccüblə*). Balam, bunun harası duxturdur? İki saatdır gəlib, hələ heç bilmir qızın harası ağrıyır! Taxsır bunda döyül ey, buna duxturluq kağızı verəndədir!

UMXANIM. Həri, Fatı xala, həri, düz deyirsən! İndiki doxturların hamısı belədi. Yazıq oğlumun — Süleymanın başına nə oyunlar açmadılar! Sappasağ uşağımın belinnən mazginoy sokunu çəkib, başıhavalı eləmədilər bəyəm Süleymanımı?!

FATI (*heyətlə*). Nəyini, nəyini çəkdilər?!

UMXANIM (*kövrələrək*). Mazginoy sokunu, beyin şirəsini.

FATI (*daha da heyətlə*). Peyin şirəsini?!

UMXANIM (*hirsli-hirsli*). Əh!..

ŞƏFQƏT BACISI (*Zülfıyyəni müayinə eləyib qurtarır*). Korkulu xəç na yok. Kızdırma da yok, davleni da v norme. Prosta bir balaca pripatkaydı, uspakaitelni vuraram i fsyo.

FATI (*çənəsini Şəfqət bacısına tərəf uzadaraq*). Nə vurarsan?!

ŞƏFQƏT BACISI. Uspakaitelni qovoryu. Korkma, koca, niçevo straşnovo...

FATI (*qəzəblənərək*). Kafer qızı, biz nədən qorxacağıq! Sən qorx ki, qızın başına bir iş gəlsə atovu dalıva səriyərik!

UMXANIM (*Şəfqət bacısının üstünə çığıraraq*). Uspakayitelni nöş vurursan, elə bilirsən burdakılar avamdılar, elə bilirsən bizim başımız çıxmır?! Gül kimi uşağımın mazginoy sokunu çəkdiz belinnən, başıhavalı elədik balamı, indi bu qıza əl atmaq istəyirsiz?! Səniyənəm, ağəz, bizi avam sayırsan?! Pripatkaya da uspakayitelni vururlar?!

FATI. Nə vurmaq istəyir?

UMXANIM. At iynəsi! (*Əliylə göstərərək*). İndi

zollayacaq qıza bu boydana at iynəsini, olan-qalan aqlını da çıxaracaq başınnan! Uspakayitelnini dəliləri sakitləşdirməkçün vururlar! Ay erməni, o iynəni sənün özünə vurmaq lazımdır!

SEVA (*səsini ucaldaraq*). Sluşay, kanse kansov, sözün nədir?

ŞƏFQƏT BACISI. Prosta pripatkadır, yey boqu...

AKİF. Biz də bilirik pripatkadır, sən bizə de görək neyləməliyik?

ŞƏFQƏT BACISI (*titrək əlindəki şpritsə baxaraq*). Uspakaitelnı vurum, vurmaıyım, ha?

SEVA (*əlini əlinə vuraraq, təəssüf hissilə*). Vot idiyotka!

HƏLİMƏ (*narahatlıqla gəzişə-gəzişə əvvəlcə qəflətən hər iki əlilə qafasına qapaz endirir, sonra muğamat oxuyurmuş kimi ağlar səslə zümzüməleyir*). Dünənən ba-lam yu-xu-da görür ki, di-şi-ni çə-kir-lər... ü-ü-ü-ü...

SƏİD (*ona qanlı-qanlı baxaraq*). Lənət şeytana! (*Siqaret alışdırır*).

GÖYÜŞ (*Həliməyə acıqlanaraq*). Ə, sus dana, nə segah gedirsən?

ŞƏFQƏT BACISI (*kişilərə müraciətlə*). Çevo ona voyit "diş, diş"? U neyo şto zubi bolyat, ha?

Həlimə durduğu yerdə gözlənilmədən qol götürüb toydaymış kimi süzməyə başlayır. Birdən-birə Sona da ona qoşulub süzür. Şəfqət bacısı heyrətdən ağzı açıla halda onları izləyir.

GÖYÜŞ (*Sonayla Həliməyə acıqlanaraq*). Ə, mütrüb qızları, şəbeh çıxarmayın!

Zülfiyyə qəflətən "su" deyib zarıyır.

HƏLİMƏ (*qollarını sinəsinə çırparaq*). İmamlar kimi yanan ciyərlərvə məmön qurban olsun, ay Zülfiyyəm!

GÖYÜŞ. Bir istəkan su, cəld tərpenin!

FATI (*təlaşla*). Cəftə suyu gətirin, qorxusu da keçər!

Sona stəkanda su gətirir. Ötədəki qapının cəftəsini stəkana salıb qarışdırır.

ŞƏFQƏT BACISI. Şto tı delayeş, da tam je mikrobi!

SONA. Bissimillah-rəhmanil-rəhim... (*Stəkanı Fatıya verir*). Hazırdır.

FATI (*ağ birçəklərinin ucunu stəkanın içinə salaraq qarışdırır-qarışdırır*). Bissimillah-rəhmanil-rəhim... Əlhəmdülillah-ir-rəbbül ələ-min, əl rəhmanül rəhim, əl...

ŞƏFQƏT BACISI (*heyrətlə*). O boje, inç pes jğourten!

FATI. Bu saat elə ayılsın ki! Qorxusu da keçəcək... (*Stəkanı Zülfiyyənin dodaqlarına apararaq*). İç, bala, iç! İç, qorxun da keçsin! Ya Hüseyn ibn Əli əleyhəssalam, sən özün qaldır bu qızı qravatdan!

Şəfqət bacısından savayı hamı bir ağızdan: "İç, Zülfiyyə, cəftə suyudur, iç, qorxun da keçsin" deyir. Zülfiyyə dodaqlarını bir-birinə kip sıxaraq gözlərini açmadan hey çırpınır, başını qadınların əlləri arasından xilas eləyib balışın altına soxmağa çalışır, sonra stəkanı vurub Fatının əlindən yerə salır.

SƏİD (*qəzəblə*). Əh, spikulyantın qızı, spikulyant!

HƏLİMƏ (*qollarını tavana doğru açıb fəryad qopararaq*). Ay Allah, bəxtimizə bax ki, Molla Mirumgülsüm də yoxa çıxıb!

FATI. Cəddinə qurban olduğum bir mömün arvaddır ki, Allah bilir... (*kövrəlir, muğamat oxuyurmuş kimi*) dini-islamın yetmiş iki günahsız şühədasıyçün bu dəyqə məsciddə sinə vu-rur, saç yolur. Ya Hüseyn, sənün nahaqdan tökülən o pak qanuva mən qurban olum, ya imam Hüseyn!

ŞƏFQƏT BACISI (*heyrətlə*). A kto eto Quseyn?!

FATI (*digər qadınlarla birlikdə əlini ahəstə-ahəstə sinəsinə vura-vura mərsiyə deyir*). Kaş bu gün, bu dəmdə, Oleydim Kərbəlada!

KİŞİLƏR (*qadınlara qoşulub əllərini sinələrinə çırpı-çırpı xorla oxuyurlar*). Keseydim qurbanları, vereydim ehsanları!

SƏİD (*yanıqlı səslə, birdən*). Necə qan ağlamasın daş bu gün?!

HAMI (*əllərini ritmik tərzdə sinələrinə vura-vura, fəryadla*). Kəsilir yetmiş iki baş bu gün!

ŞƏFQƏT BACISI (*çantasını qarnına bərk-bərk sıxaraq, öz-özünə*). O boje, kuda ya popala!..

ZÜLFİYYƏ (*əvvəlcə qəflətən çıxırır, sonra gözlərini açıb ətrafındakıları süzür, daha sonra gözlərini yenidən yumub ücadan zariyaraq*). Lazım deyil! Doxtur, doxtur, vay beynim! Beynim dağıldı-ı-ı!.. Doxtur, qoyma, beynim dağıldı-ı-ı!..

SƏİD (*Şəfqət bacısına*). Ağz, tərpen də, işto tı ismotriş?

SEVA. Da ona je seyças otdast kansı...

SONA. Ay arvad, bir şey elə də!

FATI (*həyəcanla*). Balam, Molla Mirumgülsümçün bir adam yollayın, qız əldən getdi ki! (*Şəfqət bacısının qarşısına gəlib qollarını ölçərək*). Tərsa qızı tərsa, uşaq əldən gedir, buz üstə çıxmış dana kimi nə baxırsan bizə, bir dava-dərman elə də! (*Üzünü ətrafındakılara tutaraq*). A balam, qurban olduqlarımın qətl günündə bu xaçpərəsti kim göndərib üstümüzə, sizdən xəbər alıram?! Balam, tutun bu gavur qızının şələ-şüləsini tullayın bayıra də! Tez olun, durmayın, qız əldən getdi, cəddinə qurban olduğumçün bir adam yollayın!

HAMI. Tez, tez, Molla Mirumgülsümçün bir adam!

SƏİD. Bu dəyqə özüm gedərəm!

FATI (*otaqdan çıxan Səidin ardınca*). Əvvəlcə Meşəd Həsəngilə bax, orda olmasa Kəblə Ocaqqulugilə baş çək, orda da tapa bilməsən Cindar Fərəcullahgilə dəy... (*Səid otaqdan çıxır*).

GÖYÜŞ (*ağlayan Həlیمəylə Sonaya*). Vaxtında sizə deyəndə ki, qızı çıldıq edin, elə bil ürəyinizin başına güllə çaxırdılar. İndi nə ulayırınsız, hə? Qızı Ətağanın qəbrinə aparıydız... (*Xatın qarının replikası: "Ətağanın qəbri qənim olsun sənə!"*) canınız çıxardı? Biqeyrətlər! Ömər uşaqları!.. (*Zariyan Zülfıyyəyə*.) Görürsən, ay bədbəxt, duanı cırıb atmağın axırı budur e! Pajalusta, vot tibe na! Tfu, avamlar!

ZÜLFİYYƏ (*daha da ucadan zariyaraq*). Beynim dağıldı! Vay beynim! Qoymayın, gəldi! Qoymayın, Göyüş gəldi! Göyüş gəldi, qoymayın! Döymə, Göyüş, döymə! Döymə, bir də duanı cırmaram!

XATIN (*Göyüşə*). Hə, Göyüş bəy, indi sözün nədir?

GÖYÜŞ (*döyükerək*). Ona əl qaldıranın lap lişni əlləri qurusun!

XATIN. Hə, Göyüş bəy, tülküyə inanaq, yoxsa xoruzun quyruğuna?!

GÖYÜŞ (*bağırır*). Cıracam mülhüd qızını! (*Xatına hücum edir, kişilər onu tutub saxlayırlar*.) Buraxın, Ömər qızını cəhənnəmə vasil eləyim!

ZÜLFİYYƏ (*gözlərini açmadan çıxıraraq*). Qoymayın, Göyüş gəldi!

GÖYÜŞ (*kışilərin qolları arasında çırpınaraq*). Mənə böhtan atırsan, Şümür qızı?! Mən heç jiznisində sənə əl qaldırımışam?!

Göyüş kişilərin əlindən çıxıb Zülfıyyənin üstünə cumaraq, onun balışın altında gizlətdiyi başını yumruqlamağa başlayır. Sona özünü Zülfıyyənin üstünə atıb onu qorumağa çalışır. Göyüşün bağırtıları Sonanın, Həlیمənin, Zülfıyyənin çığırtılarına qarışır. Pəncərə ardından bu səhnəyə tamaşa eləyən uşaqlar da hay-küy qoparırlar.

ŞƏFQƏT BACISI (*stuldan qalxaraq öz-özünə*). Neğ astvası! (*Pəncələri üstə yavaş-yavaş qapıya doğru yönəlir*.) Enastvat steğ mart k gijvi!

Şəfqət bacısı çantasını qarnına sıxaraq otaqdan çıxır. Səhnə arxasından uşaqların hay-küyü eşidilir: "Doxtur qaçdı, doxtur qaçdı!"

Sona Zülfıyyəni qucaqlayıb ağlayır; Həlime üzünü cırmaqlaya-cırmaqlaya otaqda gəzişir; qadınlar əllərini ölçə-ölçə bir-birilərinə nəyisə sübut eləməyə çalışır; Xatın dizlərinə döyürdü.

Kişilər Göyüşü sakitləşdirib yenicə stula otuzdurmuşdular ki, səhnə ardında hay-küy qopur: "İskori gəldi, iskori pomoş gəldi!"

İl şəfqət bacısı səhnəyə girər-girməz geri çevrilib uşaqlara acıqlanır: "Rədd olun burdan, vələdüznalar!" Uşaqların səsləri eşidilməz olur. İl şəfqət bacısı əlində çanta tutmaş tibb köməkçisi ilə səhnəyə daxil olur.

İl ŞƏFQƏT BACISI (*otaqdakılara*). Bu nə qarğa bazarıdır burda?! (*Amirane tərzdə*.) Boşaldın otağı! (*Tibb köməkçisinə*.) Ədə, götür o sumkəni bura!

Hamı bir-birinə: "Gəlin çıxmaq, gəlin çıxmaq" deyib könülsüz halda otağı tərək edir. Qapı ağzında durub zariyan Həlime tərəddüd göstərir, Göyüş onun qolundan tutub hirsle

dartaraq çölə çəkir.

Hamı səhnə ardından sifətini pəncərələrə dayayaraq içəri baxır. Tibb köməkçisi bərk heyretlənir.

ZÜLFİYYƏ (*gözlərini açmadan inildəyərək*).

Ay doxtur, beynim dağıldı, ay doxtur, qurban olum, apar məni balnissaya! (*Birdən çıxırır.*) Balnis-sa-a-a!

Səhnə arxasındakılar hay-harayla içəri doluşub Zülfıyyəni dövrəyə alırlar. Səslər birbirinə qarışır. Bu qarmaqarışıqda bəzən "Molla Mirumgülsüm", "balnissa", "qoyram", "vay beynim", "çıldıq", "pir", "mazginoy sok", "bədbəxt Zülfıyyəm", "ujas", "həzrət Abbas" sözləri eşidilir.

II ŞƏFQƏT BACISI (*təngə gəlmiş halda ayağa qalxıb çantasını bağlayaraq çıxırır*). Qız balnissaya aparılmalıdır!

FATI (*heyretlə*). Hara, hara?

UMXANIM. Balniskeyə. (*Öz sözündən dıksınərək*.) Hara, hara?! (*Xüsusi vurğuyla*.) Balniskeyə?! (*Ətrafdakıları özünə cəlb etmək məqsədilə*.) Bədbəxt Süleymanımın gününə salmaq istəyirsiniz bu qızı?!

II ŞƏFQƏT BACISI (Tibb köməkçisinə). Ədə, cum nasılka dalyca!

Tibb köməkçisi gedən kimi Zülfıyyə "balnissa" deyər çıxırır. Hamı əl-ayağa düşür, səs-küy qopur.

II ŞƏFQƏT BACISI (*ucadan*). Allahu-əkber! Naxoş xəstəxanaya yollanmalıdır, yek kəlmə!

GÖYÜŞ (*II şəfqət bacısına*). Siz Allah, çıxın gedin, indi gəlib çıldıq eləyərlər onu, qurtarib gedər. Sizi görür, halı lap xarablaşır...

ZÜLFİYYƏ (*fəryad qoparır*). Ay doxtur, məni qoyub getməyin, ay doxtur! Qurban olum, aparın məni balnissaya! Milissa çağırın, ay doxtur, milissa! Qoy onlar məni balnissaya aparsınlar!

GÖYÜŞ (*qorxa-qorxa*). Başına at təpib-nədir, ay qız?! Bu doğrudan da xarab olub ki! Axmağın biri axmaq, indi apararlar səni balnissana! (*Otağa girən Tibb köməkçisini xərəkələ görə görə sevinir*). Bu da nasılka, götürün qızı getdik!

TİBB KÖMƏKÇİSİ (*xərəyi açıb Zülfıyyənin yatağının yanına qoyur, qadınlara*). Di kömək

eləyin!

GÖYÜŞ (*xəstəni qucaqlayıb ağlayan Sonayla Həliməyə*). Yapışın qızdan! (*Bağırır.*) Yapışın, mühlüdün qızları, indicə şəhid edərem sizi! (*Qadınlar xəstəni qucaqlayıb yataqdan qaldırırlar.*)

GÖYÜŞ. Seva, kömək elə.

SEVA (*Zülfıyyədən yapışaraq, qadınlara*). Nu şto vi stoite kak istukanı, pomaqite je!

AKİF. Fatı xala, qollarından yapış.

GÖYÜŞ. Umxanım, sən də kömək elə.

UMXANIM. Nə, bu əllərimlə qızı qəs-sabxanaya göndərəcəyəm, xeyr a! Bir dəfə Süleymanımı göndərdim, bədbəxt elədilər uşağımı, dayi bəsdir, bu aşura günü günaha batmaq istəmirəm! Sonra da Süleymanım kimi çəksinlər mazginoy sokunu belinnən...

XATIN (*nigaranlıqla*). Yavaş olun, eyni silkələner, kartof kisəsi döğül!

GÖYÜŞ. Ə, Ömər qızları, əlli tərpenin!

TİBB KÖMƏKÇİSİ (*heyretlə*). Ömər olanda noolar?! Elə mənim də adım Ömərdir, dana.

FATI (*dəhşətlə*). Nə?!

UMXANIM (*heyretlə əllərini başına apararaq*). Nə, Ömər?!

SEVA. Ujas!

Hamı "Ömər?!" deyib dəhşət içində Tibb köməkçisinə baxır.

FATI (*hələ də özünə gəlmədən*). Yox, balam, bu evə qurd piyi çəkiblər, hələ odu ki, xaçpərəst getdi, Ömər gəldi!..

Kişilər Zülfıyyəni xərəkədə otaqdan çıxarırlar. Hamı hay-harayla onların ardınca qaçır. Xatın otaqda tək qalır.

XATIN (*ayaqlarını ovuşdura-ovuşdura zarıyır*). Naxoşluğunnan iki-iki duxturun baş çıxara bilmədiyi Zülfıyyəm... (*Əllərini gah tavana doğru aparır, gah da dizlərinə döyür.*) Ay Allah, qurudaydın Göyüşün qurumuş qollarını bədbəxt qıza əl qaldırdığı yerdə! Belün sinsin, ay Göyüş! Ay səni görüm... (*Səhnə arxasında oyun havası eşidildiyindən susub diqqətlə qulaq asır. Get-gedə yaxınlaşan musiqi səsindən əsəbiləşir.*) Xalx bu aşura günü məsciddə sinə vurur, zəncir döyür, baş yarıb, bular toy-bayram eləyirlər. Sizi görüm lənətə gələsiz, kafer balaları, nə Allahdan

qorxuları var bu iman-sızların, nə peyğəmbərdən! *(Oyun havası daha da yaxınlaşdıqda hirsle tüpürür.)* Tfu sizin cəmdəyivüzə, Yezid balaları!

Əlində tranzistor, üst-başı toz-torpaqlı Bəybala səndirləyə-səndirləyə otağa daxil olur.

XATIN *(gözlərini ovuşdurub Bəybalaya diqqətlə xeyli baxdıqdan sonra çığırır)*. Adə, Bəybəla?! Adə, ay imansız köpək, heç olmasa bu aşura günündə içməyəydin! *(Dizlərinə döyərək.)* Biabır olduq, biabır olduq! Ay Şümür oğlu, söndür o andıra qalmışıvu, söndür o şeytan qutusunu!

BƏYBALA *(tranzistoru yelləyərək laxlaya-laxlaya irəliləyir, özünü güclə ayaq üstə saxlayaraq, qırıq-qırıq sözlərlə)*. Bu yaşa gəlib çatmışam, bu əlli beş ildə hələ bir kopoyoğlu qayıtmayıb mənə ki, gözün üstə qaşın var. Sən öləsən, dağıdaram xarabanı... *(Müvazinətini itirib yığılır, tranzistor əlindən düşürsə də, oyun havası kəsilmir.)* Adə, Pirverdi... mənim üstümə bıçaq?! *(Kimisə vurmuş kimi yumruğunu havada yelləyir.)* Vallahi... *(Qəfləten yığılır, sonra yerindən qalxmağa dəfələrlə cəhd edirsə də alınmır, çığırmağa başlayır.)* Zülfiiyyə, ay qız, Zülfiiyyə! Bu dəyqə sayaram qabırğalarıvu, ay qız, gəl qaldır məni...

XATIN *(dizlərinə döyür)*. Ay bıçağa gəlmiş, əl çək başıqapazlı Zülfiiyyədən, apardılar onu balniskeyə!

BƏYBALA *(divarı tuta-tuta beli bükülü halda güclə ayağa qalxır)*. Sənin başında bu radyonu sındırmasam a... *(Ha çalışırsa tranzistoru qaldıra bilmir.)* Bu radyonu başında... *(Yırğalana-yırğalana gedib Xatının üstünə yığılır, carpayı sökülür, hər ikisi yerə çırpılır.)*

XATIN. Va-a-a-y! Səni görüm cəmdəyin qanlı palazlarda gəlsin. *(Ayaqlarını ovuşduraraq zaryır.)* Hardasan, ya cənab Əzrayıl, gəl qurtar məni bu biabırçılıqdan!

Səhnə arxasından Molla Mirumgülsümlə Səidin səsi gəlir.

MOLLA MİRUMGÜLSÜMÜN SƏSİ: Allah-Allah, məşçiddə bir adam vardı, bir adam vardı ki, iynə atsaydın, yerə düşməzdil! Qurban olduq-

larımçün sinə vuran kim, zəncir döyən kim, baş yaran kim, huşunu itirən, özündən gedən kim!

SƏİDİN SƏSİ. Çesni slova, Mirumgülsüm xala, biz də Göyüşlə elə təzəcə hazırlaşdıq ki, gedək meçidə, bir də gördük vot tibe na, qız tirtap oldu, ağzı köpükləndi. Biz dedik dayi fsyo, qız canını tapşırıldı. Prosta Allah üzümüzə baxdı, yey boq!

MOLLA MİRUMGÜLSÜM. Bəs sən nə bilmişdin, duanı cırıb zaxoda atmağın axırı budur e!

XATIN *(başını qapazlayaraq)*. Vay, vay, xəcil olduq el içində!

Qoltuğunda balaca boxça tutmuş Molla Mirumgülsümlə Səid içəri girib heyrətdən yerlərində donub qalırlar. Səhnənin bir kün-cündə atılıb qalmış tranzistordan hələ də oyun havası eşidilirdi.

MOLLA MİRUMGÜLSÜM. Bismillahir-rəhmanir-rəhim! *(Səidə.)* Ədə, qoduğ oğlu qoduq, kafər oğlu kafər, məni ələ salmısan, hanı bacıölmüşün? Bu müqəddəs Aşura günü bu nə radyo oxutdurmaqdır, bu nə piyaniskəlikdir, bu nə vurçatlasındır?! Ay sizi görüm Allahın qəzəbinə gələsiz, məni çağırmissız ki, günahlarımızın şahidi olum? Adə, ay urusbablar, bir xaç tapıb taxın boynuvuza də! Adə, Yezid oğlu Yezid, nə gözlərüvi döyürsən, hes olmasa bu andıra qalmışıvu söndür!

SƏİD *(tranzistora hirsli-hirsli təpik ilişdirir, tranzistor səhnənin o biri başına düşüb xırıldayır.)* Tvayu mat! *(Xatının üstünə çığırır.)* Hanı Zülfiiyyə?!

XATIN. A-a-a-pardılar ba-a-a-lniskeyə...

SƏİD *(Molla Mirumgülsümə, ağlaya-ağlaya)*. Cəddüvə qurban olum, Molla Mirumgülsüm xala! Mirumgülsüm xala, çesni slova, yey boq, həzrət Abbas haqqı...

MOLLA MİRUMGÜLSÜM. Kəs səsüvü, Ömər balası! Həzrət Abbasın o kəsilmiş qolları qənim odsun sizə ki, bu iüqəddəs günlərdə xırdəyəcən günah içində üzürsüz! Bundan sonra Xudavəndi-ələmin bəlası bu evdən əskik olmaz! *(Özbaşına işə düşmüş tranzistorda yenidən oyun havası eşidilir.)* Sizi görüm lənətə gələsiz, sizi görüm cəhənnəmdə yanasız!

Xatınla Səid "va-a-y" deyib hönkürürlər.

Qəzəblənmiş Molla Mirumgülsüm boxçanı qoltuğuna vurub gedən kimi, sınıb-dağılmış tranzistorda musiqi bitir və diktör qadının xırıltılı səsi eşidilir: "Siz oyun havalarını dinlədiniz. Klarnetdə çalırdı Şəmsi İmanov."

SƏİD (*Bəybalaya nifrətlə baxaraq*). Sən ki bu Aşura günü donuz kimi içib bizi günaha batırdın, tay bunnan sonra mənim sən adda atam yoxdur! Bessovesni! Günü sabah çıxıb gedəcəyəm Urusyetə! Xaçpərəstlərin arasında gün keçirmək sizin kimi fiktivni müsəlmanlarla yaşamaqdan min dəfə yaxşıdır. Bir də bu xarabaya dönsəm, qoy başıma kasıncı bağlasınlar, yey boq!.. (*Xoruldayan Bəybalaya tərəf tüpürüb, qapını var gücüylə çırparaq otaqdan çıxır.*)

XATIN (*hərəkətsiz ayaqlarını ovuşdura-ovuşdura zarıyaraq*). Məsciddə sinə vurmağa, saç yolmağa həsrət qalan Zülfiyyəmə vay... Ya Hüseyn, sənə o pak qanuva mən qurban olum,

keç günahımızdan... (*Əllərini sinəsinə ahəstə-ahəstə vuraraq, kövrək səslə oxuyur.*) Kaş bu gün, bu dəmdə oleydim Kərbəlada, üh-üh-üh...

Otağın bir küncündə dağılıb tökülmüş tranzistor əvvəlcə bir az xırıldadı, sonra qəfildən kişi səsilə dinərək Xatını diksindirirdi: "Danışır Bakı. Bakı vaxtıyla saat iyirmidir. Xəbərləri veririk. "Soyuz T-7" gəmisi heyətinin müvəffəqiyyətli uçuşu Vətən kosmonavtikasının yeni parlaq səhifəsidir. Bu uçuş kosmosun öyrənilməsində və Yer mənşəyinin dərk edilməsində sovet elm və texnikasının çox böyük imkanlarını bir daha nümayiş etdirmişdir..."

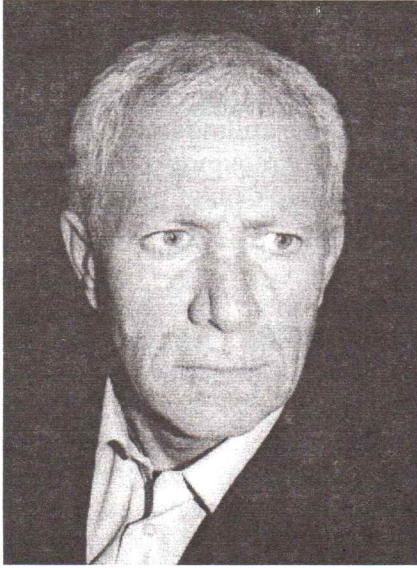
pərdə

Rəssamı Ədalet

Şaiq VƏLİ

1950-ci il noyabr ayının 7-də Qazax rayonunun Aşağı Əskipara kəndində anadan olub. 1972-ci ildə Qazax Kənd Təsərrüfatı Texnikumunu, 1982-ci ildə isə Maksim Qorki adına Moskva Ədəbiyyat İnstitutunun poeziya fakültəsini bitirib.

1973-cü ildən Sumqayıt şəhərində yaşayır. 1983-cü ildə "Dünyanın sahili" adlı ilk şeirlər kitabı nəşr olunub. 1989-cu ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvüdür.

**ŞAIR
MƏHƏMMƏD
ASTANBƏYLYƏ**

*Yazı-yazı payız hönkürür,
Yazı, yazı... gülüm ağlayır.
Yazıq-yazıq kağız hönkürür,
Yazıq-yazıq qələm ağlayır.*

*Suda qaralan Günə ləliyin,
Gündə saralan çənə ləliyin.
Məni ağladan sənə ləliyin,
Ağlayır, - aləm ağlayır.*

*Var ikən yox, bu nə var ki?!
Yarı yar oldum, bu nə yar ki!
Nigaranam bu nə nigar ki?!-
Bilməz hal halı, halım ağlayır.*

*Dünya məni çoxdan soyub,
Dünya məndən çoxdan doyub...*

*Ölümə bir şey qalmayıb,
Gecikib ölüm ağlayır.*

***

*Ala dağım uçdu,
Qara dağım, sağ ol!
Alıma qara düşdü,
Göyüm, ağım, sağ ol!*

*Yaza payız sarılar,
Tər pöhrələr saralar...
Gül yolunar,
şax qırılar,
Bağçam, bağım, sağ ol!*

*Son an - son gün,
Bir çəmənlilik, son gül...
Son dən bir sünbül -
Bir zəmilik toxum, sağ ol!*

Dünya mülküm, məzarım,
Gah toyum, gah hüürüm,
Rəhmət sənə, ölü yarım,
Diri yarım - sağım, sağ ol!

Şaiq Vəli, haqdandır...
Yeddi rəng ağdandır.
Hər şey heçdən - yoxdandır,
Var ol, heçim - yoxum, sağ ol!

OLACAQLAR OLACAQLAR

Oldu, deyilənlər oldu,
Olacaqlar olacaqlar!
Soldu, açıldı gül... soldu,
Solacaqlar solacaqlar.

Almazlar almaz kamını,
Fələklər söndürər şamını...
Haqdan dolan eşq camını
Alacaqlar alacaqlar!

Daş olacaqlar daş olacaqlar!
Quş olacaqlar quş olacaqlar!
Boşalacaqlar, boş qalacaqlar,
Dolacaqlar dolacaqlar.

Bitəcəklər bitəcəklər,
İtəcəklər itəcəklər!
Gedəcəklər gedəcəklər,
Qalacaqlar qalacaqlar!

Ağla, gülməzlər gülməzlər,
Öl! Ölməzlər ölməzlər...
Məni bilməzlər bilməzlər,
Biləcəklər biləcəklər!

BİR ULU EŞQ İLƏ

Mən bu cahan mülkünə,
Təxti-Süleyman mülkünə,
Can içində san mülkünə
Ağlaya-gülə gəldim.

Mən "mən" olmaq istəmirdim,
Açıb-solmaq istəmirdim,
Bir də gəlmək istəmirdim -
Bir ulu eşq ilə gəldim.

Bu dərdli aləmə gəldim,
Sanma qalıma gəldim,
Mən sənə salama gəldim,
Düşüb haldan-hala gəldim.

O gözəli bilirdim,
Qəm məzəli bilirdim,
Mən əzəli bilirdim,
Mən sonu bilib gəldim.

Sorma məndən handaydım,
Mən hər yerdə, hər yandaydım,
Əzəlin əzəli - sondaydım,
Sonun sonu əzələ gəldim.

* * *

Gözlər, gözlər - nə gizlər...
Sərxoşluq nərgizlikdir.
Eşq yaxar, könül sızlar,
Yol gözləmək gözlükdür.

Gün batır, qəmli qürub...
Aramızda dağlar durub...
Dünya qürbət, mən qərib -
Qəriblik əzizlikdir.

Dünya bizlə ayrışdı,
Cuna yaylıqlar yaşdı...
Fələk əli daşlı
Nişan alıb, bizlikdir.

Ürək quzu tək mələdi,
Sındı - piyalədir...
Barış, bu taledir -
Nə bizlik, nə sizlikdir!

* * *

Gördün Nigar üzünü,
Mübarək, mübarək!

*Cilüsəli nur üzünü
Mübarək, mübarək!*

*Qoşub türkü, quşlar gətirib,
Daşıb çaylar, daşlar gətirib...
Yaşıl gözlər yaşlar gətirib,
Mübarək, mübarək!*

*Uçub getdi sevinc - quşdu...
Ala gözlü, qara qaşlı
Tənha dərd qoşalaşdı...
Mübarək, mübarək!*

*Haqqın dərgahı, taxtı...
Halın halı var, vaxtdı...
Qorxun ölüm idi - yoxdu,
Mübarək, mübarək!*

KÖNÜLDƏ EŞQ GÜL-GÜL

*Könüldə eşq gül-gül
Bitər, bitər, bitər.
Cananda can bül-bül
Ötər, ötər, ötər.*

*Yazını yazan yazar,
Yazar... yazar, pozar...
Gül solar, bül-bül susar -
Qədər, qədər, qədər.*

*Mey süz, saqi, bir içim,
Sirlər qapısını aç, Sim-Sim...
Can cananın... mən kim?! -
Hədər, hədər, hədər.*

*Dünya bir yığınaqdır,
Ömürdür - bir sınaqdır...
Şaiq Vəli bir qonaqdır,
Gedər, gedər, gedər.*

* * *

*Mən kiminsə yarısı,
Ahı, nəvasıyam.*

*Mən kiminsə yarısı,
Eyş-işrəti - səfasıyam.*

*Dayazda, dərində üzərəm,
Sözün dürründə üzərəm,
Dünyanın sirrində üzərəm -
Mən qəvvaslar qəvvasıyam.*

*Mən odumun havası,
Mən atamın bəbəsi,
Mən Adəmin babası,
Mən oğlumun nəvəsiyəm.*

*Mən könlümün şahı,
Mən aləmin pənahı -
Mən gedənin ruhu,
Mən gələnin nəfəsiyəm.*

DƏRVIŞ BABA, DƏDƏ BABA

*Hər şey görgə, xəyal
Surətdən surət, haldan hal...
Hər sualın cavabı sual,
Ay baba, gödək baba!*

*Həsrətlik ki sarılaq?!
Bütövük ki qırılacaq?
Yoxuq ki var olaq...
Varıq ki itək, baba?!*

*Çalınır - dövrən oynayır,
Dövri dövredə cahan oynayır...
Uçunur cananda can oynayır -
Bu nə tütək, baba?!*

*Fələklər divanə göy üzündə,
Divan mənə, sən göy üzündə...
Haraya enək göy üzündən? -
Bir yer yox gedək, baba!*

*Üzüldük Ol sorağında...
Əkilək eşq torpağında.
Şehli gözlər qırağında
Bəlkə göyərək - bitək, baba!*

"Gəl, meyxanəyə gedək, baba..."
 Dadımıza yetək, baba!
 Dövrə girək - ötek, baba! -
 Dərviş baba, Dədə baba!...

MEYXANƏÇİ

Sərxoş gəlmişəm qapına,
 Aç, aç, meyxanəçi!
 Aşıqlər sənə tapınar...
 Keç, keç, meyxanəçi!

Olubmu öldüyün sənini?
 Dərddən güldüyün sənini?...
 Elə hey xaç bildiyin sənini
 Hac, Hac, meyxanəçi!

Aranı dağa daşımisanmı?
 Solunu sağa daşımisanmı?
 Özünü uzağa daşımisanmı? -
 Köç, köç, meyxanəçi!

Baxma naşı-naşı mənə,
 Mey gətir - söz daşı mənə.
 Könlün varsa qoşul mənə,
 Uç, uç, meyxanəçi!

Cahil əllərinədə aşıq başları -
 Minarə kərpicini, qüllə daşları...
 İçib ayılır eşq sərxoşları...
 İç, iç, meyxanəçi!

Mən bu çağın nəyiylə yaraşım?
 Mən bu torpağın nəyiylə qarışım?!
 Mən bu dünyanın nəyiylə barışım? -
 Puç, puç, meyxanəçi!

DÜNYA SƏRXOŞ, MƏN AYIQ

Dünyaya üz tutan divanəymiş,
 Divanə devanəymiş!...
 Bu dünya nəymiş, ah, nəymiş -
 Şərab süz, dostum, mənə şərab süz!

Budaqda gül - tac,
 gül - ismət,
 gül - şan,
 Bu nə gülüstan, bu nə gülşən?! -
 Bülbül köksü qan...
 gül güdür, gül şən...
 Şərab süz, dostum, mənə şərab süz!

Yaşadım bir ömrü - xeyriyə oldu,
 Xeyriyyə ömrün xeri nə oldu?
 Uduzdu - dünyanın xeyrinə oldu,
 Şərab süz, dostum, mənə şərab süz!

Mən insan deyiləm - insan qarışqa,
 Tapdanmaq qorxusu hər bir qarışda...
 Ömrün nə qədəri hələ qarşıda...
 Şərab süz, dostum, mənə şərab süz!

Daş daşıldım, söz daşımağa öyrəşəmmədim,
 Söz daşayıb baş qaşımağa öyrəşəmmədim.
 Bu dünyayla barışmadım -
 yaşamağa öyrəşəmmədim,
 Şərab süz, dostum, mənə şərab süz!

Dönməz sahilə bir də o qayıq,
 Hayıf o qayıqçı,
 o qayıq hayıf!
 Dünya sərxoş, mən ayıq!...
 Şərab süz, dostum, mənə şərab süz!

SU...

Axıb gedir sular...
 sular güzgülü gözlü -
 Qeybə çəkilmişlərin surəti parlıtısında.
 Sular büllur yaddaşlı -
 Qeybə çəkilmişlərin səsi şırıltısında...

Mən sular kənarında tək...
 O göyüzündə Ay tənha...
 Baxıram
 on dörd gecənin ayı kimi
 şəklim suların güzgülündə.
 Payız yarpağı tək suların üzündə
 İki Ayın solğun çöhrəsi
 Şəklimin çevrəsində
 Min aşıq xəyalı...

... Nə vaxtsa
Aysız göyü zü altda
Üç ayın solğun çöhrəsini görəcək
Şəklinin çevrəsində min bir aşiq xəyalı
Suların aynasında güzgülənən aşiq.

Bu dünyanın yarısı -
Su, su!
Gözlərimin ağı-qarası
Ağ su, Qara su...
Axıb gedir
Ağ-ağ,
Qara-qara sular!

Axıb gedir
Ağ-ağ,
Qara-qara sular...
Sular büllur yaddaşlı -
Dönəcək yeri - gözlərim.

YERDƏ YERDƏN GÖYDƏ GÖYDƏN OLUB BU AŞIQ

Mənim yarım göylərdəndir -
Dərdim çiçəyini, dağın yamacı,
Söykəndiyin dağa məni bağışla.
İçdiyən suya
Yediyin torpağa məni bağışla,

Almanı yedim, alma ağacı!

...Gözəl, gözəl!
Bağlanıb üzümə
Mərhmət qapıları gözlər!
Səmum küləyi öpüşlər
Nəmini çəkib
Dodaqlar çat-çat - səhra!
Xanım əllərin xumar seyrindən
Candan məst - gözəl!

Mənim yarım yerdəndir, gözəl, -
Ruhun çəmənində solur nərgizlər...
Bir az məni də sev!
Bir az məni də özizlə!

Ömür ikili,
Yaşamaq müşkül, əzab...
Zalım - meyxanəçi!
Tər qoxuyur,
Qan dadır şərab!

Səni eşq tutsun, meyxanəçi!
Bir şam işıq süz!
Bir can hənir,
Bir cam eşq süz! -
Yerdə yerdən,
Göydə göydən olub bu aşiq!...

Rəssamı Ədalət

Pərviz YUSİF

Qum kəndir 2

Bağlı qapı

Bir dəfə internetdə işləyirdim. Əhəmiyyətli bir iş deyildi. Sadəcə olaraq elə - belə həmişəki kimi qurdalanırdım. Birdən hansısa saytın reklam lövhəsi peyda oldu. Etinasızca bağlamaq istədim. Lakin gördüm ki, bu saytın reklamı deyil, nəse başqa şeydi. Lövhədəki sözlər növbə ilə şişib balacalaşırdı. "Aman bu nə dəhşətdi! Ya Rəbb, bağışla..., mən bilmirdim..., Ya Rəbb, keç günahlarımdan!..." Hardansa içimə üşütmə doldu. Təəccüb və maraq da vardı. Lövhəni aktivləşdirdim. Qışqırıb yerimdən tullandım. Qulaqlarımı tutdum. Mən iztirablı insan səsi eşitmişdim. Ancaq beləsini yox. Gəzdirdiyim ölüm də bu səsdən qorxdu.

Müəmmalı internet ünvanı yoxa çıxdı. Bir neçə gün həyəcanla internetdə oturub gözlədim. Həmin lövhə daha görünmədi.

Bir müddət keçdi. Və get - gedə məlum oldu ki, həmin müəmmalı internet ünvanı dünyanın hər yerində olub. Özü də təsəvvür eləyin ki - inanılmaz bir şeydi - hər bir ölkədə həmin öl-kənin öz dilində.

Uzun müddət müəmmalı internet ünvanının mənbəyini axtardılar. Tapmadılar. Hələ də axtarırlar.

...

Ramazan ayı gəldi. Qoca niyyət eləyib oruc-larını tutmağa başladı. Ertədən yeməyini yeyib, səbh namazını qılıb uzanardı. Günorta namazında qalxardı. İkinci namazına kimi nəvələriylə oynayardı. Sonra da həmişəki adəti üzrə yaxın-dakı parka çıxardı. Axsam namazına, həm də if-tara kimi orda oturardı, gəzişərdi. Ramazanın fəzilətlərindən bəhs eləyən ədəbiyyat oxuyardı. Həmin fəziləti özündə də hiss eləyərdi. Ovqatı hədsiz məmnun olardı. Dodaqaltı zikir eləyərdi. Bəzən də bağıın səssizliyinə dalıb mürgüləyərdi. Üzünə dəyən mehdən, quşların nəğməsin-dən dodağı qaçardı.

Ancaq bəzən bu səslərə başqa səs də qarış-şardı. Hardansa ağır zəncir cingiltisi və qəzəb-li nəriltili eşidilirdi. Qoca diksinib ora - bura baxardı. Heç nə görməzdi. Təəccüblənərdi. Təəccübü keçərdi.

Bir dəfə axşam evə dönəndə nəse yadına düşdü. "Deyəsən axı, keçən Ramazanda da mən bu səsləri eşitmişəm."

...

Yalnız səbh tezdən işə gedənlər avtobusa mi-nəndə bir - biriylə salamlaşır. Vəssalam. Sonra

isə ancaq şəhərin uğultusu...

...

- Ey, siqaret çəkənlər, köhnə alışqanlarınız yadınıza gəlirmi heç?

...

Nəvə həsrətini çəkən qocalar, metroda körpələrə əl uzadırlar.

...

Avtobusda ana və qızı ağlayırdı...

Bir dəfə də avtobusda cavan yazıçıya rast gəldim. Xırda hekayələr yazardı. O da ağlayırdı.

...

Təsəvvür elə ki, bağlı qapı arxasında qalmısan...

...

Namaz qılan qocalar seyrəldikcə Sovetlər Birliyi də dağılırdı.

...

Onunla hər yerdə rastlaşıram. O, həmişə alma yeyir.

...

Onun qəribə peşəsi var idi, hərbi döyüş topları ilə buludları qovurdu.

...

Qəribədi, bütün xadimələr döşəmə əsgisini və ağacını yaxud digər bu tip ləvazimatı, onlar üçün ayrılmış hansısa otaqda yox, məhz qadın təşnabında saxlarırlar.

...

Çöldən pəncərə önündəki divarın çıxıntısı yerdən iki metr qədər hündür olardı. Pəncərə binanın arxa tərəfində xəlvətdəydi. Ora tez - tez ortayaşlı uşaqlar yığılırdı. Boyları çatmasa da tullanıb çıxıntıdan yapışırdılar. Qacıyıb pəncərədən içəri boylanmağa çalışırdılar. Çoxu vaxt da tab gətirməyib geriye tullanırdılar. Həmin bina qadın hamamıydı. Divarın çıxıntı yerindəki daşlar əlin yağından qaralıb hamarlanmışdı.

Adam qocalanda ağarır, divar qocalanda qaralır.

...

Kiçik cümlələr daim böyük cümlələrdən inqıam almaq hissi ilə yaşayırlar

...

Diqqətlə torpağa baxsan, "izm"lərin əlindən qaçan utancaq təbəssümlü cümlələri görərsən. Unudulmuş arxın nazik səth suyuna qarışıb islaq mamırlara sığal çəkərlər. Uzaqlaşarlar.

Diqqətlə göyə baxsan... arxı ayaqlayacağından ehtiyat eləyib nəzərlərini çəkərsən...

...

Yekə kişi idi. Ağzı da çox yava. Nəfəsi söyüşlə gəlib gedirdi. Səhərdən axşama kimi işdə, küçədə onun - bunun anasını, bacısını ən qəliz söyüşlərlə söyürdü. Axşam evdə çimxıra - çimxıra çörək yeyirdi. Sonra gündüz söydüklərini arvadının başına gətirirdi.

...

Hamı içində bir ölüm gəzdirir. Cangüdənlər isə iki yaxud daha çox.

...

Gecə növbəsində işləyirəm. O gün işə on dəqiqə gecikdim. Soruşdular:

-Niyə gecikmişən?

Dedim:

-Evdə deyildim. Qonaq çağırmışdılar.

Dedilər:

-Tez duraydın,

Dedim:

-Yatıb qalmışdım.

...

...bu bir sifariyyədi...

O, polislər haqqında yazırdı. Özü də yağlı - yağlı təriflər, polisin "böyüklüyündən...". O, bunun fərqi varmırdı. Eləcə təlimata uyğun yazırdı. Və bir gün yazan yerdə birdən qapılar açılacaqdı. Qəzəbli polislər içəri doluşacaqdılar. Onu tutacaqdılar və o, çaşacaqdı. Qəzəbli polislər qəzəb və nifrətlə onun qolunu buracaqdılar. Aparıb zindana atacaqdılar...

Ola bilərdi ki, qəzəbli polislər həmin gün gəl-

məsinlər. Lakin onsuz da lap axırda (ən axırda) qəzəbli polislər gələcək. Və o, lap axırda bə-tər çaşacaq.

...hər halda bir neçə il yatıb çıxdı...

...

Kor it iyə hürər.

...

Xədicə bibim danışırdı ki, böyük bibim rəh-mətlik Pərxan, ömrünün axır illəri daim xəstə-hal olurdu. Bir dəfə Pərxan bibim o biri bibi-lərimə şikayət eləyib: "Ay bacı, hər yerim ağrı-yır, bircə yeyən yerimdən savayı, vallah lap uta-nıram, nə versələr yeyirəm, qıraqdan baxan de-yər ki, bu heç xəstəyə oxşamır bet*..."

Bet* - Əlbət sözünün qüvvətlənmiş ixtisar va-rianti

...

Şəhvətin yaddaşı hayıfla doludu.

...

Hansısa şəhər parkının yanından avtobusla ke-çirdim. Parkın uzaq guşəsində, skamyada iki polis oturmuşdu. Mehriban - mehriban xısınlaşıb gülüşürdülər.

...

Təsəvvür elə ki, bağlı qapı arxasında qalmı-san...

...

Vəzifəli adamların yaxınları olmasaydı, cəmiy-yyətdə sabitlik hökm sürərdi.

...

Əvvəllər restoran - barlara getmək mənə cəlb eləyərdi, indi isə məscidlərə...

Dini ədəbiyyat daha çox oxuyuram, (bəlkə on-dandı?)

...

O, sevdiyi qadınlar uzaqlaşanda arxasınca baxmağı xoşlayardı.

Kişi, dostuna "yaxşı ətir vurmusan, sən

zövqün var," deyirsə, yaxud üstündə yaxşı ətir gəzdirib hamıya təmənnəsiz istifadəyə verirsə, həmin kişi yaxşı kişidi.

Oxucum, şaşırma..., ətir kişilik meyarı deyil, əsla.

Ətir sünnetdi.

TƏK TƏKDİ.

Şəxs əvəzlilikləri:

- Tək bizi qoruyur, Tək sizi qoruyur. Tək onu da qoruyur, onları da. Məni də qoruyur Tək.

TƏK TƏKDİ.

...

Ana işə getməyə hazırlaşdı. Üç yaşlı oğlu de-di:

- Get ana, mən səni unutmaram. (sonralar oxu-du və yadına düşdü.)

...

Doğulanda ona insan dedilər. İnsan kimi böyü-dü. Öldü. Dedilər aldanmışan.

...

Telefon zəng çaldı. Cavab verdi:

- Bəli,

- Sizlə tanış olmaq olar?

- Qəfil sual idi, ancaq çaşmadı:

- Axı mənim arvadım var,

- Sənə görə var, mənə görə yoxdu.

Əla deyilmişdi, söz yox idi, ancaq çox gecik-mişdi. Subaylıqda şəhvətin tüstüləyən vaxtı heç belə deyən yox idi. Birdən - birə macərə axtar-maq istədi:

- Sənə görə yoxdu, qoy mənə görə də olma-sın, - dedi.

- Nə tez yumşaldın?

Bu vaxt arvadı otağa girdi. Sərin su ilə dolu stəkani ona uzatdı. Dəstəyi qulağından ayırıb suyu başına çəkdi. Arvadı soruşdu:

- Kimdi?

Arvadına cavab vermədi, ağzını dəstəyə tutub naməlum xanıma dedi:

- Hər halda mənim arvadım var, - və dəstəyi asdı. Sonra arvadına tərəf çevrildi:

- Otağa bir az gec girsəydin, bilərdim kimdi, - ara verdi, - tez gəldin, vicdanım yadıma düşdü.

...

Sevdiyi bütün qadınlara şəhəvtlə yanaşib ağı-
lını işə salırdı. Yalnız bir qadına ağıl və şəhəvt-
siz - əsl məhəbbətlə yanaşdı. Onu rədd etdi.

...

- Əgər küçədə bu ölkənin prezidenti ilə rast-
laşsaydın, ondan nə soruşardın?

- Soruşardım ki, niyə bizim bayrağımızda ağ
rəng yoxdu?

...

- Bəs ölkənin prezidenti səndən soruşsaydı ki,
"Səni qane eləməyən nədi?", nə cavab verər-
din?

- Ona təklif eləyərdim Ki, "siz" əvəzliyini və
"məllim" xitabını ləğv eləsin.

...

Təsəvvür elə ki, bağlı qapı arxasında qalmı-
san...

...

Səhər altıda gecə növbəsindəki işimdən çı-
xıb evə gedirəm. Avtobusa minəndə hamı mə-
ni başını yelləməklə salamlayır. Onlar ertədən
işə gedənlərdir. Bir azdan mən də onlara qoşu-
luram. Və beləliklə biz hamımız mürgüləyirik.

...

Hər gün ordan keçirəm...,

Makiyajsız üz, parıldayan gözlər, sədəf dişlə-
rin bəyazına qarışan cingiltili gülüş və bir də
ağlamaq düşür yadıma,

Sabah da ordan keçəcəm...

...

Səni hamı bilir, Sən də hamını bilirsən.

...

Şeytana yalan danışmaq günahdımı, yoxsa sa-
vab?!...

...

İnsanı keçmiş ilə nə birləşdirir?

-yaddaş
-yaddaş nədi?
-tarix
-tarix nədi?

-Allahın səbri
-səbr nədi?
-mərhəmət
-mərhəmət nədi?
-iltifat
-bəs iltifat?
-Biz.

...

Kimi harda görürsən - gör; fərqi yoxdu, adam-
lar elə hey bir - birindən danışirlar, ONUN sö-
zünü danışana nədənsə az rast gəlirəm.

...

Gecədən xeyli ötmüşdü. Arvadımla oturub çay
içirdik. Uşaq yatmışdı, televizoru söndürmüş-
düm. Sakitlik idi. Əgər mənim iri qurtum və
marçılıtlarımın səsi olmasaydı, elə bilərdim heç
bu otaqda yoxam. Çünki belə vaxtlarda dərin
düşüncələrə varardım. Fərdiyyət, şəxsiyyət, cə-
miyyət, mədəniyyət, ədəbiyyat, iqtisadiyyat, si-
yasət, şəhəvt, gödəniyyət, nəbilim əşi...

Ancaq bunların üzərində çox dayanmazdım
- ümumi həm də qırıq - qırıq mülahizələr kifa-
yət eləyərdi.

Bu vaxt qapı döyüldü. Arvadım diksinib mə-
nə baxdı:

- Gecənin bu vaxtı kimdi görəsən?

Mən heç qımıldanmadım. Əhəmiyyətsiz şey
haqqında danışmış kimi əlimi yellədim. Dedim.

- Narahat olma, gələn mənəm...

...

Bir nəfər tanıyırdım. Ortayaş adam idi, or-
tabab həyat tərzini sürürdü. Ancaq onun yadda-
şının qəribə qüsuru vardı. "Dünən", "bu gün" və
"sabah" sözlərini heç vaxt yerində işlədə bil-
mirdi.

...

Lallar - * yaşayırlar

* - (susa - susa; usa - usa; sa - sa; a-a; (-))

...

İndi adamlar addımla Yer ölçür...

Sonra O, Göyü də Yerini yanına sərəcək.
Vaxtilə Yerölçən addımların özünü ölçəcək.

...ölçən ölçülən olacaq.

...

O, bazarda dinməz - söyləməz milyon manatlıq alver elədi. Axırda beşyüz manatlıq torbalara çatanda sövdələşmə və mübahisə başladı.

Heç kimi tanımıram.

...

Təsvür elə ki, bağlı qapı arxasında qalmısan...

...

Göydə addım səsi eşidildi. Yer üzündəki bütün adamlar göyə baxdılar (başlarını cəld qaldıra-raq...)

...

Bir dəfə göydən ah səsi gəldi. Dalınca da bir söz deyildi pıçılıyla. Pıçılı yerə qəzəb kimi çatdı və çox yeri xarabalığa çevirdi...

Üstündən min il keçdi. İndi adamlar bu yere açıq muzey kimi gəlirlər. Gəzirlər, şəkil çəkdirirlər, tum çirtlayırlar. Gülürlər. Hündürdən gülürlər. Bəlkə də heç pıçılıni eşitmədilər.

...

Yol qırağında qoca qarı tum satırdı. Yanında qoca kişi əsaya söykərib oturmuşdu. Növbə ilə öskürürdülər...

...

Zalxa nənəm padşah piyada gedən yer haqda deyərmiş: "Hər şey Allahdandı, təkə o yimaxdan..."

* - yeməkdən,

...

Qaranlıq düşmüşdü, hava bərk istiydi. Məhləyə çıxdım, bir ağaca söykərib siqaret yandırdım. Məndən bir az aralıdakı səslə - küylü kafedən bir kişi çıxdı. Səntirləyə - səntirləyə bu tərəfə gəldi. Yanıma çatanda - deyəsən məni görməmişdi, - hansısa hava boşluğu dərin sualtı sığınacaqdən böyük təkənla üzə çıxdı. O, həvələ gəyirirdi. Bu əcaib səs hansısa sözü xatırladı. "Terrraktt!", "terraktt!" - Hə, bu "terror aktı" sözüne oxşayırdı.

...

Bir şair tanıyırdım. Şerlərində qəlbin şəklini çəkirdi. Birdə Parisi təsvir eləyirdi. Lakin heç vaxt Parisdə olmamışdı. Böyük yanğıyla arzula-yırdı ora getməyi... ancaq onun ailəsi kirayə evdə qalırdı. Və bu şair Parisə yox, evdən iş gedirdi. İşdən isə evə gəlmək istəmirdi. Elə idarədə oturub uzun - uzun axşamlar Parisə uzun - uzun şerlər həsr eləyirdi. Sonra uzun - uzun gecələr araç içə - içə dostlarına bu şerləri oxuyurdu. Bəzən də başını dostların çiyinə qoyub Paris üçün ağlayırdı...

Uzun müddət onu görmədim.

Bir dəfə humanitar təşkilatların biri ədəbi layihə həyata keçirirdi. Layihənin bir qolunun realizəsini mənə həvalə elədilər. Sonda müxtəlif nominasiyalar üzrə ödüllər veriləcəkdi. Mükafatların içində birisi diqqətimi çəkdi. Bu Parisə on günlük turist səfəri idi. Birdən həmin şair tanışım yadıma düşdü. Mənim təvəqqe və təşəbbüslə mükafatı ona verdik.(müəyyən təyziqlərə məruz qalsaq da...) Mərasimin axırında onun əlini istiqanlıqla sıxdım. Ona əvvəlcədən xoş səfər arzuladım. Ancaq təəccübümə rəğmən onun üzündə gözlədiyim bəxtəvərliyi görmədim. Sevinse də çox fikirli idi. Müticəsinə təşəkkür elədi. Getdi.

Aradan xeyli vaxt keçdi. Onunla Yazıçılar Birliyində hansısa təbirdə görüşdüm. Hal - əhval tutduq. Mükafatı xatırlayıb dostcasına zarafatla Paris səfəri barədə soruşdum. Onun üzündə ani şaşqınlıq yarandı və elə o an da keçdi. Dedi ki, Parisə getmədim, mükafatı satdım. Düzü, eşitdiyimə inanmadım, bir anlıq tutuldum.(Bəs onun Paris ehtirasları necə oldu?! Axı mən ona yaxşılıq eləmək üçün çalışmışdım, kiməsə ağız açmışdım, kimləsə üz - göz olmuşdum!? Nə isə...) Dönüb getməyi fikirləşirdim. Amma o, sözüne davam eləyib dedi:
- Hə-ə-ə, biletləri satdım. Sonra onun puluna Məkkəyə getdim...

...

Hardasa bir aydan diş fırçamın iki yaşı tamam olacaq.

...

Axşam avtobus sürücünü evə buraxdı. Özünü sürməyə başladı.

...

Əvvəl bədrənmiş Ay işıq saçırdı. Sonra onun qabağını bulud tutdu. Uşaq atasının qolunu dartdı:

- Ata, bax, Ay baba qapını bağlayıb evə get-

di.

...

Təsəvvür elə ki, bağlı qapı arxasında qalmısan...

...

Dostumgildə - şair Səlim Babullaoglugildə orucumuzu açdıq. Sonra dostum qonaqlara şeir oxumaq istədi. Amma mümkün olmadı. İki şeir səsi bir - birinə qarışdı. Səs - küylə oynayan, aramsız atılıb - düşən uşaqlarımızın şən səsi buna mane oldu.

...

Kinolent - ütülənmiş havadı. Günahdımı, görəsən?!...

...

Bir əsrdən yuxarıdı ki, insan keçmişin yaddaşını sıxıb qəfəsə yığır. Sonra bazara çıxarır. Qəfəsi satır, alır. Ona kinolent deyirlər. Günahdımı, görəsən?!...

...

Kino həyatın HƏQİQƏT haqqında olan xəyallarıdı.

...

Bəzən yadıma qəmli əhvalat düşür: "Oğlumu əsgərə çiyində apardılar, çiyində gətirdilər," Bir dəfə Şəfiqə bibim deyəndə eşitmişdim. Sonra hönkürmüşdü. Soyuq mart yağışı yağır. Əfqan yaylaları barıt qoxuyur

...

Hava qaralırdı. Uzaqdan hansısa deputatlığa namizədin keçirdiyi təşviqat kompaniyasının səsi gəlirdi. Soyuq, yağlı nəfəsini rupunun səskəninə vura - vura platformasından danışdı. Töşüyüdü. Bir məqamda o qışqırdı:

- Bədi, buna dözdük!
- "Bə-əli," - uşaqlar xorla qışqırılırlar.

...

Diləməklə diləyə bəs olarmı heç?!...

...

Nəfəs küləkdi

Külək sədi

Səs sözdü

Söz sirrdi

Sirr Odu

O təkdi

...

- Bədi, qardaş, qurtaraq bu mübahisəni. Həm də ehtiyatlı ol, belə mövzulara girişmək xətalıdır...

- Mən başa düşmək istəyirəm ki,... necə deyim... mən inanmaq istəyirəm, ancaq...

- Sözüün kəsərinəmi deyim, yükünəmi deyim yaxud mahiyyətinə deyək,... bir sözlə, sözüün özünə inanırsanmı?

- İnanıram, əlbəttə!!!

- Söz də gözlə görünür.

- ...

...

- Ey insanlar, əslində savab qazanmaq çox rahatdı. Bəs onda niyə özünü çətinliyə salırsınız?

...

Təsəvvür elə ki, bağlı qapı arxasında qalmısan...

...

Bir dəfə hansısa televiktoria baxırdım. Qəfil suallara hazır cavablar yarışdı. Orda bəldə bir sual oldu: "Olduğumuz mərtəbəyə neçə pillə qalxır?" Cavabı dəqiq xatırlamıram. Ancaq deyəsən onlar da bilmədilər. Mən düşündüm ki, nə vaxtsa özüm də belə suala məruz qalaram. Ona görə də hara gedirdimsə, qalxa - qalxa pillə sayardım. (Düşəndə heç vaxt saymamışam) Amma heç on dəqiqə keçmirdi, sayı unudurdum. Hətta dəfələrlə qalxdığım və təkrar - təkrar saydığım da yadımdan çıxırdı.

Aradan xeyli vaxt ötdü. Mən bu verdişimi tədricən unudtum. İndi heç xatırlamıram da.

...

Hər gün hava haqqında məlumat verirlər.

...

Şəhadət barmağı

...

Hər an şəhadət ver ki, sənə şahid dursunlar.

...

Ehh - h - hh !!! Gidi dünya, fani dünya, əyri dünya... Bu dünya...

...

İşdən çıxıb dayanacağına yaxınlaşdım. Otuz - otuz beş yaş civarında iş yoldaşım olan bir neçə qadın da ordaydı. Yüngül həyəcanla bir - birinin sözünü kəsib nəsə barədə danışdılar. Belə həyəcan tərzii yalnız qadına xasdı.

- Axşamınız xeyir,
- Hər vaxtınız xeyir, - sakitcə salamlaşdıq.

Onlardan aralı dayansam da söhbətləri aydın eşidirdi.

- Deyirəm, ay qız, sən dəli olmusan?! Səhərdən axşamacan kompüter oyunlarından əl çəkmişən, heç sən bu halına yaraşar?!...

- Dünən axşamacan şokaladlı tort yeyib, dedim ki, sənə çox olmaz, bu gün sabahlıqsən, deyir, özümü saxlaya bilmirəm, ürəyim istəyir, neynim.

- Noolsun, adamın ürəyi çox şey istəyər... axşama kimi pəncərəsiz otaqdan çıxılır. Deyirəm, ay qız, dur arada bir havaya çıx, sən deyəsən hələ qarnında şikəst eləmək istəyirsən uşağı... deyir ki bəs, maşallah, birincini, ikincini necə doğmuşam, inşaallah, üçüncünü də elə doğacam.

Təxminən bildim söhbət kimdən gedir. Qonşu şöbədə işləyən hamilə qadınlardan danışdılar. Dayanacaqda qadınların təkçə biri ərdaydı. Altı - yeddi il idi ki, onların uşaqları olmurdu. Bayağıdan da susub heç danışmırdı. Bir ara sükut oldu, sonra dərindən köks ötürüb dedi:

- Camaatın əli göydə qalır,... - amma sözünün dalını getirmədi.

Bədənimdən qorxuqarışq soyuq gizilti keçdi.

...

Bir neçə iş yoldaşım ilə çayxanada oturmuşduq. Texniki tərəqqidən söhbət düşdü. Mühafizə xidmətində işləyən ən xırda ölçülü müşahidə kameralarından tutmuş, süni peyklərdəki mürəkkəb müşahidə qurğularına kimi söhbətimiz uzandı. Bir ara kimsə dedi:

- Göydən Yerə hər yerinə baxırlar...

Bədənimdən qorxuqarışq soyuq gizilti keçdi.

...

Şəhərin gur yerində fikirli - fikirli addımlayırdım. Yanımdan bir oğlan ötdü. Mənim kimi qara dəri pləş, qara dəri papaq geyinmişdi. Boyuna da mənim kimi ağ şərf dolamışdı. Deyəsən özü də mənə oxşayırdı. Əhəmiyyət vermədim. Adam adama oxşayar. Adı bir işdi.

Xeyli vaxt keçdi. Bir dəfə həmin yerdən keçəndə gördüm ki, orda güzgü var.

...

Teleseriallar qadınları kökəldir.

...

Anam ibtidai sinif müəlliməsiydi. Bir dəfə ramazan ayında öz sinfinə navala* payladı. Sonrakı illər də bunu təkrar elədi. Üstündən on il keçdi. İndi bu böyük məktəbin bütün sinif müəllimləri hər ramazanda öz şagirdlərinə navala paylayırlar.

Navala* - Muxax kəndində (Zaqatala rayonu) ramazan ayında qohum - qardaşa, yaxınlara paylanan sədəqə, ehsan (şirin kətə yaxud çörək və halva)

...

Səmanın üzünü tutan sıx göydələnlər uçar. İndi adamlar durmadan daha da hündürdə yaşamağa can atır. Göydələnlərdən aşağı ağaclar var, ağaclardan aşağı üstündə gəzdiyimiz torpaq. Mən gəzirəm. Bura park adlanır. Ağacları büzüşüb. Torpaq cadar - cadardı. Yaxınlıqda iri borudan axan suyun şırıltısı eşidilir. Su nəhəng sement - qum məhluluna axır. Fəhlələr ciddi cəhdlə işləyirlər. Çox keçməyəcək bir göydələndə artacaq.

İnsanlar Babil qülləsini tez unudular.

...

Təsəvvür elə ki, bağlı qapı arxasında qalmısan...

ATALAR VƏ OĞULLAR

*Bəlkə də bir dərdim azalar, əgər
dönüb sətir-sətir azala bilsəm.
Mənim min əzabla yazdığım şeir
atamın adına yazılır bəzən.*

*Əlac tək budur ki, özümdən qaçım,
ayıra bilmədik dumanı çəndən.
Sən bir taleyə bax, doğmaca bacım
atamın iyini alıbdı məndən.*

*Bu rəsul rzalar, fikrət qocalar,
çəkilib kölgə tək oğullar üstə.
Hələ ki, atalar bizdən bac alar,
yükləri çəkməyə oğullar istər.*

*Ömrün yaşanmayan ili, ayı da,
nə edək, düşübdü taleyimizə.
İş elə götürüb, ata payı da
dönübdür atadan gileyimizə.*

DÖYÜŞ

M.İsmayla

*Döyüşlər zamanın daş xatirində,
uyuyur keçmişin əsətirində.
Beyində vurnuxan hər sətirin də,
əvvəli döyüşdü, sonu qələbə.*

*Bir nağıl, əfsanə yaşar dünəndə,
yaşar güldürəndə, yaşar güləndə.
Budaqda inqilab edən gülün də
əvvəli döyüşdü, sonu qələbə.*

*Gahdan həyat verir qayaya, daşa,
gahdan ömür verir, lap yüz il yaşa.
Bu torpaq həyatla dursa savaşa,
əvvəli döyüşdü, sonu qələbə.*

***

*Uçur xəyal ucalığa güman tək,
ümid deyib zirvələri haqladım.
Dağ ömrünü yaşayanı duman tək
ayaq altda sürünəndə ağladım.*

Yalçın QOCA

*Bir ömrün qayğısı çox, qəmi çox,
indən belə ucalmağın dərdi var.
Ucalıqdan baxanda bu dünyanın
gözümüzdə qaralmağı dərdi var.*

DÜŞÜBDÜ BİR DƏLİ QÜRBƏTƏ ÖMRÜM

*Könül bir arzuya salıbdı meyli,
nə yolla qayıtsın geriyə, bilmir.
Düz yolun kəsəsi ayrıdı, əyri,
əyrlər düz yolla yeriyyə bilmir.*

*Azdırıb bizləri bu kəsə yollar,
döndük nəfsimizin quluna bir bax.
Nəfsinin badına gedən oğullar
qayıda bilərmi yoluna bir vaxt?*

*İndi o yerləri bir də keç demə -
hansı dərələri axıb gəlmişik?..
Nəfsimiz kor edib bizi, heç demə
ölümün gözünə baxıb gəlmişik.*

*Hələ də yarışır oğullar bu gün,
gedilən bu yolun paxırı çoxdu.
Bir anlıq dayanın, düşünün, durun,
bu kəsə yolların axırı yoxdu.*

***

*Baxdım əllərimə, gözüm üşüdü,
Baxtın əllərində özüm üşüdüm.
Dilim yalan dedi, sözüm üşüdü
Allahım, ömrümü yalana yazma.*

*Çiyində qayğı var, özümdən ağır
Çökür ürəyimə hey ağır-ağır.
Verdiyim xəraclar varımdan ağır,
Ömrümü, günümü talana yazma.*

*Bəlkə də kim bilir, varsa bir ömrüm,
Lap elə şipşirin balsa bir ömrüm.
Əgər qismətimdə qalsa bir ömrüm,
Daşa-qayaya yaz, alınma yazma.*

*Əlində qələmi hər gələn yazır,
Biri pozub yazır, biri kəm yazır.
Nə qıysan Allahım, özümə yazdır -
Məni el ayağı hamıya yazma.*

Aləmzər SADIQQIZI

İKİ TONQAL

hekayə

Anasının sözü onu əməlli-başlı çaşdırdı. Üreyinin döyüntüsü imkan vermirdi ki, o nə edəcəyini dəqiqləşdirsin. Sevdiyi qız ölüm ayağında idi. Lap son saatlarını yaşayırdı. O isə oturub fikirləşir, gedib-getməyəcəyini götür-qoy edir. Ona elə gəlirdi ki, dünyanın yeganə bir alçaq adamı varsa elə onun özüdür. Öz-özündən iyrenirdi. Heç bilmirdi neyləsin. Anası yenə qapıda görünürdü.

- Ay bala, dur get, səhərdən beş-altı dəfə zəng ediblər.

Əsəd barıt kimi partladı.

- Məndə üz qoymusan ki, gedim? Axı hansı üzle gedim? Gedim nə deyim? - Və hönkürüb ağlamağa başladı...

***

Onlar tələbə yoldaşı idilər. Elə birinci kursdan Əminə onun çox xoşuna gəlmişdi. Bu utancaq qız hər dəfə dərs danışıqda yanaqlarını qərribə bir qızartı bürüyürdü. Sınıflərində çox qız vardı. Əminə tamam başqa bir qız idi. Elə ona görə də düz üç il sevgisini Əminədən gizlətdi. Nəhayət sonuncu kursda dili açıldı və o üç illik sevgisini Əminəyə açıb deyə bildi. İndi də yadıındadır ki, Əminə nə halda qalmışdı. Bu neçə ildə Əminə xeyli açılmış, uşaqlarla deyib-gülür, zarafatlaşırdı. Ancaq yenə də Əsədi dinləyəndə çox həyəcanlanmışdı. Heç aradan bir həftə keçməmiş Əminəgilə elçi göndər-

di. Onlar nişanlandılar. Artıq hər gün zəngləşib evdən eyni vaxtda çıxır instituta birlikdə gəlirdilər. Bəzən də dərstdən sonra əl-ələ tutub dənizə tərəf gedirdilər. Oturub söhbət edir, sonra evə qayıdırırlar.

Bir gün isə Əminə dənizə tərəf getmək istəmədi.

- Əsəd, ağrıyıram, gedək evə.

- Haran ağrıyır ki?

- Nə bilim, utanıram deməyə, qarnım çox ağrıyır...

Əsəd zarafat elədi, güldülər. O anda Əsədin ağlına belə gəlməzdi ki, bir neçə ay sonra onun sevgili Əminəsi dünyadan gedəcək. Əminənin qarın ağrısı xərçəng xəstəliyi kimi aşkarlananda elə bil gen dünya başına dar oldu. Günlərlə özünə gələ bilmir, çox vaxt dostu Natiqqildə gecələyirdi. Bir gün evə gələndə isə qərribə bir mənzərənin şahidi oldu. Koridorda iri çantalar, çamadanlar və anası da hirsli-hikkəli dayanıb bacısına nəsə deyir.

- Bu nədir, ana?

- Əminəyə apardığımız nişan şeyləridir.

Onunku day keçib. Gedib aldım hamısını. Öləndən sonra alsam bunlardan heç bir gəlin xeyir götürməz...

Əsəd ayaq üstə quruyub qalmışdı. Anasının bu hərəkəti Əminənin əlacsız xəstəliyindən çox yıxmışdı onu. Sonra anası nələrlə danışdı, bacısı ağladı, Əsəd isə heç nə eşitmirdi. Özünə azca gələn kimi evləri ona yad görünməyə başladı. Qapını çirpib çıxdı. Natiqqilə gələndə artıq gecə saat 12 idi. O

neçə
Əmin
nə qa
nəni y
gildə
tiq bi
düşdü
anası
Əmin
içinə
Əmin
nişan
Əmin
də Ə
nin v
lərini
qalsa
xəstə
mirdi
də or
güc-c
Əsəd

Əs
yindi
lar ki
tapşı
ayağ
üzə
onu
gəzd
yəcə

Ev
nin b
ağlay
hamı
ikiqa
ölüm
lər. Ə
da d
şeylə
məsi
dü. C
Əmin
deyil
loji x
anası
ona
Ayla
olun
bı Ə
Əmin

neçə saat şəhəri gəzmiş, dəniz kənarına getmiş, Əminə ilə oturdular skamyada oturmuşdu. Evlərinə qayıda bilmədi. Anası bu hərəkəti ilə tək-cə Əminəni yox, onu da öldürmüşdü. İki aydan çox Natiq-gildə qaldı. Əminəgilə utandığından getmirdi. Natiq bir neçə dəfə Əminəgilə baş çəkmiş, Əsədin düşdüyü vəziyyəti Əminəyə çatdırmışdı. Əsədin anasının bu hərəkəti ömrünün son aylarını yaşayan Əminəyə də çox pis təsir etmişdi. Onun gözünün içinə elə bil öləcəyini söyləmişdilər. Anasıgil əvvəl Əminəni çox aldatmışdılar. Ancaq qaynanasının nişan şeylərini aparması ona hər şeyi başa saldı. Əminəni daha çox sıxan o idi ki, bu ağrılı günlərdə Əsəd onun yanına gəlmirdi. Get-gedə Əminənin vəziyyəti pisləşməyə başladı. Artıq o son günlərini yaşayırdı. İlk aylarda gözü həmişə qapıda qalsa da, indi Əsədin gəlməsini istəmirdi. Bilirdi ki, xəstəlik onun bütün gözəlliyini əlindən alıb. İstəmirdi Əsəd onu bu vəziyyətdə görsün. Ancaq yenə də onu görmədən ölmək istəmirdi. Yox, o özündə güc-qüvvət tapıb yaşamaq istəyirdi. Heç olmasa Əsəd gələcək...

***

Əsəd elə indicə gələn dostu Natiqin təkidi ilə geyindi. Onlar Əminəgilə gedirdilər. Onu çağırırdılar ki, ağır xəstəliyin əldən saldığı Əminə canını tapşıra bilmir. Əsəd indi bu şəhərdən çıxıb getmək, ayağı tutduqca qaçmaq istəyirdi. O, Əminə ilə üz-üzə gəlmək istəmirdi. Ona elə gəlirdi ki, Əminə onu gören kimi dilsiz baxışlarını onun üzərində gəzdirecək. Bu baxışların qınağına o dözə bilməyəcəkdi.

***

Evdə onları ağlaya-ağlaya qarşıladılar. Əminənin başına yığılanlar bir-cə anda aralandılar. Hamı ağlayırdı. Bu iki gəncin belə uğursuz bitən sevgisi hamıya çox pis təsir eləmişdi. Onlar üçün bu ölüm ikiqat ağır idi. Çünki evdə hər kəs Əminənin bu ölüm anlarında nə qədər əzab çəkdiyini görmürdülər. Əminənin anası Əminənin xəstəliyi aşkar olanda düşünürdü ki, bir axşam səssiz-səmirsiz nişan şeylərini yığışdırıb versin, ancaq Əminəyə bildirməsinlər. Əsədin anası onlardan çox qabağa düşdü. Qızın xəstəliyini bilər-bilməz qapını kəsdirdi və Əminə də hər şeyi başa düşdü. Axı Əminə uşaq deyildi ki, institut tələbəsi idi. Çəkdiyi ağrılar, anka-loji xəstəxanadakı müayinələr və nəhayət Əsədin anasının gəlib açıq-aşkar nişan şeylərini aparması ona qarşıda onu gözələnən ölümü başa salmışdı. Aylarla həm ağrılarının, həm də bu şəkildə təhqir olunmasının, Əsədin onu gəlib görməməsinin əzabı Əminəni bir dəri, bir sümüyə çevirmişdi. Əsəd Əminənin üzünü qibləyə salınan yatağının yanında

dizi üstə çökdü. Astaca Əminənin əlini əlinə aldı. Deyəsən Əminə hiss etdi ki, bu Əsədin əlləridir. Gözlərini açdı baxdı, baxdı və eləcə əli Əsədin əlində, gözü gözlərində keçindi. Əsəd qarşısında bu ölən qızı Əminəyə oxşada bilmirdi. Yox, onun Əminəsi belə deyildi. Əminənin qara qaşlarından, uzun kirpiklərindən, saçlarından əsər-ələmət yox idi. Tək-cə o son anda ona baxan gözlərdəki o utancaq ifadə Əminəyə məxsus idi...

Onu güclə bayıra çıxardılar. Evlərinə gələndə çox gec idi. Natiq nə illah elədisə Əsəd qoymadı ki, yanında qalsın. Natiqə qərribə gələn o idi ki, niyə bu neçə ayı anasından küsən Əsəd onlarda qaldığı halda bu gün Əminənin ölən günündə öz evlərinə gəldi?

Artıq gecə saat üç idi. Əsəd əmin oldu ki, anasıgil artıq yatıblar.

Astaca yerindən durub böyük otağa keçdi. Şifəneri açdı. Əminəyə alınan paltarlar hamısı burda idi. Ehtiyatla bir-bir çantaları bayıra çıxartdı. Güclə taksini tapa bildi.

Sürücü əvvəl elə bildi ki, oğlan ya dəlidi, ya da içkili. Sonra gördü ki, yox, nə dəliyə, nə sərxoşa oxşayan bu oğlan çox ciddidir. Çantaları maşına yığdı. Onlar qəbristanlığa çatanda gecə saat dörd idi. Əsəd sürücüyə getməsinə söylədi. Sürücü getmək istəmirdi. Əsəd hər şeyin günahkarı sürücü imiş kimi sürücüyə bağırırdı:

- Sənə dedim get!

Sürücü hiss edirdi ki, dərddən sərxoş kimi görünən bu oğlana nəseə olub. Ancaq onu da gözələnən ailəsi vardı. Və o qış gecəsində oğlanı orda qoyub gedən sürücünün bütün fikri orda qalmışdı.

Əsəd əvvəl çantaları bir-bir qəbrin üstünə yığdı. Sonra bir neçə yerdən kibrit yandıraraq qoydu. Soyuq külək əsir, bütün bədəni titrəyirdi. Bir azdan alışıb yanan paltarların istisi onun üzünə vurduqca bədəni qızıdır, özünə gəlirdi. Özünə gəldikcə vahimələnirdi. Başını qaldıraraq baxanda bütün küknar ağacları ona adam kimi görünməyə başladı. Təzəcə qazılmış qəbirdən torpaq qoxusu yanıq iyi ilə birləşir, Əsədin bütün vücudunu diksindirirdi. O dönüb qaçımaq istədi. Ona elə gəlirdi ki, Əminənin əlləri bərk-bərk ondan yapışıb. Geriyə döndü. Gözünün qarşısında qarqara uzun bir kölgə dayanmışdı. Kölgə ona yaxınlaşırdı. Əsəd qaçmaq istəyirdi. Ayaqları yerə mıxlanmışdı. Kölgə ona çatdı...

***

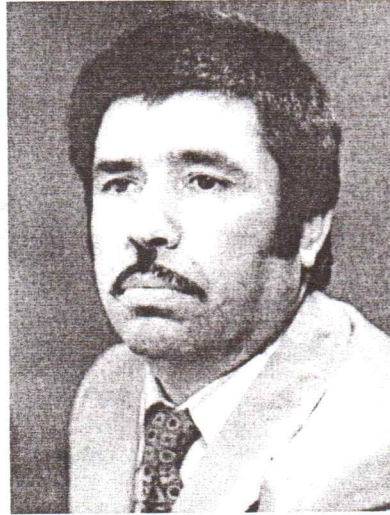
Sürücü səhərəcən yata bilmədi. Səhər tezdən durub qəbristanlığa gəldi. Əsəd gözləri açıq baxırdı. Sürücü lap yaxına gəldi. Qəbrin üstündə bir topa gül vardı. Oğlanın gözlərində iki tonqal yanırırdı...

Yusif HƏSƏNBƏY

**DƏRD
DƏRD
DƏRD
HƏMDƏMDİ**

*Metroda yolçuyam mən də
Xəstə, ahıl çağında.
Hərdən kürəyim əzilir,
Tapdanır ayağım da.
Çəliyimi dayaq verib,
Çətin duruş tuturam.
Qocalığı lənətləyir,
Hiddətimi uduram.
Qol-boyundu sol yanımda
Bir qız-oğlan, afərin!
Bir qadın da itib-batıb
İçində qəzetlərin,
Ziyalıdı bu vaqonda,
Mədənidə çoxusu.
Yumşaldarmı daş qəlbləri,
Bir qocanın qayğısı?
Qatar birdən sürət alır,
Yer-göy əsir az qala,
Səntirləyir, çırpılıram,
Gah sağa, gah da sola.
Belə ağır halətimdə
Məni görən bir oğlan, -
Ala gözlü, qıvrım saçlı,
Çil-çil, kürən bir oğlan,
Ətəyimdən çəkir məni,
Əl atır çəliyimə.
Uşaq mənə yer göstərir
O burdakı əmilərdən,
Bəzi alim kimilərdən
Alicənabmış, demə?!*

*Bu nə böyük nəzakətdi,
Bu nə şahənə hörmət!
Bu yaşında səndə hardan
Bu var-dövlət, səadətdi!
Əyilirəm qabağında,
Az qala diz çökürəm.
Soruşuram: - Adın nədir?
Üzünü tutur yana,
- Neçəncidə oxuyursan?
Çiyini çəkir oğlan.
Bir anlıq ala gözləri
Doluxur göz yaşından.
Əllərini ölçüb-biçir,
Əsir dili-dodağı,
Nəsə deyir, amma heyf,
Səsi çıxmır uşağın!
Ağzında dili olsa da,
Dilində bir kəlmə yox.
Yandırır bu yanğı məni,
Düşür canıma soyuq,
Nənəm bir ağı demişdi, -
Hardan yadıma düşdü:
"Dünyanın bir üzü sevinc,
Dünyanın bir üzü qəmli.
Dərsizlər dərdliyə yanmaz,
Dərdli dərdliyə həmdəmdi".*

iyul 2005-ci il

NƏ DEYƏR

*Desəm səni candan artıq sevirəm,
Pıçıldayan dodaqların nə deyər?*

Ağararmı çöhrən bəyaz qar kimi,
Allanarmı yanaqların, nə deyər?

Mən qadirəm hər nazına dözməyə,
Gəl, bir çıxmaq sizin bağı gəzməyə!
Əl uzatsam bir qönçəni üzüməyə,
Əl çalarımı yarpaqların, nə deyər?

Ürəyimə damıb ancaq mənimsən,
Aramızı kəssə də dağ, mənimsən!
Gəl bir yanaq, ey od-ocaq, mənimsən?
Ayrı yanmaz ocaqların, nə deyər?

Əl dəyməyib hələ dağda qarına,
İz düşməyib güllü yaylaqlarına!
Ayağına gəlsəm ilk baharnan,
Əriyərimi dağda qarın, nə deyər?

iyul 2005-ci il

MƏN AYRILMADIM

Ayrılmışıq - amma hər an
Səni gəzən, səndən küsən
Gözlərimə nə deyim?
Bağçanıza cığır açdım
Köksünü toz, çayır basan
İzlərimə nə deyim?

Ayrılmışıq, ay əzizim,
Sanki nəsə, itirmişəm.
Yoxdu səbrim, qərarım.
Quraq keçir, payızlarım
Erkən solur gül yazlarım,
Qardı, qışdı baharım.

Ayrılmışıq, amma neynim?
Kəlmə başı dilimdədir,
O müqəddəs, pak adın!
Ayrılmışıq? Amma mən yox.
Bu sövdada, bu sevincdə
Mən qaldım, sən ayrıldın.

KİMƏ DEYİM

Bir ürəyi iki böldük,
sən istədin!
Bir alışdıq, ayrı söndük
sən istədin!
Mənsizlədik, sənsizlədik
sən istədin!
Bu ağrını-acını mən kimə deyim?
Yoxdur başqa ərkim yetən, kimə deyim?

Cüt qumruyduq bir-birinə
şəkər, şirin!
Kim dən atdı, uçdu, getdi
lələklərin!
Düşdün isti ağışuna
buz əllərin!
Bu ağrını-acını mən kimə deyim?
Yoxdur başqa ərkim yetən, kimə deyim?

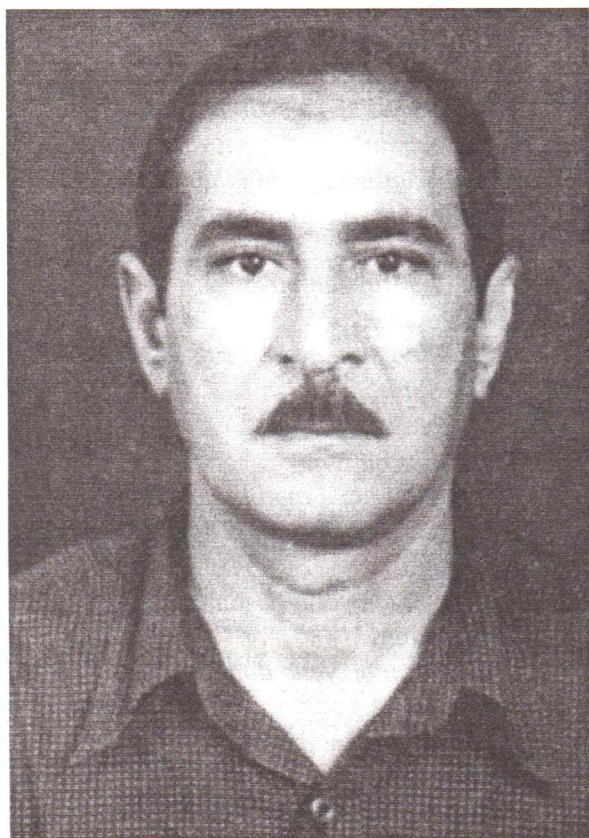
Yuvamızda yerin boşdur,
üşüyürəm!
İkimizə mən yenə dən
daşıyırım!
Sən ki yoxsan, mən ürəksiz
yaşayıram,
Ümidimi üzüməmişəm göydən, yerdən,
Bilirəm ki, sən qayıdıb gələcəksən!

avqust 2005-ci il

duel

**“Biz itirilmiş nəsil yox,
abrını itirməyən nəsilik”**

Sair Sabir Sarvan həmkarı Mətləb Nağını

Me
ki, sər
da işl
yə ak
Sa
nun (I
ti adla
seçm
Çingi
nifdə
təzə q
şamla
qonş
birinc
qovaq
lanm
ları n
Pəna
leyi n
gəzd
özüm
dır, is
ki, o
planl
dim l
S
nətd
yük
Amm
də n
tine
dim.
başl
zı ar
maq
yırıl
uyuş
yi ki
Son
ve o
diyə
sam
bir v
M

Mətləb Nağı: - Sabir, gəl ondan başlayaq ki, sən ixtisasca aktyorsan və bir müddət teatrda işləmişən. Niyə bu sənətlə vidalaşdın? Niyə aktyor ola bilmədin?

Sabir Sarvan: - Mənim İncəsənət İnstitutunun (İndi Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti adlanır) dram və kino aktyorluğu fakültəsini seçməyimin əsas səbəbkarı və günahkarı Çingiz Aytmatovdur. Səhv etmərsə, 8-ci sınıfta oxuyurdum. O vaxt kəndimizə televizor təzə gəlmişdi, iki-üç adamın evində vardı. Axşamlar çörəyimizi tələm-tələsik yeyib, qaçırdıq qonşuya televizora baxmağa. Belə gecələrin birində Çingiz Aytmatovun «Qırmızı yaylıqlı qovağım mənim» povestinin əsasında hazırlanmış televiziya tamaşasına baxdım. Baş rolları rəhmətlik Səməndər Rzayev və Amalya Pənahova oynayırdılar. Qəhrəmanın faciəli taleyi məni sarsıtmışdı, bir neçə gün havalı kimi gəzdim. Sonra yavaş-yavaş özümü ovutdum, özümə təsəlli verdim ki, bu olsa-olsa, tamaşadır, iştirakçılar da aktyor. Amma düzünü deyim ki, o tamaşadan sonra ali məktəb haqqında planlarım büsbütün dəyişdi. Qəti qərara gəldim ki, aktyor olacağam.

Sonralar başa düşdüm ki, təkçə istək sənətdə hər şeyi həll etmir. Yeni İnstitutda da böyük ümidlər verən tələbə kimi seçilmirdim. Amma müəllimlərim həmişə deyirdilər ki, sənə nəyə var, çalış. Mən isə ancaq aktyor sənətinə «əlvida» deyəndən sonra səhvimi anladım. Rəhmətlik Rza Təhmasib Stanislavskini başıma necə yerləşdirmişdisə, səhnədə obrazı ancaq yaşamaq, yaşamaq və yenə yaşamaq istəyirdim. Tərəf-müqabillərimlə «oynayırdılar». Nəticədə mən özümü utancaq və uyuşmaz adamın bir məclisdə özünü hiss etdiyi kimi hiss edirdim. O vəziyyətə düşürdüm. Sonradan qərara gəldim ki, səhnədə yaşamaq və oynamaq bacarığı «sintez» edilməlidir. İndiyənəcən də belə düşünürəm. Özüm yarımam da, aktyorluğu özünüifadə üçün tükənməz bir vasitə, böyük sənət hesab edirəm.

Mətləb Nağı: — Niyə az yazırsan, daha də-

qiqi, niyə az görünür, az çap olunursan? Sənə bələd olan dostların yaxşı bilir ki, özünə, sözü-nə qarşı çox tələbkarsan, yazdığın şeirləri üzə çıxartmağa, çap etdirməyə xəsislik edirsən. Bu, yəqin ki, məsuliyyət hissindən irəli gəlir. Amma iş orasıdır ki, hətta çoxdan tamamladığın şeirlərin də mətbu şəkildə bizə çox gəc çatır...

Sabir Sarvan: - Doğrudan da, az yazıram. Elə buna görə də az çap olunuram. Amma o vaxtlar ki, ədəbiyyat, şeir haqqında primitiv təsəvvürə malik idim, onda çox, lap çox yazırdım.

Bilirsən, elə bir gün gəlir ki, oxuduğun, inandığın, hətta sevdiyin əsərlərin böyük bir hissəsi gözündən düşür. Bundan sonra ya özün nəyə yazıb, içərinə yaranan boşluğu doldurmalısən, ya da qalmalısən gözlərindən qarıya-qarıya. Bu çox ağırlı, bəlkə də izahı mümkün olmayan vəziyyətdir. Allah başına gətirsin. Şeir nə olduğunu, nəhayət ki, dərk etmişən, amma bildiyini reallaşdırmaq müşkülə çevrilib. Yazdıqların fikrindəkilərdən qat-qat zəif görünür, oxuduqların səni qətiyyənlə qane etmir. Tez—tez ağılından qələmi birdəfəlik yerə qoymaq da keçir. Onda başlayırsan yüz ölçüb bir biçməyə, yeni az yazmağa. Məsuliyyət hissənə gəlincə, hər bir şeir yazan təbii ki, ilk növbədə «aləmdə səsin»in qalmasını istəyir, o cümlədən də mən. Ona görə də, sonda gərəksiz iri-iri kitabların yox, iki diri misranın müəllifi olmaq istəyirəm.

Mətləb Nağı: — Sən bizim mətbuat tariximizdə qiymətli səhifə yazmış Məmməd İsmayılın «Gənclik» jurnalında işləmişən. Demokratik mətbuatın ilk nümunəsinin əməkdaşı və nümayəndəsi kimi bugünkü mediamızı necə qiymətləndirirsən? Müstəqil olmayan ölkənin müstəqil jurnalı səviyyəsindən baxanda müstəqil ölkənin əsasən müstəqil olmayan mətbuatındakı sərbəstlik, azad sözə münasibət səni qane edir?

Sabir Sarvan: — Azad söz odur ki, hər kəs əxlaq çərçivəsində düşündüklərini söyləyir. İn-

di bu amalla işıq üzü görən mətbuat orqanı yoxdur. Ya bir neçə adamın, ya bir partiyanın, ya da «arxa planda» olan bir nəfərin maraqları təmin olunur. Qalan şeylər «rəngdir». Amma mən bu barədə yox, sevər yerim olan «Gənclik» jurnalından danışmaq istəyirəm. «Məmməd İsmayılın «Gənclik» jurnalı» ifadəsini çox doğru olaraq işlətdin. «Gənclik» doğrudan da onun jurnalı idi, biz sadəcə verilən tapşırıqları yerinə yetirirdik.

Amma işin xeyri üçün bütün ağlabatan təkliflər də sözsüz qəbul olunurdu. Ayda bir dəfə çıxmasına baxmayaraq, «Gənclik» bir çox hallarda hadisələri qabaqlayırdı, milli azadlıq mücadiləsinin önündə gedirdi. Amma bizim yadlaşımız bəzən tez korşalır. Bir dəfə bir qəzetdə demokratik mətbuatın tarixi haqqında yazı oxudum. Təəssüf ki, nə «Gənclik», nə də rəhmətlik Aydın Səlimzadənin redaktoru olduğu «Elm» qəzeti haqda bir qeyd vardı.

Fikrimcə, «Molla Nəsrəddin»dən sonra Azərbaycan mətbuatı tarixində üç jurnal başını dik tuta bilər: Anarın «Qobustan»ı, Əkrəm Əylislinin «Azərbaycan»ı, bir də Məmməd İsmayılın «Gəncliy» i.

Bir məsələ də var ki, «Gəncliy»ə həm də halal adamlar, halal qələm sahibləri yığışmışdı. O nüfuzla, o jurnal indiki «reket» jurnalistlərin əlinə düşsəydi, çoxdan ABŞ dolları ilə milyonçu olmuşdular. Amma biz həqiqət axtarırdıq. Həqiqət axtarışının sonu nə ilə nəticələnir, bax, həmişə bu barədə düşünəndə başımdan tüstü çıxır:

*Dedik: el deyənlər gözdən olandı,
Dedin: yox, sevgiyə sərhəd yalandı.
Dedik: düz axtaran düzdə qalandı,
Biz indi hardayıq, Məmməd İsmayıl?!*

Jurnalın baş redaktoru Məmməd İsmayıl və rəssamı Gündüz Əlizadə çörək dalınca başqa ölkələrə gediblər. Əməkdaşları - Məti Osmanoglu, Akif Əhmədgil, Səfər Alışarlı, Çingiz Sultansoy, Kirman Abdin isə ölkə içində ka-

sıbkarlıqlarını edirlər. Dostum Hüseyn Əfəndi isə dörd balasını kirayə mənzillərin birindən o birinə daşıya-daşıya zamanın qəhrinə dözə bilmədi, dünyasını dəyişdi. Halbuki onun tək-cə bir yazısına görə Müşfiqabad qəsəbəsində 50- dən yuxarı ailə mənzillə təmin edilmişdi.

Mətləb Nağı: — Hüseyn Əfəndidən danışib mənə də kövrəldin. «Gənclik»də işləyəndə hər ikiniz gənc şair idiniz. İndi sən özünün gənc şairlərə münasibətini bilmək istəyirəm.

Sabir Sarvan: — Gənc şair sözünü kimlərə şamil etmək olar — bunu hələ dəqiqləşdirmək lazımdır. Mən gənc və istedadlı adına birçə şair tanıyıram, o da Aqşindir. Özünə gənc deyənlərin bir çoxu ya 50-ni haqlamaqda olan Sabir Sarvanla yaşiddir, ya da dörd-beş yaş fərqimiz var. Vaxt var idi gənc şair sözünə bir az «kiçiltmə» kimi baxırdılar. Məmməd İsmayıl bir şeirində gileyli-gileyli deyirdi:

*Yaşım otuz beşi haqlayıb, ancaq,
Adım gənc şairlər sırasındadı.*

İndi isə Cəfər Cabbarlının, Əli Kərimin, hətta Mirzə Ələkbər Sabirin yaşını keçənlər «qocalmaq» istəmirlər. Yadıma Ramiz Rövşənin «Qocalmaq istəmir dostlar mənimlə» mısrası düşür... Çünki o vaxt «gənc şair» ifadəsi «hələ bir müddət kənarında dur» demək idisə, indi bu adda imtiyaz gizlənilir.

Mətləb Nağı: — Səndən bir söz də soruşum... Yazdıqların tənqidin diqqətini cəlb edirmi?

Sabir Sarvan: — Bir dəfə uzaq keçmişdə Cavanşir Yusifli şeirlərim haqqında yazı yazmışdı, sonra isə Arif Əmrahoğlu. Hər ikisinə minnətdaram. Əgər heç bir qruplaşmaya qoşulmursansa, bunun özü də böyük şeydir. Həm də bizə itirilmiş nəsil deyirlər axı. Məncə isə biz itirilmiş nəsil yox, abırını itirməyən nəsilik.

Mətləb Nağı: — Neçə illər qabaq bir şeirimi eşidib dedin ki, qəribədir, filan obraz məndə də var. İndi bu «döyüşə» hazırlaşarkən sən

kitablarını bir daha vərəqlədim və... həmin oxşarlıqları tapdım. Qoy misralarla deyim.

Sən:

*Vaxtında ölmədim, indi də gecdir,
Hər nəşə bu ömrü yaşayam gərək.
Çox da ki, gözlərim doyub dünyadan,
Çox da ki, soyuyub sinəmdə ürək -
yazmısan.*

Mən isə:

*Ürəyim çat-çatdır qəmdən, qüssədən,
Baxma dilim deyir, gözlərim susur.
Yanıb külə dönüb içərim, deyən,
Çölüm can çəkişir havasız, susuz.*

Sən bir şeirində yazırsan ki:

*Yüz illər dolana əfsanə sözdü,
Sevən sevdini ölər, unutmaz.*

Mənsə bir şeirimdə az qala eyni cür deyirəm:

*Sözdü yara keçir, yar yaddan çıxır,
Sevən sevdini sonadək sevir.*

Hərçənd, hər ikimizin fikir mənbəyi, yəqin ki, məşhur xalq mahnısındaki «yar yaddan ayrılırsa da, məhəbbət ölünce var» misralarıdır.

Və yaxud, Akif Səmədə müraciətlə yazdığım şeirdə deyirəm ki:

*Qaldım qoşun arasında,
Yazla qışın arasında,
Daşla xışın arasında
Sabir Sarvandan betərəm.*

Sənsə,

*Daş olub çaylar gəzirəm,
Xış olub laylar gəzirəm —*

demisən.

Misal gətirdiyim misraları bir-birimizdən xəbərsiz yazmışıq. Bu, üslub, düşüncə yaxınlığıdır, yoxsa eyni nəslin nümayəndəsi olan iki şairin eyni bir mühitin, eyni problemin içərisində olmasından irəli gəlir? Bəlkə elə buna görə biz dostuq və ya daha dəqiqi, bizim dostluğumuz bəlkə elə burdan qaynaqlanır? Səni özümlə müqayisə etməyimə cürnamırsan ki?

Sabir Sarvan: — Söhbət bizdən getmir. Gerçək şairlərin «problem»ləri, hansı dövrdə, hansı mühitdə yaşamasından asılı olmayaraq, eyni olub və belə də qalacaq. Əslində, hamı ölüm, həyat, eşq, dünya haqqında təxminən eyni fikirləri deməyə çalışır. Yəni «nə» ayındır. İstedad baxımından şairlərin bir-birindən fərqlənməyi o fikirləri necə demələrindən keçir. Məsələn, çəkdiyim misalda sən də, mən də xalq mahnısındaki iki misranın yanından yel olub ötə bilməmişik. Deməli, o bayatının adsız müəllifi bu məqamda bizdən qat-qat yaxşı şairdir.

Bizim dostluğumuz isə sənə «Sabiranə» şeirlərindən başlayıb. Onda bir əlinin bizim bağ-bostanda olmağından xəbərim yox idi. Yəni dostluğa körpü üslub, düşüncə yaxınlığı olmaya da bilər. Təki ədəbiyyata gerçək və təmmənnəsiz məhəbbət olsun.

Müqayisəni də normal qarşılayıram. Səndən də pisləri var, şükür ki, onlarla müqayisə eləmədin.

Mətləb Nağı: — Bir az da ədəbi dəstəbazlıq haqqında danış. Hərənin öz «kruqu» faktı və anlayışı ədəbi prosesə ziyan gətirir, ya yox? Bu, istedadların layiqincə qiymətləndirilməsinə mane olmurmu, ədəbi tənqiddin, ümumiyyətlə ədəbi sözün obyektivlik və əxlaq kriteriyalarını pozmurmu?

Sabir Sarvan: — Eyni cür düşünən ədəbiyyat adamlarının bir yerdə olmağı, bir ədəbi toplunun (yaxud topluların) ətrafında birləşməyi tamamilə normal haldır və əslində, elə belə də olmalıdır. Bir şərtlə ki, başqalarının da belə

bir haqqı-hüququ olduğu məmnuniyyətlə qəbul edilsin. Təəssüflər olsun ki, bizdə bu, dəstə-bazlıqdan o tərəfə getməyib. Ədəbi mətbuatımızda qərəz, qəzəb, ədəb-ərkandan kənar söhbətlər baş alıb gedir. Bu da təbii ki, ədəbi prosesə ziyandan başqa heç nə gətirə bilməz.

Son dövrdə müşahidə etdiyim bəzi meylləri sadalamaq istəyirəm; 1) yerlibazlıq, 2) yarınma, umacaq, 3) qrup mənafeyinə görə həqiqəti söyləməmək, 4) hər şeyə yuxarıdan aşağı baxmaqla özünü hamıdan ağıllı saymaq. Öz-özlüyündə bu meyllərin hər biri çox pisdir. Amma yerlibazlıq mənə xüsusi ilə təsir edir. Cəmiyyətimizdə yerliçilik özünün kuliminasiya nöqtəsinə çatıb. Vətənimiz Azərbaycan şüurlarda artıq çoxdan xanlıqlara bölünüb. Belə bir məqamda ümid ziyalıya qalır. Amma əli qələmli ziyalı götürüb bir yazı yazır və o yazıdan belə məlum olur ki, istedadlı qələm adamlarının hamısı onun doğulduğu bölgədən imiş. Bir az ehtiyatı əldən verməyənlər isə «siyahılarına» bir-iki başqa ad da əlavə edirlər ki, bu VƏTƏNPƏRVƏRLİKLƏRİNİ ört-basdır edə bilsinlər. Bu cür naqis düşüncə tərzilə hara gətdiyimizin fərqi belə deyilik.

Mətləb Nağı: — Necə düşünürsən, yaxşı şair həm də yaxşı oxucu olmalıdır, ya yox? Mən şəxsən belə düşünürəm ki, yaxşı əsərləri tapıb oxumaq şair üçün elə yaradıcılıq prosesinin davamıdır. Bir oxucu kimi müasir ədəbi prosesdə oxumağa yaxşı əsər tapa bilirsənmi? Səni yazmaqdan saxlayan, yaxud daha həvəslə yazmağa sövq edən əsərləri axırıncı dəfə nə vaxt oxumusan?

Sabir Sarvan: — Yazıçı, tənqidçi, şair doğrudan da istedadlıdırsa, deməli, həm də yaxşı oxucudur. Bu, aksiomadır. Düzünü deyim ki, müasir ədəbi prosesi izləyərkən daha çox öz yaşadığımı oxuyuram. Bundan başqa əlimə düşən hər hansı mətbu orqanın səhifələrində şeir varsa, ən aşağısı gözədən keçirirəm. Yeni nəslə gəldikdə isə tənqidçilərdən Cavanşir Yusiflinin, Rüstəm Kamalın, Nərgiz Cabbarlının, nasirlərdən Orxan Fikrətoğlunun, Yaşarın,

son vaxtlar isə Tural Anaroğlunun yazdıqları mənim maraq dairəmədir. Son oxuduğum sən deyən kitab Faruk Nafiz Çamlıbelin «Han Duvarları» adlı şeirlər toplusu olub. Amma ümumilikdə ədəbiyyatımızda bir bozluq var. Oxuduğum şeirlərdə «ürək» yoxdur. Yadımda qalan, məni silkələyən obrazlı deyimə nadir hallarda rast gəlirəm. Sözlə «işləyənlərin» sözlə, dilə münasibəti adamı sarsıdır. Axır vaxtlar oxuduğum şeirlərdə sözün son dərəcə yerinə düşməyindən bihuş olmağım yadıma gəlir. Amma tutaq ki, Səməd Vurğunun «Əzəldən yaranıb tamaşa dünya» misrasındakı «tamaşa», Aşıq Ələsgərin «Xətt ağardı, isbat oldu qocalıq» misrasındakı «isbat», Nəbatinin «Bir zədə qalmayıb daha gümanım» misrasındakı «zadə», Mirzə Ələkbər Sabirin «Əcnəbi göydə balonlarla gəzir, biz hələ avtomobil minməyiriz» misralarındakı «əcnəbi, balon, avtomobil», Abbas Tufarqanlının «Heç demirsən qul Abbasım üzgündür» misrasındakı «üzgündür», Məhəmməd Hüseyin Şəhriyarın «Bir sinema pərdəsidir gözümdə» misrasındakı «sinema», Mikayıl Müşfiqin «Bilməzsən könlümdə nə iğtişaş var» misrasındakı «iğtişaş» sözləri - misalların sayını xeyli artırmaq da olar - sözləri Ramiz Rövşən demişkən, «tozları alındığına», zərgər dəqiqliyi ilə yerinə qoyulduğuna görə hər dəfə mənə təzə görünür.

Sözlə bağlı bir-iki məsələni də qeyd etmək istəyirəm. Biz gənc olanda çox sözlərə «əmma» qoyurduq ki, bu söz şeirlik deyil. Mən də uzun zaman belə düşünənlərin sırasında olmuşam.

Sonralar başa düşdüm ki, şeirin «malı» olmayan söz yoxdur. Bu şairin ustalığından, qələminin qüdrətindən asılıdır. Bu zaman nəinki alınma, hətta bəzən başqa dildə olan sözlər, ifadələr də yerində çox göyçək görünür. Məsələn, Aşıq Ələsgərin bu misralarında olduğu kimi:

*İbtida xəlq oldu külli — kainat
İnsan nəqa mindi, nəqa nə mindi?!*

Yaxud Nazim Hikmətin bu misrasındakı kimi: «Kim deyib «çört vozmi» Xəzər ölü bir gölə bənzər...»

İndi şeirimizdə istifadə olunmayan, işlədilməyən söz yoxdur. Amma Əli Kərim kimi, «yerinə düşdüyündən bu söz nə qədər gözəl» deyə bilmirsən.

Mətləb Nağı: — Sən artıq 9 ildir ki, AYB — nin Sumqayıt Bölməsinə rəhbərlik edirsən. Sumqayıt ədəbi mühitinin inkişafında bu Bölmənin təşkilati-təbliğati işlərini necə qiymətləndirmək olar? AYB-nin nümayəndəsi kimi əyalət çətinliklərinin öhdəsindən necə gəliрсən?

Sabir Sarvan: — Gördüyün işə görə başqaları qiymət verə, ona görə də birinci sualdan vaz keçirəm. Əyalət sözündən isə xoşum gəlmir. Yaxşı əsər harada yaranırsa, ədəbiyyatın paytaxtı oradır. Paytaxtda yaşayan qələm adamlarının «əyalət»i «aşağılama» kimi qavraması məni həmişə narahat edib. İmkan düşəndə bu barədə söz də demişəm. Amma sonra gördüm ki, elə bilirlər öz davamı eləyirəm, susdum. Əslində isə mənim birçə istəyim olub və var. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının ədəbi mənzərəsini cizmaq istəyənlər paytaxtdan kənarında yaşayan istedadlı qələm sahiblərini də unutmasınlar və bir çox hallarda özlərini qəsdən görməməzliyə vurmasınlar. Vəssalam.

Problemlərimiz isə eynən paytaxtın problemlərinə oxşayır. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri Anar Bakıda nə çəkirsə, mən də Sumqayıtda onu çəkirim. Fərq orasındadır ki, o 1200 nəfərin «cəfasına» dözməlidir, mənse cəmi-cümlətən 51 nəfərin. Bu sarıdan Anar müəllimə baxanda mən çox xoşbəxtəm. Bilirsən, kimin cibində Yazıçılar Birliyinin üzvlük vəsiqəsi varsa, elə hesab edir ki, hamı ancaq və ancaq ondan danışmalı, ona xidmət etməlidir. Əksər hallarda iddiası ilə imkanı arasında böyük uçurum olanlar belə düşünür. Mən isə həmişə hesab etmişəm ki, Azərbaycan Yazıçılar Birliyi və onun bölmələri kimliyindən asılı

olmayaraq gerçək ədəbiyyatı təbliğ etməli, qorunmalıdır. Özü də sözün son dərəcə ucuzlaşdığı zamanda bu, çox vacib işdir.

Mətləb Nağı: — Sənin məşhur misranı bir balaca dəyişib «Biz indi hardayıq, a Sabir Sarvan?» deyə soruşsam, bu poetik və ritorik suala konkret cavab verə bilərsənmi? Ümumiyyətlə, şairin öz suallarına cavab vermək məcburiyyətində qalmasına necə baxırsan?

Sabir Sarvan: — Ritorik suala elə ritorik də cavab vermək istəyirəm: Biz indi o yerdəyik ki, insanların bir-birinə etibarını, inamını qalmaq. Biz indi o yerdəyik ki, milli-mənəvi dəyərlərimizi Qərbin qrantları hop eləyib «udur». Biz indi o yerdəyik ki, özümüzədən başqa hamıya oxşamağa çalışırıq. Biz indi o yerdəyik ki, Azərbaycan türkcəsini bilməyənlər bu dildə «dahiyane əsərlər» yaratmaqla məşğuldurlar. Və nəhayət, biz indi o yerdəyik ki, bütün bunları özün bilə-bilə məni sorğu-suala tutmusan.

Sualının başqa tərəfinə gəlincə isə şairin işi elə hər misrasında öz suallarına cavab vermək, yaxud cavab axtarmaqdan ibarətdir. Və bu «yük» ömrü boyu onun boynundadır.

Mətləb Nağı: — Eşitdiyimə görə, sən gözəl xanımlarla gözəl şeirləri yüksək qiymətləndirirsən. Bəs gözəl həmsöhbətə, layiqli dueldəşə münasibətin necədir? Ümumiyyətlə, bu «döyüş»də «rəqib»indən razı qaldın, ya yox? Bir də «döyüşmək» ehtiyacı yaranarsa, mənimlə yenidən «duelə» çıxardınmı?

Sabir Sarvan: — Düzünü bilmək istəsən, mənim ən gözəl həmsöhbətim özüməm. Heç kəsə etiraf etmədiklərimi özümə etiraf edirəm. Özüm-özümü məhşər ayağına çəkirim və bu sarıdan heç kəs mənə qarşı özüm qədər amansız ola bilməz. Bu «döyüş»dən isə qismən razı qaldım. Bir də ələ belə fürsət düşsə, yəqin ki, dost bildiyim, ləyaqətli insanların biri ilə qarşılaşmaq istərdim. Onlardan biri də yalansız-filansız Mətləb Nağıdır.

P.S.

Mətləb Nağı özünə rəqib axtarır.

Mübariz MƏSİMOĞLU

TƏPƏGÖZ DƏRD

(NEOoçerk)

Neçə vaxtdı, Əli Səmid Kür
 Kömür kimi qaranlıqda
 Gül əkib tikan dərə-dərə,
 Aylarımızı, illərimizi
 Bomboz günlərə
 Bay verə-verə
 Bir yerdə yol gedirik!
 Nə bir işıq uju görürük,
 Nə də bir mənzilə yetirik!
 Özümüzü tox tutsaq da
 Əzgin yatırırq,
 Yorğun dururuq!
 Məmləkətdə adamlar
 Samanlığa düşən iynədilər,
 Çıraqla gəzirik gündüzlər,
 Axşamlar adambalası kimi
 Onların sağlığına vururuq!

***

İmanımı yandıra bilmərəm
 Bu sağlıq sənin sağlığını!
 Əlin yağ-bala batanda da,
 Qırx arşın quyu dibində
 Qolubağlı yatanda da,
 Sağlığı ürəkdən deməyin,
 Şərabı ürəklə içməyin
 Yanımda üzüağlığındı!
 İllərlə bəxtimiz gətirmir
 Acı bağırsağa dönür
 Arzumuzla
 Aramızdakı yoxuş!
 Amma sən ruhdan düşmədən
 Günübəgün cərgəsi seyrələn
 Dostların sağlığına vurmasan,

Adam balası deyib
Ayağa durmasan,
Yeyib-içmək
Bizə olmur nuş

***

Səni ayrı yollar gətirib
Bu yola,
Məni ayrı yollar!
Bu yolda çapılıbmı atlar,
Bu yolda tökülübmü nallar?
Alınıdakı qırıqlar
Alnımın qırışından boldu!
Bu həyatın hər üzünə -
Zalımına, fağırına,
Yüngülünə, ağırına,
Əlisinə, vəlisinə,
Dahisinə, dəlisinə,
Deyə bilmədiyim sözüme,
Hətta özünə
Məndən çox sən bələdsən,
Anlat görüm, bu nə yoldu?

***

Böyükdü deyə yox
Ləpəsinin dadına görə
Qiyətlidi
Tumdan badam!
Çölü məni
Maraqlandırımır çox
İçi boydadı
Hər adam,
İki olan kəsin
Bir gözü qurudu,
Bir gözü yaşdı!
İçsiz adam
Adam deyil,
Zirvədən qopub
Yolumuzun ağzına düşən
Qaya parçasıdı,
Keçidlərimizi bağlayan,
Mamırlı daşdı!

***

Gözəllər tellərini
Küləklərə daradır!
Hər şair öz içi boyda
Söz deyir,
Əsər yaradır!
Hər küləyin işi deyil
Teli tel kimi daramaq!
Hər şairə nəşib olmur
Qatı zülmətlər içində
Nura qərğ olub
Haqqa varmaq!

***

Quzu qabağında canavar,
Canavar önündə
Quzu deyilsən!
Görkəmin çoxunu aldadır,
Səni seyr edirəm
Xeyli vaxtdı,
Az aşın duzu deyilsən!
Əlinə fürsət düşən kimi
Yekəpər azğınları
Atdan endirirsən,
Sısqə yazıqları
Ata mindirirsən!
Koru baxışınla qandırırısan,
Lalı əlinlə dindirirsən!

***

Məşələrimizə qurdlar daraşib
Yarpağımız əldən gedib!
Başımız umağımıza salınan
cin düyünlərini
Açmağa qarışib
Torpağımız əldən gedib!
Ürəyimiz partlamasın
Bəs neyləsin,
Namərd quyruğuna
Bağlayıblar mərdi!
Yarpaq dərdindən ötərdi,
Torpaq dərdindən betərdi
Adamın bu dərdi!

***

Yarpağı yetirə,
 Torpağı geri ala bilərik!
 Bu dərdlər məni
 Bir o qədər qorxutmur!!
 Əlimi
 Yerdən-göydən üzən
 Təpəgöz dərdi!
 Bu dərdi yaza bilmir,
 Qələm pərdi!
 Bu dərd suyunu sümürüb
 Gözündən qurudub bulağımızı,
 "İnqə"yə həsrət qoyub qulağımızı!
 Bu dərdə düçar olan gündən
 Adamlar uşaqlarına
 Adam kitabı oxutmur!!
 Hamı tilsim içindədi,
 Hipnoz altındadı.
 Təpəgöz dərd
 Hərənin üzərində
 Bir cürə işləyib,
 Hərəni bir cür dişləyib:
 Kiminin gönü qalınlaşmış,
 Kiminin ağılı çaşmış,
 Kimi buynuz qazanmış.
 Kiminin qulağı,
 Kiminin quyruğu uzanmış.
 Biz səpən toxumlar
 Məhv edilib,
 Onun əkdikləri bitib.
 Ağızının seliyi
 Qana işləyib,
 Adamlarda
 Heyvan damarı yoğunlayıb,
 Adam damarı itib!

***

İdarələrə gedirik
 Darvazanın ağızında
 Qarşılayırlar bizi!
 Üzümüzə zillənir,
 Bizi qarşılayanların
 Soyuq, mənasız, şüşə gözü:

-Salam, biz filankəsik.
 -Mırr! Mırr! Mırr!
 -İşimiz var böyüyünüzlə!
 -Mırr! Mırr! Mırr!
 -Sözümüz özünə deyiləsidir.
 -Mırr! Mırr! Mırr!
 Hərdən bir sivişib
 Bir təhər darvazadan
 İçəri keçirik!
 Gözləmə otağında
 Başqa bir varlıq
 Bizə sipər olur.
 Ən yaxşı sözləri seçirik:
 -Salam, xanım qız,
 Başçınıza deyiniz...
 -Qak - qa - qa - qa! Qak - qa - qa-qa!
 Necə yəni yoxdu?
 Aşağıda dedilər ki, burdadı.
 -Qak - qa - qa - qa! Qak - qa - qa-qa!
 -İşi var, gözləyirik!
 Ayağımızı bir başmağa
 Dirəyib durduğumuzu görüb,
 Uçur başçının otağına
 Pırr!, Pırr! Pırr!
 Qırğın-müsbətdən sonra
 Böyüyün otağına keçirik,
 Adətən sözə mən başlayıram:
 -Xoş gördük, necəsiniz,
 Nə var, nə yox?
 - İa... İa! İa... İa! İa... İa!
 -Mən Mübariz Məsimoğluyam,
 Bu şair Əlisəmid Kürdü,
 - İa... İa! İa... İa! İa... İa!
 -Əlisəmid Kürün
 "Adam" kitabı çapdan çıxıb
 Onu sizə vermək istəyirik
 Əlinizi sıxıb
 - İa... İa! İa... İa! İa... İa!
 - Lazım deyil, lazım olmasın,
 Xudafiz!
 Yaxşı halda Qəbul mənzərələrimiz
 Bu cürdü,
 Pis halda

Xa-Xa -Xa!

Dəyir daşdan-daşa başımız,
Davam edir adam axtarışımız!

***

Sözümüz

Dədə Qorqud sözünün,

Qopuzumuz

Dədə Qorqud qopuzunun

Yanında oynucaqdı;

Söz deyil,

Qopuz deyil,

Ey dadi-bidad!

Ancaq Dədə Qorqudu

Yamağa döndərən dərd

Çəkdiyimiz müsibətdən

Yüngül olub min qat!

Basatı sir böyütmüşdü,

Təpəgöz dərd dişləməmişdi!

Dədə Qorqud

Qopuz çalıb

Söz qoşanda

Basatın ağı başındaydı,

Xəstəlik qanına yeriməmişdi,

İliyinə işləməmişdi!

Basatın düşməni

Təpəgöz olub

Bizimki Təpəgöz dərd.

Təpəgöz dərdin

Bir çırtmasının gücü

Min Təpəgöz

Gücündən artıqdı!!

Həm də Basatın həmjinsləri

Təpəgözün ələyinə

Qıl vermirdi!

Bu dövrə baxanda,

O dövr

Kişi dövrü idi!

Üstəlik,

Basatın qılınjından

Qılıncımız qısadı,

Ordumuz ordundan batıqdı!!

***

Dönə-dönə

Təpəgöz dərd

Anadan əmdiyimiz südü

Burnumuzdan gətirib.

Neçə zərbəsinə

Tab gətirmişik!

Sözümüzü kəsərdən salıb,

Qılıncımız ona batmayıb.

Gücümüz buna çatıb ancaq

Ənamına aldanıb

Qakıldamamışıq.

Bir qaşığı qanımızdan qorxub

Bakıldamamışıq:

Haqqı yazmışıq,

Şəri öyməmişik!

***

Ötən günləri

Bir-bir ələdim!

Heç vaxt

Ocağımız belə qaralmayıb,

Çəmənimiz belə solmayıb!

Çox qara günlər yaşamışıq,

Bu günümüzdən pisi olmayıb!

Tiranlar başımızı kəsiblər,

Kafirlər dərimizi soyublar,

Amma qarışqa kimi tapdayıb

Üstümüzdən belə keçməyiblər!

Təpəgözlər uzaqbaşı bizi

Hop edib udublar,

Qanımızı belə içməyiblər!

Zalımlar haqq deyənlərimizi

Soyuq sudan çıxardıb

İsti suya salıblar,

İsti sudan çıxardıb

Soyuq suya:

Yayda bu cür üşütməyiblər,

Qışda belə tərletməyiblər!

Vəhşilər düşünən beyinlərimizi

Boğaza qədər

Quma basdırıb

Aylarla qızmar gün altında

Ac-susuz saxlayıblar,
Vallah belə çərilməyiblər!

***

Yollarımız yerlə-yeksandı:
Sığındığımız bu yolda
Adam yolu deyil!
Gec-tez
Bunun da bir
Zibili çıxacaq,
Ey dili-qafil!
Təpəgöz dərd
Bir yerdə durmur,
Qum kimi ora-bura axır,
Axtarır, tapır,
Əvvəl yolunun,
Sonra adamın özünün
Axırına çıxır!
Bu yolu da, bizi də
Çoxdan qaralayıb,
Nə edək, Əli Səmid Kür?
Hansı tərəfə üz tuturuq
Nəfəsi nəfəsimizə deyir,
Hansı qapını döyək,
Haraya gedək, Əli Səmid Kür?

***

Başımıza çox
Müsiyətlər gəlib:
Çox şükür bu günə kimi
Yataqda çabalamamışıq,
Hər dərdə tablamışıq.
Ancaq çox mətləbi
Hələ də dərk etməmişik!
Axşam tərəfidi
Hər yerə dəymişik,
Ancaq heç yerə getməmişik
Yenə kafedəyik:
-Hə ordan başlayaq
Suallarım javabsız qalıb,
Əli Səmid Kür!
-Sual vaxtı deyil-deyib
Qəfil ayağa durur,

Badəni əlinə alıb
Əli Səmid Kür.
Bu dəm
Sifətindən
Bizə oxşayan bir uşaq
Kafeyə girib
Bizə əl açır!
cibimizdə siçanlar oynayır,
O dünyaya gedib qayıdırıq,
Rəngimiz qaçır!
Mat-mat uşağın
Üzünə baxırıq,
Heç nə demirik,
Elə bil daş, dəmirik.
Baxışıyla, duruşuyla
Bizi yandırır yaxır uşaq!
Sonra bizdən uzaqlaşır
Barmənə nəsə verib,
Qulağına nəsə deyib
Qapıdan çıxır uşaq!
Barmen gözlərilə
Bizi yeyir!
Sonra stolumuza
Bir şüşə araq qoyub
-Bunu Sizə o gedən uşaq
Pay göndərmiş, - deyir!
Birdən Əli Səmid Kürün
Üzündə gün doğur!
-Məsimə oğlu,
Heç yerə getməyək,
O... O... O... O...
Üşa ... a... a... gın
Sa... a... a... g...
Sözünü tam deyə bilmir,
Üzündəki Gün
Buludun arxasına girir,
Qəhər onu boğur...

Qeyd:
Müəllifin razılığı ilə yazı cüzi ixtisar
edilib.

Visente Blasko İBANES

DƏNİZDƏ

hekayə

Günorta saat iki idi ki, birdən qapı döyüldü.

-Antonio! Antonio!

Antonio yataqdan dik atıldı. Bu, onu dənizə çıxmağa çağıran balıqçı yoldaşı və yaxın dostu Fernandonun səsiydi.

Həmin gecəni az yatmışdı. Saat on bir idi, amma o, yataqda məyusluqla vırxıraq hələ də gündəlik qayğılardan danışan yazıq arvadı Rufina ilə söhbət edirdi. İşləri heç belə pis getməmişdi. Bu nə yaydır! Keçən yay tuneslər Aralıq dənizini sonsuz sayda, sürü ilə keçmişdilər. Ən uğursuz günlərdə belə 200 - 300 arroba öldürülürdü.

Və Antonio kimiləri ağıllı iş görüb pul ehtiyatlarını yığdılar və öz hesablarına yeni bir balıqçı qayığı alaraq adi dənizçilərin asıllığından azad oldular.

Ancaq balıq qıtlığı gəldi. Balıq torları yalnız yosun çıxarırdı, ya da xırda balıq tuturdu ki, onu da bazara aparmağına dəyməzdi. Görünür, tuneslər bu il başqa istiqamətdə üzürdülər və heç bir balıqçı birini də belə tutmağa nail olmamışdı.

Rufina bu situasiyadan həyəcanlı idi. Evdə pul yox idi. Çörək satana borjlu idilər, dükanda borcları vardı və hətta yelkənli qayığın tikilməsi üçün yığdığı bütün pulları onlara borca verən senyor Tomas da daima onları hədələyirdi ki, əlli duronun bir hissəsini ona qaytarsınlar. Antonio paltarını geyinə-geyinə doqquz yaşlı balaja oğlu Antonikonu yuxudan oyatdı. O, səriştəli bir balıqçı kimi dənizdə atasına kömək edirdi.

- Görək bəxtiniz bu gün necə, gətirəcək.- Arvad yatağının içindəcə deyiniirdi. - Mətbəxdə bir boxça yemək ehtiyatı qoymuşam. Dükanda artıq mənə borca heç nə vermirlər...

-Kəs səsini, ay arvad, bax elə dünən bir tunes görüblər. Yaman nəhəng şeymiş. Deyilənə görə çəkisi otuz arbadan artıqdır. Təsəvvür elə ki onu tutmuşuq... Ən azı altmış duro...

Antoniko paltarını artıq geyinmişdi. Çiyində ərzaqla dolu boxça, bir əlində isə tuneslərin ən sevimli yemi olan xırda balıqlarla dolu zənbili tutaraq dənizə çıxmaq üçün hazır dayanmışdı.

Qeyd:
xtisar
edilib.

Ata və oğul evdən çıxaraq çimərliyə doğru üz tutub balıqçı gəmilərinin yan aldığı limana gəlib çatdılar. Fernando yelkənləri qaydaya salaraq onları qayıqda gözləyirdi. Qayıq lövbərdən azad olundu və küləyin gücündən qabarmış ispan yelkəni balıqçıları dənizin dərinliklərinə doğru sürükləməyə başladı. Kiçik körfəzin mülayim səthi ilə yavaş-yavaş üzürdülər, sonradan su dalğalanaraq qayığı yırğalamağa başladı. Açıq dənizdə idilər.

***

Hər tərəfdən qaramtçı rəngə çalan dənizin səthində dalğaların üzərindən aşaraq get-gedə uzaqlaşan balıqçı qayıqları sanki ucu iti ilğımlar idi. Fernando səmanın dənizlə qovuşduğu mənzərəyə baxırdı.

-Antonio, külək istiqamətini dəyişir.

-Görürəm.

-Bir azdan dəniz heç də sakit olmayacaq.

-Bilirəm. Ancaq irəli! Gəl dənizi süpürən bu qayıqlardan uzaqlaşaq.

Səhər açıldı. Üfüqdəki seyrek buludların arasından boylanan, yenicə qalxmış və hələ də qırmızı rəngə çalan günəş dənizin üzərində üçbucağa bənzər alovlu bir fiqur çəkirdi, sular isə qaynayaq yangini xatırladırdı. Antonio shkandan yapısib qayığı idarə edir, dostu dor ağacının yanında, doqquz yaşlı oğlu isə qayığın burnunda dayanaraq dənizi müşahidə edirdi. Bir neçə saat ötdü. Hava kifayət qədər qızmışdı. Antonio çəlləkdən su içmək üçün arabir qayığın ensiz gövdəsindəki ambara düşürdü.

-İndi isə, - Antonio sevincək dedi, - gəlin qəlyanaltı edək. Fernando, boxçanı gətir gsrək.

Hərəsi iri bir çörək parçası və baş soğan götürdülər. Güclü külək əsirdi. Qayıq dalğaların arasında yırğalanırdı.

-Ata! - Qayığın burnunda dayanmış Antoniko qışqırdı. - Balıq! Tunes!

Bunu eşidəndə necə diksindilərsə yedikləri çörəklə soğan göyertəyə düşdü və ikisi də qayıqdan boyladılar.

Hə, doğrudan da tunes idi. Az qala suyun üzünə çıxan tunesin məxmər rəngə çalan qa-

ra beli kök və nəhəng görünürdü. Balıqçıların tez - tez danışdıqları o balıq bəlkə də elə bu id.

Təəccübdən Antonionun üzündə qəribə bir emosiya sezildi. Və tələsik balıq tutanı götürüb, ucundakı barmaq qalınlığında olan qarmağı suya atdı.

Birdən dəniz qaynamağa başladı və suya yarı batmış qayıq sanki ağır çəkiddən azad olaraq dənizə təkən verib, suyun hzərində tullantəhər oldu. Dor ağacı cırıldayır, göyertə qayıqçıların ayağı altından sanki qaçmaq istəyirdi. Qarşılarındakı manəə qəflətən geri çəkildi və qayıq yerindən sıçrayaraq öz yoluna davam etməyə basladı. Balıqtutandan dartıqda suyun üzərində qarmaq göründü. Ancaq qarmaq qalın olsa da ortadan qırılmışdı. Fernando heyfslənərək başını buladı.

-Antonio, bu balıq bizim əvvəl tutduqlarımızdan deyil. Qoy çıxıb getsin. Allahımıza şükür edək ki, qırılan qarmaq oldu. Yoxsa suyun dibinə qarmaq yox, biz gedəcəydik.

-Çıxıb getsin? - Balıqçı qışqırdı. - Bilirsən onun qiyməti neçədir?

Qayığı döndərərək balıqla qarşılaşdıqları yerə qayıtdılar. Antonio axtarıb yeni, ancaq bu dəfə daha böyük və enli bir qarmaq tapdı. Ona bir neçə xırda balıq keçirərək sükani buraxmadan özünün iti harpunundan yapışdı.

Qayıq yenidən yırğalanmağa başladı. Bu dəfə bu dəhşətli bir tərzdə baş verdi. Tunes qayığı dartıb sürüyərək onu dalğaların üzərində dəlicəsinə rəqs etməyə məcbur edirdi.

Dənizin suyu qaynayırdı. Birdən qayıq böyrü üstə çökdü. Elə bil ki, gözəgörünməz bir məxluq əliylə qayıqdan yapışmışdı. Göyertənin yarıdan çox hissəsi suyun içində idi.

Həmin təkən qayıqçıların hərəsini bir tərəfə atmışdı. Sükani əlindən çıxmış Antonio suyun içindəydi. Bu zaman şappıltı eşidildi və həmin anda qayığın düz yanında, suyun səthində nəhəng quyruğu ilə iri köpüklər yaradan bir balıq peyda oldu. Antonio elə bil düşməni görmüşdü, odur ki, yubanmadan əlindəki harpunla balığa azğınlıqla bir neçə zərbə endirdi. Dəniz qana bulandç və balıq qırmızı suların arasında gözdən itdi.

Nəhayət, Antonio dərindən ah çəkdi. Bütün

bunlar bir neçə saniyənin içində baş verdi. Az qala suyun dibinə getmişdilər. İslanmış göyertəyə baxdı və sakitcə dor ağacını qucaqlayan Fernandonu gördü.

-Antonio, fikirləşdim ki, boşuluruq. Hətta dəniz suyundan da uddum. Zəhrimara qalsın bu balıq! Ancaq ona yaxşıca zərbələr endirdin. Bir azdan suyun üzünə çıxacaq.

-Bəs uşaq?

Ata bunu həyəcanla, təlaş içində soruşdu, sanki cavabı eşitməkdən qorxurdu. Göyertədə yox idi. Antonio oğlunu ambarda tapacağına ümid edərək qayığın gövdəsinə endi. Ayağı dözəcəni suya girdi. Ambar dənizin suyu ilə dolmuşdu. Bu kimin ağına gələrdi? Darısqal və qaranlıq yerdə əliylə kor-koranə axtarmağa başladı, ancaq su çəlləyindən və balıq qarmağından başqa heç nə tapmadı. Təzədən dəli kimi göyertəyə qayıtdı.

-Uşaq?... Uşaq?... Mənim Antonikom!

Fernando heç nə demədi.

Uzaqda, qayığın az qala batacağı yerdə suyun üzündə nəsə görünürdü.

-Hə, ordadı!

Ata özünü suya atdı və var qüvvəsilə həmin istiqamətdə üzdü. Bu anda Fernando tələsik yelkənləri rifləyirdi. Antonio üzüb əmin olanda ki, gördüyü qayığın avarıdı, artıq gücdən düşmüşdü.

Dalğalar onu qaldırdıqca bundan istifadə edib, daha uzağa boylanmaq üçün bədənini sudan bayıra çıxarırdı. Hər tərəf su idi. Dənizdə ancaq o, ona doğru yaxınlaşan qayıq və qanlı ləkənin üzünə təzəcə çıxmış bir qövs görünürdü. Tunes artıq ölmüşdü... Ancaq o buna sevinmirdi. Heyvanın əvəzində gözünün ağı-qarası olan oğlunun həyatı!.. Aman Allah!.. Məgər çörəyi bu yolları qazanırlar?

Fernando onu tutub qayığa qoymalı idi.

-Antonio, neyləyək?

O, cavab vermədi.

-Dərd çəkmə, ay kişi. Bütün bunlar həyatda olan şeylərdi. Uşaq elə yerdə həyatdan getdi ki, orada bütün bizim yaxınlarımız ölüb və biz də elə orada öləcəyik.

Bir neçə saat keçdi.

Uzaqda kiçik liman artıq görünməyə başla-

mışdı. Axşam düşürdü. Günəşin zəif şüaları sahiləki evcicləri qızılı rəngə boyayırdı.

Sahilin mənzərəsi Antonioda kədər və qorxu hissi oyatdı.

-Arvadım mənə nə deyəcək? Mənim Rufinam nə deyəcək? - Bədbəxt inildəyirdi.

Evdə ailəsinin qulu olan bütün igid və iradəli kişilər kimi əsirdi. Sahildəki gilavar qayığı şən və canlı melodiylarla qarşılayırdı. Palmaların altında ipəkdən hazırlanmış günəş çətirləri, kiçik sombrerolar, istirahət edən camaatın açıq və diqqəti cəlb edən paltarları hərəkət edirdi.

Limanda balıqçılar bir yerə yığışırdılar. Onların baxışları balığı yedəyinə alan qayığa yönəlmişdi. Ancaq Antonio, gah ambarın qapısına, gah da hündürboy, arıq, küləkdən ətəyi ayaqlarına yapışan qarayanız qadına baxırdı.

Nəhayət, limana çatdılar. Alqış səsləri eşidilirdi. Hamı bu nəhəng balığı yaxından görmək istəyirdi.

Rufina camaatın arasından özünə yol açaraq, başını aşağı əymiş və üzündəki key ifadə ilə dostlarının təbriklərinə qulaq asan ərinə yaxınlaşdı.

-Bəs oğlun? Hardadı mənim uşağım?

Yazıq kişi başını daha da aşağı əydi...

İspancadan çevirəni:

Məmməd
MƏMMƏDLİ

P.S.

Keçən sayımızda V.B.İbanesin "Mavrin qisası" hekayəsinin dərc olunmuş tərcüməsi də Məmməd Məmmədliyə aiddir.

NARINGÜL

CAZİBƏ

hekayə

Qadın hər şeyə çoxdan, lap çoxdan, tüpürmüşdü. Təkcə qabağında dayandığı bu qırağı haşiyəli güzgüdən başqa. Elə onun həyata uzanan bütün yolları da bu güzgünün qabağında başlanırdı. Məhz bu güzgünün qabağında o hamıdan qürurlu, hamıdan güclü olurdu, varlığı təsdiq olunurdu.

Bəzənmək həyatda ən çox ləzzət aldığı bir əyləncə idi. Dəfələrlə üz-gözünü boyayır, xoşu gəlmədikdə silib təzədən boyaq çəkir, uzun qara saçlarını gah o çiyininin, gah da bu çiyininin üstündən aşırır, özü-özünə vurulurdu.

Qara uzun saçları doğrudan da lap qiyamət idi.

Kişi iri, kobud əlləriylə onun saçlarını qarışdırır, üzünə səpələyir, dönə-dönə öpüb pıçıldayırdı.

- Ay Allah... dəli olacağam. Heç bilirsənmi sənin həsrətini nə qədər çəkmişəm. Səni ilk dəfə görəndə dəli oldum. İnana bilmirəm. İnana bilmirəm... - Sonra bic-bic gözlərini qıyıb qadının gözlərinin içinə baxdı: - Bəlkə sən mə-

nə cadu etmişən?

Qadın nazla yırğalandı:

-Bəs bilmirdin? Mən cadugərəm də.

Kişi tikinti idarələrinin birində çalışırdı. Hər gün robot kimi dəqiqliklə gedib-gəldiyi işindən, işdən sonra hər iki-üç gündən bir çənə-boğaz etdiyi bazar alverçilərindən, evdə saatlarla içinə çökdüyü köhnə divandan, az qala unutməğa başladığı kişilik qürurundan sonra birdən-birə inamlı, qürurlu olmuşdu. Əgər xoşbəxtliyi ölçən cihaz vardısı, yəqin ki, yüz faiz xoşbəxt olmuşdu.

Bütün bunların səbəbkarı isə qadın idi və kişi buna görə qadının ayaqlarına düşməyə hazır idi.

- Deyirəm, Tanrıya qurban olum, nə yaxşı səni yaradıb e... - Güzgünün qabağında qurdalan qadına baxıb səsini ucaltdı.

- Hə Tanrı məni kişilərə bəxşeyiş göndərib.

Qadının sözləri kişinin xoşuna gəlmədi, qaş-qabağını tökdü.

- Bəlkə bu axşam qalasan burda, səhər ge-

darsən.

Qadın dönüb kişiye baxdı və kişinin gözlərindən ancaq özünün güclü qadın fəhmi hesabına hiss etdiyi qorxaqlıq işartılarını sezdi.

- Yox gedim, sabah yenə gələrəm. - Daha hər gün gələcəyəm. - kişi tələm-tələsik dilləndi.

Qadın lap dəqiq qət etdi ki, bu an kişinin ürəyindən evdəki arvad-uşağı keçdi.

Qadın adəti üzrə qapıya tərəf gəldi, gözlərini qayıb qapının gözlüyündən baxdı, sonra kişini yola saldı.

Sonra gəlib güzgünün qabağında oturdu, heyranlıqla özünə tamaşa etdi.

Kişinin sabah gəlib-gəlməyəcəyinin qadın üçün heç bir fərqi yox idi. Ən əsası o idi ki, o kişini cazibə dairəsinə sala bilmişdi, kişi onun tovrunda çabalayırdı. O tələbə çalmışdı.

Qadın neçə dəfə həyatın lap dibinə qədər baş vurmuşsa da, orada maraqlı heç nə tapa bilməmişdi və sonda qəti qərara gəlmişdi ki, bu həyat çoxüzlüdür və onun heç birində yaşamağa qadının meyli yoxdur, bəlkə də elə gücü çatmır. Təkcə bir üz, həyatın bir üz qadını özünə çəkirdi: bu üzdə qadın qaranlıqda parlayan işılda quşu kimi parlayır, kişiləri özünə cəzb edə bilirdi.

Bu üzdə qadın üçün heç bir qadağa, heç bir qayda-qanun yox idi, ürəyi istəyən kimi yaşayırdı. Bu üzdə o xoşbəxt idi. Bəlkə bu yolu Tanrı özü onun üçün seçmişdi.

Qadın özünü inandırmışdı ki, Tanrı ondan bütün əsirgədiklərinin əvəzində ona çox güclü bir cazibə qüvvəsi verib. Bu cazibə qüvvəsi isə yalnız onun özünə və əks cinsə təsir etmək gücünə malikdir.

Qadına elə gəlirdi ki, onunla yaxınlıq edənlərin hamısı heç olmasa ömürlərində birçə dəfə əsl xoşbəxtliyin nə olduğunu duya bilirlər. Bu inan, bu duyğu qadının bütün yaşamını, həyatını təşkil edirdi. Bu qadının həyatı idi.

Qadının növbəti sevgilisi lap qiyamət idi. O şəhərin ən məşhur banklarından birində məsul bir vəzifədə çalışırdı. Qadınla tanış olduqdan sonra tamamilə dəyişmişdi. Hər gün təmasında olduğu pulun soyuq, vahiməli ağırlığı, ətrafında fırlananların, şişman arvadının, uşaqlarının pula, var-dövlətə olan hərisliyi altında parçalanmış, ovulub ayaq altına tökülmüş şəxsiy-

yəti yenidən dirçəlməyə, dirilməyə başlamışdı. Qadınla tanışlıqdan sonra anlamağa başlamışdı ki, həyatda puldan, var-dövlətdən daha önəmli, daha məlhəm şeylər də var. O saatlarla qadının çarpayısının qarşısında oturur, üzünü qadının dizlərinə sündür, bəzən isə nədənsə kövrəlib hönkür-hönkür ağlayırdı.

Göz yaşları ilə qadının ayaqları altına səpələdiyi pulları isladırı. Belə hallarda qadının ürəyində ona lap yazığı gəlirdi. Lakin hər halda öz rolunu oynayır, hündürdən və şən-şən qəhqəhə çəkib gülərdi.

Bank işçisindən sonrakı sevgili kasıb bir tələbə idi. Qadın onu eləcə "tələbə" deyər çağırırdı.

Tələbə qadından ayrıldıqdan sonra, içi xoşbəxtlikdən lehlənmiş halda, saatlarla küçələri dolaşır, qadının cazibəli və şən, çox vaxt da güzgüdən boylanan simasını gözləri qarşısında canlandırır, sabahkı görüşü xəyalında yaşadır, fərəhindən uçurdu. Artıq yaxınlıq etdiyi tələbə yoldaşları ona sadələvh uşaq təsiri bağışlayır, özünü onların yanında qürurlu, yetkinləşmiş kişi kimi hiss edərdi. Qadının yanında isə nə qədər cəhd etsə də müəllim qarşısında dayanmış şagird kimi müəyyən hədləri aşma bilmir, tam sərbəst olammırdı.

Qadın onun titrəyən əllərini, od tutan sifətini ləzzətlə seyr edir, bəzən isə başını sinəsinə sıxıb saçlarını qarışdırır, onun uşaq təbəssümlü gözlərinə baxıb pıçıldayırdı: Bax, sən mənə heç vaxt, heç vaxt unuda bilməyəcəksən. Hamısı unutsa da sən həmişə xatırlayacaqsan.

Belə anlarda qadının ürəyindən etirafı özü üçün də qorxulu olan bəzi şeylər də keçirdi: "Lap tez əre getsəydim mənim bu boyda oğlum da ola bilərdi". Dərhal da belə sarsaq şeylər fikirləşdiyinə görə özünü danlayırdı.

Lakin bir dəfə Tanrı tərəfindən qadına insafsızlıq edildi və görünür Tanrı özü tərəfindən xüsusi imtiyaz kimi qadına bəxş etdiyi bu səadətə də ona qiymədi.

Mərasimlərin birində tanış olan bir kişi onu kənara çəkib yanındakı ondan xeyli cavan olan rəfiqəsini göstərər pıçıldadı:

- Sənə qurban olum, nə olar yanındakını mənimlə tanış elə, ürəyin nə istəsə verərəm.

Elə o andaca qadının içindən nə isə qırılıb tö-

küldü, qadının özünə inamı, qüruru əriməyə başladı.

Sonra isə növbəti, növbəti uğursuzluq. Küçədə qadını gözdən qoymayan, ona tərəf acgözlüklə boylanan kişilər qadının yanından sakitcə laqeyd halda keçib gedirdilər və bu qadın üçün dözülməz bir hal idi. Onun həyat fəlsəfəsində belə bir maddəyə yer ayrılmamışdı. Qadın özünü təhqir edilmiş və alçaldılmış sanırdı. Qadın saatlarla güzgünün qarşısında dayanıb baş sındırmağa, nə isə bir çıxış yolu tapmağa cəhd etsə də heç nə alınmırdı. Hər dəfə güc, ilham aldığı güzgüdə onə tərəf boylanan qadının sifətində lazımsız xəttlər, çox da məharətlə gizlənməyən yeni qırışlar kəşf edir, əsəbiləşirdi.

Bir müddətdən sonra isə güzgüyə mümkün qədər az baxmaq qərarına gəldi və elə məqamə çatdı ki, güzgünün üstünə bir ağ pərdə də çəkdi.

Qadın üçün qara günlər başladı. Qadın küçədə çox az görünməyə, evdə qapalı təkbaşına həyat keçirməyə başladı.

Artıq o öz yuvasının ağzında o tərəf bu tərəfə şütüyən lazımsız heşarata bənzəyirdi və bir müddət sonra bütün ətrafdakıqlarla əlaqəni kəsdi.

Daha qadın demək olar ki, yaşamırdı və bu yaşamamaq onu sürətlə qocaltmağa başlamışdı.

Çox keçmədən qadın öz evində, heç kimin xəbəri olmadan vəfat etdi.

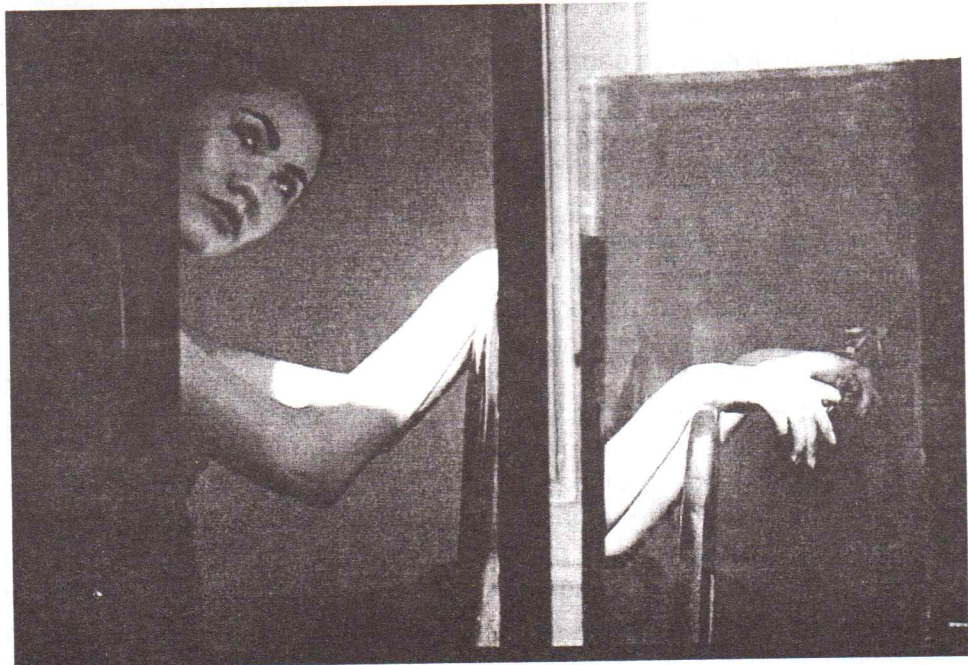
Qadının dəfnində çox az adam, demək olar ki, əsasən dəfn bürosunun işçiləri iştirak edirdi. Tələbə də onların arasında idi. O artıq məktəbi bitirmiş, təyinatı üzrə - yaxşı bir işdə işləyirdi. İşçiləri də bura o gətirmişdi.

Dəfn üçün lazım olan işlərin hamısı görüldü qurtarmış, molla öz sözünü deyib bir kənarında dayanmış, hamı sakitcə susub, tələbənin "götürün" əmrini gözləyirdi.

Hamı əlindəki siqareti acgözlüklə sümürərək, qadının çöl tərəfində qoyulmuş güzgünün qarşısında dayanan tələbəyə baxırdı.

Tələbə nə isə bir söz demək, yanıqlı lap ele təskinlik verici nə isə söyləmək istəyirdi. Ancaq beynindən ildırım sürəti ilə keçən fikirlərin heç birini tutarlı sözə çevirmək və burada hündürdən bəyan etmək iqtidarında deyildi. Hər şey, eləcə də söz qəhətə çıxmışdı. Uzun-uzadı nəzərlərini güzgüdə ayırmayan tələbə hüznü səsle bəyan etdi:

O, bu güzgüdə həyata baxırdı.

DAŞLAŞMIŞAM

Yayın istisi,
 qəmin tütüsü
 çəkir məni imtahana.
 Varlığında yoxluğun.
 Yoxluğunda əzabımdı
 düyün-düyün.
 Hey.., baxıram,
 bu boşluğa.
 Acı-acı,
 yana-yana.
 Üzü dönüb,
 bu günümün.
 Düşmənlə olub,
 tozlayır daşını.
 Daşlaşmışam
 bu daşların içində.
 Unutmuşam
 gəncliyimi, yaşımı.
 Gözü toxam.
 Bu dünyadan
 nə təmənnam,
 nə payım.
 Öz-özümlə tək, yanaşı
 məni boğur harayım.
 Yox olmuşam,
 görünməzəm,
 səssizliyin içində.
 Hərşətimin yaş damlası,
 Gözlərimin içində.

QAÇQINAM

Arzularım pərən-pərən,
 Ürəyimi yoxdu görən,
 Elim itib, hanı görən,
 Qaçqınam anam, qaçqınam.

Fəridə HACIYEVA

*Dağ döşündə sarı çiçək,
Gəl yaramı sarı, çiçək,
Hanı doğru, hanı gerçək,
Uçqunam anam, uçqunam.*

*Əlimdə bir əsa gəlsəm,
Ya mən gələm, ya sən gəlsən,
Yollar uzun, yolda ölsəm,
Borclunam anam, borclunam.*

İNSANLARDAN KÜSÜRƏM

*İnsanlardan
inciyirəm,
küsürəm.
Bu insanlar
soyuqqanlı,
daş kimi.
Heç bilmirsən
vuran kimdi,
yıxan kim.
Havalıdı
dəliqanlı
baş kimi.
Badalağı
evlər yıxar
nakəsin.
Aman Allah!
Zaman özü
duruxub.
Üst-başında
olmasa da
kəm-kəsir,
içindəki
o şeytandı
qorxduğum.
İnsanlardan
inciyirəm,
küsürəm.
Halallığım*

dadı-tamı
 yox kimi.
 Qul bazarı
 oğulların düyünü.
 Ac-yalavac
 vurnuxurlar
 tox kimi.
 Bir tikəsin
 ac bəndəyə
 qıyan yox.
 Gözlər iti,
 sinədə
 qəlb korşalıb.
 Vurhavurun
 çəmin
 tapan deyil ki,
 Gedəcəklər
 bu oğullar,
 baş alıb.

YOL GEDİRƏM

Addım, addım
 yol gedirəm.
 Hər addımım
 bir ömür.
 Bu günümdə
 göz açmamış
 Sabahıma o dönür.
 Yolum, izim
 neçə rəngdə.
 Ağı, bozu, qarası.
 İllər boyu
 gedən mənəm,
 Sonsuzluğun içində.
 Aman Allah!
 gedə-gedə
 üzə çıxır,
 Bu dünyanın
 qarası.

operamızın 100 illiyi ərəfəsində

VASIF ADIGÖZƏLOVUN "NATƏVAN" OPERASI OPERA VƏ BALET TEATRİNİN SƏHNƏSİNDƏ

Fransız yazıçısı Aleksandr Dümanın çoxsaylı romanlarından biri diqqətimizi daha çox çəkir. Bu, bizim tanıdığımız məşhur "Qafqaza səyahət" əsəridir. Və burda da diqqətimizi çəkən təsvirlərdən biri tanınmış Azərbaycan şairəsi X.B.Natəvanın obrazıdır. O, Natəvanla 1858-ci ildə, Bakıda olarkən tanış olmuşdu. A.Düma bu görüşü bütün detallarına qədər təsvir edir, şairənin gözəl şeirlərindən, ona bağlılığı rəngkarlıq əsərlərindən, tikmə və nağıslardan heyranlıqla söhbət açır.

X.B.Natəvanın adı Adolf Berjenin "Əşarişüareyi Azərbaycan", Mirmövsüm Nəvvabın Orenburqda çap olunan "Məşhur xatunlar" kitablarında da xatırlanır.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycanın siyasi səmasında zaman-zaman zərif cinsə mənsub parlaq simalar görünmüş, xalqın yaddaşında dərin iz buraxmışlar. Bunlardan Məhsəti xanım Gəncəvini, Aşiq Pərinini, Fatma xanım Kəminəni və nəhayət Şuşada "Xan qızı" adı ilə tanınan X.B.Natəvanı misal göstərmək olar. Natəvan Mehdiqulu xanın qızı, İbrahim xanın nəvəsi idi. Şərqdə gözəl, lirik şeirlərin müəllifi kimi tanınan şairə doğma xalqına qayğısı, məhəbbətiylə hamının sevimlisinə cearılmışdı. O, Şuşanın susuz əhalisini su ilə təmin etmək üçün şəhərə şirin su çəkirmiş, park saldırmış, gənclərin başqa şəhərlərdə təhsil almasına kömək etmiş, ümumiyyətlə,

xalqın ağır həyatını yüngülləşdirmək üçün əlindən gələni etmişdir. Ədəbiyyatşünaslar onun uzun illər başçılıq etdiyi "Məclisi üns" ədəbi birliyini də yüksək qiymətləndirir.

Xalq sevirdi şairə xanımı və onun cəmiyyətində hər görünüşü bir bayrama çevrilirdi.

Böyük şairənin obrazı, onun həyatı və doğma şəhərinə sevgisindən bəhs edən əsərlər çoxdur. Bəstəkar Vasif Adıgözəlovla librettoçu Nazim İbrahimovun "Natəvan" operası da belə əsərlərdəndir. Operanın başlıca müsbət cəhəti onda bugünkü Azərbaycan realıqlarına psixoloji bağlılıqdır bəlkə də.

Natəvanın vətənə olan böyük məhəbbəti, xalqına qayğısı bütün opera boyu qırmızı xətlə keçir. Operanın sonu da qanunauyğun səslənir. Sərdabənin ətrafına yığılan camaat şairənin səsini eşidir: "Şuşanı xilas edin!"

Natəvan operada xalqın nümayəndəsi, onun mənəvi sərvətinin ifadəçisi kimi çıxış edir. Şairənin obrazı operanın dramaturji inkişaf mərkəzində dayanır. Şuşanın həyatı və məişəti, bu möcüzəli diyarın mənəvi siması, poetik musiqi mədəniyyəti təkcə Natəvan obrazında mərkəzləşməyib, onun əhatə dairəsi də burda geniş xarakterizə edilir. Təsədüfi deyil ki, birinci pərdədə bəstəkar Natəvanı xalq kütlələrinin arasında təsvir edir. Taleyini xalqın taleyi sayan şairənin kiçik

ariyasını xalq mahnıları, muğam və rəqslər əhatə edir. Opera müəllifləri şairənin həyatının xalq həyatına bağlılığını görünməz bədi tellərlə göstərir. Qəhrəmanın ardıcılıqla və hərtərəfli işlənmiş obrazı onu mənən zəngin bir şəxsiyyət, Qarabağ torpağının güclü təəssübkeşi kimi çatdırır tamaşaçıya. Birinci pərdənin sonundakı ariyada Natəvan cılığın, enerjili bir musiqinin müşayiəti ilə "Bir qarış da vermərəm torpağımdan" deyir.

Birinci pərdədəki kiçik ariyada xalqla mənəvi birlik "Qoy gülsün ellər" ifadəsində səslənir. Natəvanın Xasay bəylə duetində isə zərif, cazibədar, həm də sevən qadının obrazı canlanır. Qeyd edək ki, kütləvi səhnələr, xor, rəqslər, hətta ansambl (fərqli səslərdən ibarət) operanın aparıcı prinsipini təşkil edir. Bu mənada birinci pərdədə bir neçə dəfə, özü də müxtəlif tembrdə, müxtəlif alətlərdə (tarın, xorun, orkestrin müşayiəti ilə) səslənən Qarabağ şikəstəsini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Burda Qarabağ şikəstəsi sanki vətən himnidir özünəməxsus. Elə birinci pərdədən bəstəkarın gözəl musiqi duyumu, tembr fərqlərindəki incəlikləri duymaq bacarığı aydınca görünür. Operaya muğamın daxil edilməsi geniş yayılsa da, muğamın məhz müxtəlif səslərdə ifası klassik opera ənənələrinə yenilik baxımından Vasif Adıgözəlovun irəliyə atdığı bir addım kimi qiymətləndirilməlidir. Bu mənada "Natəvan" operasında simfonik orkestr xalqa daha yaxındır. Dramaturji cəhətdən məntiqi, inandırıcı qurulan opera həm də klassik janrın bütün tələblərinə cavab verir. Burda ariya da, duet də, trio da, xor və kütləvi rəqs səhnələri də var. Operada təbii olaraq daha çox Natəvan obrazı təqdim olunur, bir neçə ariyadan və ariozadan sonra final səhnəsində artıq xalq arasında məşhur olan "Qərənfil" mahnısı səslənir. Bütün səhnələrdə fəallığı qəhrəmana müasirlik cizgiləri gətirir, beləliklə, keçmiş canlanaraq bu günə çevrilir. Xalq mahnılarından, təsnif və rənglərdən geniş istifadə operaya melodiklik gətirərək tamaşaçı diqqətini daha çox çəkir. Xüsusən də muğamdan istifadə və bu istifadə zamanı qeyd etdiyimiz yeniliklər novatorluq kimi

qəbul edilməlidir. Vasif Adıgözəlov dahi Üzeyir bəyin operada muğamdan istifadə ənənəsini davam etdirmiş və öz yenilikləriylə əsərə xüsusi kolorit vermişdir. Birinci pərdədə olan aşıq səhnələri, o cümlədən orkestrdə tardan geniş istifadə çox təbii alınıb.

"Natəvan" operasının daha bir özəl xüsusiyyəti onun sadəliyi, səmimiliyi və xalq tərəfindən tez qavranılmasındadır. Natəvanın son mahnısı olan məşhur "Qərənfil" mahnısı qəhrəmanın dilində elə məftunedici səslənir ki,.. Baraban çubuqlarının sanki vaxtı ölçən saat kəfiri kimi səslənməsiylə başlayan opera finalda Natəvanın ruhunun görünməsiylə başa çatır. Ümumilikdə mükəmməl təsir bağışlayan operada orkestrə rəhbərlik edən Yalçın Adıgözəlovun, baş rolların ifaçısı Xuraman Qasımova və Nəsər Enaminin adını xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Hazırda Azərbaycan operasının 100 illiyi ərəfəsində bir neçə onillik ərəzində musiqidə aparıcı rol oynayan, musiqi ictimaiyyətində barometr səviyyəsində olan bu janrın keçirdiyi böhrandan da danışmaq lazımdır. Son onilliklərdə müəlliflərin texnologiyanın bütün növləri ilə tanışlığına, yeni yaradıcılıq gücünə baxmayaraq, opera mədəniyyəti heç də irəli getməmişdir. Bu janra çox nadir hallarda müraciət edən bəstəkarlarımız az qala onun varlığını da unudub. Odur ki, bu janrın inkişafına yeni, müsbət təsir göstərən hər hansı opera musiqi ictimaiyyəti tərəfindən xüsusi diqqətlə qarşılır. Bu sıradan 2003-cü ilin dekabrında tamaşaya qoyulan "Natəvan" operası, heç şübhəsiz, öz qeyri-adiliyi, melodizmi, dünya opera sənətinə və milli ənənələrimizə söykənməklə yenilik etmək cəhdləri baxımından təqdirəlayiqdir.

Lalə ƏLİYEVA,
sənətsünəşliq namizədi

Böyük türk şairi Sezai Karakoçun Azərbaycan sevdası

XX miladi yüzilliyin II yarısından 2005-ci ilə qədər keçən zaman diliminin ən möhtəşəm şer körpüsünü inşa edən şairi bugünkü Türkiyədə şeir-sənət həvəskarlarından, fikir adamlarından soruşsanız, Necip Fazıl Qısakürek kimi bir şairi deyil, məhz usta Sezai Karakoçu deyəcəkdir. Əgər öz dövrünün klassiki olmuş Necip Fazılı deməyəcəklərsə, o zaman Ece Ayhanı, Edip Jansevəri, Oktay Rifatı, Ülkü Tameri, Turqut Uyarı, Jemal Süreyanı və başqa ünlü türk şairlərini heç deməzlər. Olsa-olsa bu şairlərin bu və ya digər bədii söz, deyim, ifadələrini, ayrı-ayrı təşbeh mübaliğə, istiarələrini kiçik müqayisələrdə təhlilə cəlb edə bilirlər. Fəqət, bu müqayisə və təhlilləri hansı yöndən başlasalar, Sezai Karakoçun şair kimliyi, özəlliyn bütün çalarlarıyla, daha zəngin səciyyəsiylə tərəzinin Karakoça aid gözünü basacaqdır. Sezai Karakoç şair Arif Ay demişkən - "Musanın Kızıldenizi yaran əsasında, İbrahimin atəşi qulbahçesine döndürən aşkı keçirdibmiş alın yazısından." Bədii sözün təhqiqatı nəticəsində Sezai Karakoçun alın yazısı beləcə kəşf olundu.

1950-ci ildən üzü bəri türk ədəbiyyatının, ictimai-siyasi fikrinin diqqətini çəkən Sezai Karakoç ağır sınaqlara, acılara və məhrumiyətlərə dözmək zorunda qalmış, bütün səviyyələrdə dönməzliyi və qətiyyəti ilə türklüyə layiq türk ziyalisinin parlaq obrazını oluşturmuşdur. Sezai Karakoç gözəl, orijinal şairliyi uca kişiliklə, siyasi azadfikirliliyi ictimai mübarizliklə vahid bütöv halında özündə birləşdirən bir şəxsiyyətdir.

Şair, mütəfəkkir, filosof, siyasətçi kimi tanınan Sezai hocaların "Xızır qırx saat", "Tahanın kitabı", "Zamana Adanmış Sözlər". "Monna Roza". "Leyla ilə Məcnun" və digər şeir və poemaları, hekayələri, pyesləri, fəlsəfi əsərləri, Yunus Emrə, Mehmed Akif, Rumi və başqaları haqqında araşdırmaları, məqalə və çıxışları ədəbi ictimaiyyətin diqqətini tək-

cə cəlb etməklə qalmamış, həm də uzun müddət ayrı-ayrı cəmələlərdə müzakirə obyektinə çevrilmişdir. Şairin hər bir əsəri milli mənlilik, milli təəs-sübkeşlik, vətənpərvərlik, geniş anlayışda Türksevərlik, islami dəyərlərin böyüklüyü və dərinliyi, Türk xalqının iqtisadi böhranlar nəticəsində düşdüğü çətinliklər və s. bu kimi problemləri ən aktual yönərlərlə ictimai fikrə təqdim edir. Bu əsərləriylə o ictimai rəyə gerçəkdən ciddi təsir edir.

Səmavi dinlər və dünya fəlsəfəsinin, poeziya və nəsrinin estetik müstəvisində özünü yetişdirən, yetkinləşdirən Sezai hoca hazırda zəkasının ən yüksək səviyyəsini yaşamaqdadır. O, yazdığı əsərlərlə Türk mədəniyyətinə fundamental abidə qazandırmış, özü isə islami əsaslar üzərində qurduğu Diriliş nəzəriyyəsinin simvoluna çevrilmişdir.

Klassik Şərq ədəbiyyatının gözəl bilicisi olan Əli Qoçer, kiçik bir məqaləsində qeyd edir ki, ərəb şairi Kaab bin Züheyir "Qəsideyi-Bürdə" əsəri ilə islamın çiçəklənməsi dövrünün zirvə şeirini yazdı. Kaab bin Züheyir bu əsəri ilə yalnız Peyğəmbər Məhəmməd rəsulallahı deyil, həmçinin, dinin gəlişi münasibətilə toplum həyatının və bəşəriyyətin yeni-yeni dəyərlər qazandığını - tamamilə yeni, ictimai, siyasi, hüquqi, fəlsəfi, etik və estetik dünyagörüşü mərhələsinə keçməsinə bədii dərinliklə açmışdı. Bu baxış açısından "Qəsideyi-Bürdə" quruluşun yüksəliş, zirvə şeiri idi.

Salih bin Şərifin "Əndəlüse ağıt" şeiri də yenə o dövrün fəqət, yüksəlişdən sonrakı enmə dövrünün zirvə şeiridir. Salih bin Şərif kədər və acı təəssüf dolu bu əsərində böyük islam mədəniyyətinin yıxılış və tənəzzülünü sarsıntılı bir ürək ağrısıyla izləyir, lakin parlaq bir ümid çöşqusu ilə böyük bir islam gələcəyinə işarə vurur.

Məhəmməd Füzuli yüksək bir mədəniyyəti uca göylərə qaldıran bir meydan şairidir. Bu meydanda ictimai-siyasi həyatın hər şeyi - həzz və iztirabı, şü-

kür və təslimiyyəti, eşqin ilahidən gəlişindən ona dönüşünə qədər hər şeyi vardır. Füzuli məhz belə bir fərqli, orijinal dünyagörüşün zirvə şeirini yazdı.

Şeyx Qalib əldən gedən dəyərlərə qarşı insan oğlunun ruhi sarsıntısını, psixoloji dərinliyini, bədbin lövhələrlə təsvir edirsə də, sonda yalın və çılpaq eşqə, səbrə, məhrumiyyətə və təslimiyyətə tabe olmaqla təskinlik tapır. Şeyx Qalib cənabi-haqqın dərgahına təslim olmanın zirvə şeirini yazdı.

Nəhəng klassiklərlə Sezai Karakoçu müqayisə edən ədəbiyyatşünas alim Əli Qoçer yazır: "Sezai Karakoç bütün yaşayışı boyunca şeirlərində, hekayə və dənəmələrində hər zaman Dirilişi vurğulayır. O bir dönəmi və zaman kəsimini deyil, həzrəti Adəm əleyhsələmdən bu yana sürən insanlıq serüvenini bir işıq zolağı kimi seyr edə-edə, bəşəriyyətin inkişaf perspektivinin dərin təbəqələrinə, ana laylarına toxunur.

Diriliş əzəmətli bir şahin kimi öz külündən yenidən ayağa qalxmaqdadır.

Diriliş - yenidən yapmanın, yenidən qurulmanın ayağa qalxmanın adıdır. Yeni Sezai Karakoç diriliş şairidir.

Bizə düşən bu zirvəni görə bilməkdir".

Sezai Karakoç dünya siyasi təsərrüfatını ən yüksək səviyyədə izah edən təcrübəli bir diplomat, xalqlar və tayfalararası etno-kültür tarixini və qarşılıqlı təsiri, əlaqə və münasibətləri dərinlən bilən tarixçi-arxeoloq, mifoloq, etnoqrafdır. Bu keyfiyyətlər onun ümumi dünyagörüşünə xas olan ayrıntılardır. Onun xüsusi dünyagörüşünü formalaşdıran, təmsil edən, ifadə edən cəhətlər isə dünya dinlər və fəlsəfələr tarixini mükəmməl bilməsidir. Mən bu sözləri yazarkən Sezai Karakoçla görüşlərimi xatırlayıram. Onunla az görüşdüyüm üçün təəssüflənirəm. Onunla söhbət etdiyim zaman o mənə nurlu Azərbaycan ziyalıları xatırladırdı. Orta əsrlər dövrü fəlsəfi-estetik düşüncələri ələ aldığımız vaxt o mənə böyük filosof Heydər Hüseynovu xatırladırdı. Mənə elə gəlirdi ki, professor Heydər Hüseynovun Nizami Gəncəvi haqqında yazdığı məqalələrini oxuyuram. Türklük bilgisi və tefəkkür qaynaqlarımızdan söhbət etdiyimi zaman professor Mirəli Seyidovu, siyasi mübarizə, Atatürk, milli müjədilə mövzusunda keçəndə Xəlil Rza Ulutürk, Şeyx Qalibdən, xüsusilə Füzulidən danışanda "Qəm karvanı"yla mavi bir ilham dünyasına gedən akademik Fuad Qasımzadəni xatırlayırdım. Hətta bir ovuc buğdanı yaşıl hikmətə çevirən Səmənidən danışanda Şıx Əli Qurbanso-

yu xatırladırdı mənə bu möhtəşəm Sezai hoca. Dərdlərimiz də ümumi, kökümüz, kitabımız da, istiqbalımız da. Bir sözlə, hörmətli oxucuma Sezai hocanın böyüklüyünü izah etməyə nə qədər çalışsam da, o yüz o qədər dərin, yüz o qədər uca, yüz o qədər əzəmətli bir Türk aydınıdır.

Görüşlərimizin birində o, doğma məmləkəti - Diyarbəkir andı. Hətta oralardan Mosula, Kərkükə, Altın körpüyə qədər uzanıb gedən Qaraqoyunlu Xanədanından söz aldı. Öz kökünün Qaraqoyunlu azəri soylarından gəldiyinə işarə vurdu. O burada Türkiyə cümhuriyyəti dövlət başkanı Əhməd Nejdət Sezərin də Qafqaz kökənli bir türk olmasına him elədi. Atası isə gəncliyində osmanlı əsgəri imiş. Nuru Paşa, Ənvər Paşa, Tələt Paşanın qoşunlarının tərkibində mənfur Əhrimən övladı olan qonşularımız 1918-ci ildə Azərbaycan xalqına divan tutduqları zaman Bakıya, Azərbaycana gəlmişmiş. Atasının Azərbaycan haqqında söhbətlərinin cazibəsinə girdi yenidən. Gözləri yol çəkdi, təbəssümləri azaldı. Bir az kövrəldi deyəsən, ancaq üstünü vurmadi. Azərbaycanı yəqin o biri Türk cümhuriyyətlərindən bizə məsafəcə yaxın olduğu üçün çox sevirik, - dedi. Hər bir Türk aydınının, düşünürünün könlündə Azərbaycana sevgi payı, könül payı var. Türk xalqlarının özünüdərk, milli mənliliyi, milli kimliyi sahəsində azəri aydınlarının oynadığı rolu yüksək qiymətləndirdi. O, Əlibəy Hüseynzadəni, Hüseyn Javid, Üzeyir bəy Hajibəylini, Sabiri, Jəlil Məmmədquluzadəni, Məmmədəmin Rəsulzadəni, Almas İldırım, Əhməd Cavadı, müasirlərdən Bəxtiyar Vahabzadəni, Rəsul Rzanı, Xəlil Rza Ulutürkü böyük məhəbbət və ehtiramla xatırladı.

"Tarixin yol ağzında" adlı kitabında iki böyük müsahibəsi yerləşmişdir. I müsahibəsi "İçə doğru", II müsahibəsi "Dışa doğru" adlanır.

Birinci müsahibəsində Türkiyə Cümhuriyyətinin ictimai-siyasi, iqtisadi, milli-mənəvi, dövlətlərarası münasibətləri, Avropa birliyi və Kipr məsələləri ətrafında suallara cavab vermişdir.

Həmin kitabın "Dışa doğru" adlı II müsahibəsində Azərbaycan mövzusunda toxunulur. Burada Sezai hoca bizimlə bahəm Güney Azərbaycanı haqqında da öz fikirlərini söyləmişdir. Sezai hoca Azərbaycanın indiki durumu və gələcəyi ilə bağlı düşüncələrini həm Müstəqil Dövlətlər Birliyi, həm İran, həm də Türkiyə ilə əlaqəli şəkildə söhbətə cəlb edir. Bu şəkildə yanaşma obyektiv, düzgün nəticə çıxartmağa şərait yaradır. Doğrudan da Azərbaycanı Türkiyə-

dən, İrandan, Orta Asiyadan, Rusiya Federasiyasından təcrid etməklə əhatəli düşünmək və elmi fikir söyləmək olmazdı. Çünki Azərbaycan geniş bir geosiyasi coğrafiyanın çox əlverişli tərkib hissəsidir. Azərbaycanın həm müstəqilliyi, həm dövlətçiliyi, daxili və xarici siyasəti - bir sözlə, xalis Azadlığı regiondakı ictimai, iqtisadi və siyasi münasibətlərdən birbaşa asılıdır.

Rusiyaya bağlı özerk cümhuriyyətlər, Orta Asiya türk xalqları, Kazaxistan və sair haqqında suallara cavab verən şair Azərbaycan üzərində xüsusi dayanır. Müəllifin fikrincə, türk islam ölkələrinin, o cümlədən Azərbaycanın öz müstəqilliyini qoruyub saxlamaq üçün hərbi-siyasi qarantisi yoxdur. Eləcə də Özbəkistan, Türkmənistan və sairin. "Bu bağımsızlıq hənüz kəsinliklə əldə edilmiş deyildir". Demək, bu müstəqillik daha çox teoretik bir siyasi müstəqillikdir. Bu müstəqillik RF-nin hazırda hərbi-iqtisadi zəifliyindən irəli gələn müstəqillikdir. Əgər RF bir zamanlar - iqtisadi gücə malik olsa, indiki MDB məkanında SSRİ-dən qopub ayrılmış türk islam ölkələrini yenidən öz iradəsinə tabe edəcəkdir. Boyunduruğa salacaqdır. Şair bu vəziyyətdən çıxış yolunu göstərir: "Əgər bu kardeş ölkələr birləşərlərsə və bir nükleer (atom) silah gücünə malik olurlarsa, gələcək zamanda Rusiya hangi gücə erərsə-ersin bağımsızlıklarını koruya bilirlər". Burada Sezai hoca 2 şərti önə çəkir: birləşmək və müasir silahlara malik olmaq. Onun fikrinə görə, birləşmək dedikdə o, etnik türk tayfa birliyini nəzərdə tutmur. Zətən, türk tayfa birliyi indiki zamanda çətindir. Eyni irqə məxsus olsalar da, etnik birləşmə anlayışı hazırda demək olar ki, yoxdur. Əgər kimlərdəsə varsa, o da qənaətbəxş deyil, çox zəifdir. Bütün siyasi, iqtisadi durumları və təbəddülatları nəzərə alaraq, RF-nin qazanmaq istədiyi zamanı ona verməmək üçün islamın birləşdirici amilindən, gücündən yararlanmaq lazımdır. Əgər bu zehniyyəti nəzərə alan siyasi tədbirlər görülsə islam mədəniyyətinin bu ölkələrdə sıçrayışlı inkişafını görə bilərik. Lakin Azərbaycanın durumu başqadır. Azərbaycan 1918-ci ildə və 1920-ci ildə iki yerə bölündü. Öncə Quzeydə Azərbaycan Cümhuriyyəti quruldu, daha sonra həmən məkanda Sovet Azərbaycanı qurdular və SSRİ-ye bağladılar. Beləliklə, Azərbaycanın yarısı - böyük əksəriyyəti İran tərəfdə, bir hissəsi isə Rusiya tərkibində qaldı. Müəllif belə bir inam ifadə etməkdədir ki, bu iki parça Azərbaycan gec-tez birləşmək istəyəcəkdir. Ancaq Azərbaycanın birləşməsinə gözle-

mək lazım deyil. İl şərt üzərində ciddi düşünmək lazımdır; bu atom silahıdır. Yeni türk islam xalqları hər hansı formada olursa-olsun, birləşməlidirlər. Bu zaman silah qarantisi Kazaxistanda toplanan silahlar ola bilər, necə ki, orada Kazaxistanda atom silahı mövcuddur. Bu mənada Kazaxistan, hərbi cəhətdən türk xalqlarının qazandığı müstəqilliyin qarantisi ola bilər.

Azərbaycanın problemi çox böyükdür. Azərbaycan mütəfəkkirləri bu kimi sorunları çözəcəkdir. 1918-ci ildə Azərbaycan ziyalıları vətən sevdasında, milli şüurda sıfırdan qalxmağı bacardılarsa, yenə qalxacaqlar, yenə öz problemlərini özləri çözəcəklər.

Sezai Karakoça görə Güney və Quzey Azərbaycan birləşən zaman ortaya bir çox problemlər çıxacaq, ancaq bu problemlərin sırasında ən böyüyü əlifba məsələsi olacaqdır. Birləşmə zamanı hansı əlifbaya üstünlük verilsin?! Latın əlifbası qəbul edilsin, yoxsa Quran əlifbası?! O zaman Quzey Azərbaycan birləşmə naminə latın əlifbasından imtina edəcək. Latın əlifbası xatirinə Qardaşlıqdan imtina etməyəcək ki?! İki yüz ildir hər iki qardaş millət o günün həsrətilə yaşamaqdadır. "Azərbaycanın güneyindəki azərilərlə birləşməsi ən böyük idealları olduğundan onların da kendilerini onlardan koparacaq latın hərflərinə keçmələri beklənmez. Bu bəkimdən, bizim olmayacaq duaya "amin" deyilməyējeyini göz önündə tutmayaraq, latın hərfləri üzərində israr etməmiz, bir antipatiye və tepkiye neden olacaqdır. Bundan kaçınılması şartdır". Sezai hoca birləşmə zamanı Türkiyə dövlətinin əlifba məsələsinə necə önəm verəcəyini ciddi hesaba alır. Ona görə də o zamankı türk aydınlarına indidən müdrik tövsiyəsini verir: "bizim olmayacaq duaya "amin" deyilməz". Başqa sözlə, türk aydınlarına məsləhət görür ki, bitərəf qalsınlar, qızıqdırıcı mövqe tutmasınlar. O zaman hər iki tərəfin azəri aydınlarına islam dirilişi düşüncəsi təsir edəcəkdir. Necə ki, vaxtilə Pakistan ingilis dilini, Əlcəzairisə fransız dilini tərcih etmişdi. Qərblilər də elə düşünürdülər ki, Pakistan batı oriyentasiyalı dövlət olacaq. Halbuki, Pakistanda islam təmayüllü partiyalar birləşib hakimiyyətə gəldi. Əlcəzair də elə. Pakistan da, Əlcəzair də islam dövlətidir. Hətta Pakistanın üzünü Qərbə çevirmək üçün çox güclü bir dövlət xadimi olan Ziya-ül-Həqqi öldürdülər. Yenə olmadı. Sonunda Pakistan atom silahı kəşf etdi.

Azərbaycanın əlifba məsələsində Quran əlifbası-

na üstünlük verməsi könlümüzə olardı. Sezai hocanın belə bir təmənnanı dilə gətirməsi boşuna deyil. Heç şübhəsiz, bizi - türk və ərəb islam xalqlarını biri-birindən ayırmağa yönəlmiş bir məqsəd güdən Qərb, biz birləşməsək, bizi rahatca əzəcək, inkişafımıza əngəllər yaradacaq, bizi ulu kitabdan ayıracaq. Dini əxlaqımızı əlimizdən alacaq, bizi bir heyvan sürüsü halına gətirəcəklər. Sonra biz dini şüurdan, millət şüurundan məhrum ediləndən sonra, biz bioloji varlığa çevriləcəyik. Dolayısıyla, gələcək nəsillərimiz xristian-yəhudi yüksək mason locası ittifaqının şəərəfsiz və namussuz oyuncağına çevriləcəkdir. İstikbalımızın acı mənzərəsi budur. Bu təhlükənin qarşısını ala biləcək yeganə güc, dini əxlaq, dövlətimizin ideologiyasına daşımaqdadır. Maarifimizi Quran şüuru üzərinə keçirməkdədir. Sezai hocanın göstərdiyi bu yol təkəcə Azərbaycan xalqının yox, İslam dünyasının yox, bəşəriyyətin xilas yolu, nicat yoludur. Yalnız bəşər sevgisi kosmik ənginliklərdən qidalanan, ilhamı bir vəhy olaraq qəbul edən idrak sahibi belə düşünər, anlayar, nicat yolu göstərər. Çoxları düşünə bilər ki, Quran əlifbasına, islam mədəniyyətinə dönüş keçmişə baxmaq, keçmişə qayıtmaqdır, gerilikdir. Əslində bu tərz-i-hərəkət, bu tövür, bu hal sağlam ideoloji zəminə dönüşdür. Elə bir zəmin ki, onun maddi durumu betondan daha möhkəm, mənəvi yüksəlişi kosmik sürətlərin önündə.

İrana gəlincə, İran üçün böyük problem azəri türklərinin bütünləşmək istəməsi problemdir. İran xalqının böyük əksəriyyətini Azərbaycan türkləri təşkil edir. Əgər belədirsə, 35-37 milyon sayı olan bir xalq necə ola bilər ki, birləşməsin?! Tarixən bu millət və bu millətə məxsus olan torpaq, Vətən bir olub. Siyasətlər nəticəsində vahid bütünlüklə minillərin ötəsindən gələn bir xalq iki hissəyə parçalanmışdır. Siyasətlər də iflas edir. SSRİ hərbin gücüylə deyil, siyasətlərin gücüylə iflasa uğradı. Siyasətlər bizi inzibati əraziyə, dövlət sərhədlərinə bölə bilər, fəqət, bizim Allaha olan inamımızı, islam mədəniyyəti şüurumuzu, dilimizi, canımızdan qan birliyimizi sərhədlərə bölə bilməz. Belə siyasətlərə və şüarlara qarşı biz alternativ ideyalar düşünməliyik.

Quzey-Güney azərilərinin birləşməsi prosesində Karakoç təmənnası edir ki, azərilərlə farslar arasında münəqişə - toqquşma baş verməsin. Kompromislər düşünsünlər. Birləşmə zamanı bacardıqları qədər yumşaq olsunlar. Azəri-fars toqquşması heç bir tərəfə xeyir verməyəcəkdir. Belə bir duruma, hala tə-

şəbbüs olsa, hər iki tərəfin ziyalıları o cür təşəbbüslərin qarşısını dərhal almalıdırlar. Nəzərdə tutmaq lazımdır ki, islam və dünya dövlətləri arasında İran dövlətinin də özünəməxsus bir iddiası vardır. Əlbəttə, İranın iddiaları əsasən ərazi iddiası olacaqdır. Ancaq azərilərin bu torpaq uğrunda tökdüyü qanı İran xalqı və İran dövlət rəhbərləri gərək unutmasınlar, azərilərin bu torpaq üstündə tökdüyü qan, verdiyi şəhidlər, yaşadıkları faciələr onlara bu Vətənə, bu torpağa sahiblik haqqı qazandırır. Azərilərin bu haqlarına hörmətlə yanaşmaq lazımdır. İran dövləti bəri başdan azərilərin müstəqilliyinə laqeyd qalması, o müstəqilliyi möhkəmləndirmək üçün azərilərlə əbədi dostluq, qardaşlıq əlaqələri üzərində mehriban qonşuluq münasibəti qurmalıdır. Üzü keçmişə deyil, üzü gələcəyə yaşamaq lazımdır. Belə bir zehniyyəti ortaya qoymasa, o zaman İran dövləti yeni çətinlik, yeni problemlər qarşısında qalacaq. Yəqin ki, İran Azərbaycanla və başqa türk islam dövlətləriylə daha yaxından maraqlanacaq, onların dövlətçiliyinin möhkəmlənməsində iştirak edəcəkdir. Bu normaldır. Əgər Azərbaycan beynəlxalq islam və ya qeyri-islam təşkilatlara üzv olmaq istəsə, İran bu mənada onlara dəstək verməlidir. İndi iş elə gətirmişdir ki, bir ölkəni iqtisadi cəhətdən qaldırmaq bir qonşu dövlətin gücü və imkanı xaricindədir. O səbəbdən İslam Ortaq Bazarını yaratmaq lazımdır. İslam Ortaq Bazarı həm türk, həm ərəb, həm də ora qatılmaq istəyən hər bir dövlətin inkişafı üçün, o cümlədən müstəqilliyə yeni qovuşmuş Azərbaycan dövləti üçün ictimai-iqtisadi inkişafın yeni perspektivlərini açmış olardı. Karakoçun ideyası bir çox cəhətdən cəlbədidir. Elə bir təsisat yaransa və Azərbaycan o təşkilatın üzvü olsa, Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi əlaqələri sürətlə genişlənər, geosiyasi coğrafiyanın mərkəzində yerləşdiyinə görə Azərbaycan eyni zamanda həm Avropaya, həm Şərqə, həm də İslam mədəniyyətinə başqa bir sürətlə və başqa bir formada inteqrasiya olunacaqdır. Müstəqilliyə yeni çıxmış Azərbaycan yeni, fərqli bir sürətlə inkişaf etsə, Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzu güclənəcəkdir. Mən Sezai hocanın bu fikirlərini ciddiyyə qəbul etməklə, buraya Bakı-Ceyhanın perspektivdə oynayacağı rolu da əlavə edərdim.

Çağdaş Azərbaycanın ən irinli yarası Qarabağ yarasıdır. Qarabağ, Sezai hocaya görə, Rusiyanın Qafqaz siyasətinin bir platformudur. Bu siyasətin mahiyyətində duran amal budur ki, Azərbaycan Rusiyanın hərbi-siyasi gücü qarşısında diz çöksün.

Digər məqsəd budur ki, Azərbaycan iqtisadi cəhətdən zəif olsun. Azərbaycan iqtisadi cəhətdən güclü olsa, əlbəttə azərilər pul qazanmaq üçün Rusiyaya, Sibire, Tundraya, Kamçatkaya qədər gedib çıxmazlar, onlar da avropalılar kimi İtaliyada, İspaniyada, Türkiyədə və s. kübar bir həyat yaşayar, vətənlərinə daha faydalı olurlar. Dünya elminə, mədəniyyətinə qatqıda daha fəal bulunurlar. Zaten, azərilər türk dünyasında zəka sahibi olmaları ilə fərqlənirlər. Sezai hoca bu qəbildən düşüncələrini dinlədikcə İstanbul Universiteti İlahiyyat fakültəsinin professoru Əbdüləziz Bayındırın bir söhbətdə mənə dediği sözlərini xatırladım. "Türkiyə universitetlərində və kolleclərində 1200 azəri hoca çalışır, bunun nəticəsində Türkiyə universitet gənçliyinin bilik səviyyəsi dünyanın 69-cu sırasından 17-ci yerə yüksəlmişdir".

Sezai hoca Qarabağ sorunuyla ilgili ilk növbədə azəri və türk tarixçilərini, arxeoloqlarını, etnoqraflarını qınadı. Ermənilər azəri-türk genosidi yapmışlar. Güney Azərbaycanın Səlmas, Urmiyə, Maku, Ərdəbil, Naxçıvan, Türkiyənin İqdir, Van, Ərzurum, Qars, Diqora, Bayburt, Muş və s. şəhər, kənd, qəsəbələrində fransızların, ingilislərin təhriki və silah yardımıyla yüz minlərlə azəri, türk, kürd millətindən olan müsəlmanları qırılmış, öldürmüş, görünməyən vandallıq hərəkəti etmişlər. Sonra bu ermənilərə ruslar da dəstək vermişlər. Bir ara ruslar da onları qızıqdırmış, silahlandırmış, azəriləri, kürdləri ermənilərə qırdırmışlar. Mən hoca bu fikirlərinə Xocalı, Qaradağlı, Şiraz və s. yerlərdə ermənilərin törətdikləri kütləvi qırğından söz saldım. Xocalı və Qaradağlı faciəsini yalnız Belarusda Xatın faciəsi ilə müqayisə etmək olardı - dedim.

Qarabağ məsələsi ilə əlaqədar təcili olaraq Bakıda, Təbrizdə, Tehranda, İstanbulda, Ankarada, Tiflisdə, Moskvada, Kiyevdə, Aşqabadda, Daşkənddə ictimai təşkilatların maddi-mənəvi dəstəyi ilə beynəlxalq elmi-praktik konfranslar, Qarabağ faciəsi və azəri-türk genosidini təbliğ edən sərgilər təşkil etmək lazımdır. Türk dövlətlərində yerləşən Ermənistan səfirlikləri qarşısında mitinqlər, ayrı-ayrı qəzet, sərgi, toplantılarda çıxışlar etmək lazımdır, dünya ictimaiyyətinə həqiqəti çatdırmaq lazımdır. Ermənilərin türk genosidi yapmalarını sənədlərlə göstərmək, təbliğ etmək lazımdır. Bu məsələdə Rusiyadan çəkinmək lazım deyil, onu beynəlxalq qınağa məruz qoymaq lazımdır.

Qarabağ torpağı öncə dünya azərilərinin, sonra

dünya türk xalqlarının hamısının müştərək vətəni, vətəninin bir parçasıdır. Qarabağ həm azərilərin, həm türklərin dünyanın harasında yaşamasından asılı olmayaraq, şərəfi, ləyaqəti, namusudur. İslam dünyasında islam bayrağı endirilmiş bir mamləkətin problemi bütün islam dünyasının problemidir. Ermənilərin bu üsullarla islam-xristian qarşudürməsinə dünyanı təhrik etməsinə ifşa etmək lazımdır. Bu iş kampaniya səciyyəsi daşımalıdır. Bu iş gündəlik siyasətimizin tərkib hissəsi olmalıdır. Erməniləri ifşa etmək üçün onların azəri-türk düşmənçiliyinin yanısıra, ermənilərin gürcülərə qarşı, başqa Qafqaz xalqlarına, Orta Asiyada yaşayan türk xalqlarına etdiyi zülm və işgəncələri təbliğ etmək, söyləmək lazımdır. Bütün bunları əhatə edən, obyektiv tarixi sənədlərlə isbat edilən faktları konfranslara çıxartmaq lazımdır. Sezai hoca yemin etdiyini bildirdi ki, azəri-türk tarixçi alimləri yetər ki, bunu yapsınlar. Başqa millətlərin içindən bu işə qatılan, dəstək verən yüzlərlə alim, ziyalı şəxslər ortaya çıxacaqdır. Ermənistan adlı bir dövləti dünyanın gerçək tarixi tanımır. Bu dövləti Sovet İttifaqı yaratdı. Özünün qədimliyini sübut etmək üçün hər cür saxtakarlığa əl atır - özlərinə süni tarix yaradırlar. Belə baxanda dünyada gənc xalq yoxdur. Bütün xalqlar qədimdir. Lakin bütün xalqlar qədim dövlətə və ya dövlətçilik ənənələrinə malik deyildir. Azərbaycanın qədim dövlətçilik ənənəsi göz önündə. "Kitabi-Dədə-Qorqud", Oğuznamələr, eradan öncəki mənbələr, məxəzlər, yetərinə sübutlar vardır. Azərilər, türklər gərək başlasınlar. İran, Pakistan, Rusiya, Orta Asiya, Bolqarıstan və s. ölkələrdən tarixçi alimlər dəvət etmək lazımdır.

Azərilərin Təbrizi Məkkədən sonra müqəddəs bir şəhər kimi çox sevdiklərini yaxşı bilirəm. Gərəkdir ki, Qarabağı da, uğrunda mücadiləni də Təbriz sevgisi qədər uca tutsunlar.

Böyük Türk şairi Sezai Karakoçun sözləri, fikirləri sadəcə bir tövsiyə deyildi, köksü Azərbaycan sevdası ilə dolu, təlatümlü bir kişi ürəyinə sahib mütəfəkkir şairin bəşəriyyət qarşısında insan məsuliyyətini dərk etmənin göstəricisi idi.

Əli KƏRİMBƏYLİ

Səlyan

müzakirə

HİCRAN

NOVRUZ-ŞOU

Bəzən adama elə gəlir ki, hər şey gül-məlidir bu məmləkətdə. Diqqət edin, biz ya həddən artıq özümüzə qapılıb dünyadan təcrid olunuruq, ya da bütün keçmişimizə arxa çevirib, "Avropa Şurasına, dünya standartlarına doğru!" deyib, hurreylə irəli atılırıq. Bir vaxtlar "SSRİ mənim vətənimdir!" dediyimiz kimi. Qisası, orta hədd yoxdur bizdə, adına "qızıl" deyilən orta hədd.

Bizlər folklordan heç də həmişə faydalana bilmirik, təəssüf. Hansısa sərfəli məqamda folklora söykənib haqq qazandırırıq fikrimizə, sərf etməyəndə sadəcə "bu köhnəlikdir" deməklə kifayətlənir, Qərbin çeynəyib tulladıqlarını yenilik sayıb bəh-bəhlə həzm edirik. Belə-də yenə problem yaranır; bir qisim tarixin təkərini geriye, başqa bir qisim görünməmiş sürətlə irəliyə fırlatmaq istəyir. İ.Krılövun "Balıq, qu və xərçəng" hekayəsində olduğu kimi.

Gölün qırağında yüklü bir araba gören balıq, qu və xərçəng üçlükdə arabani aparmaq istəyir. Lakin mövqelər başqadır. Balıq arabani gölə, qu yuxarı - havaya, xərçəng isə geri çəkməyə başlayır. Nəticədə... Araba yerindən tər-

pənmir.

İşıq sürətiylə irəliyə can atanlardan, uzaq yerin havasını şirin bilənlərdən çox danışmışıq. Bir az da milli adətlərin mənəgənəsindən qopa bilməyib ağıl-qaralı bütün ənənələri ciddi-cəhdlə yaşatmağa çalışanlardan söhbət açaq. Hansı ənənələrdir bunlar? Biri elə

Novruz ənənəsi

O dəqiqə gözümüz önünə boyanmış yumurta kimi, bayram şəkərburası kimi matah olan kosa və keçəl gəlir. Novruz ərəfəsi və sonra daha bir neçə həftə ekranlardan çəkilməyən bu şit personajlar tarixin hansı axarından gəlib? Niyə gəlib, nədən gəlib? Bir düşünən olmayıbmi axı bu mənasız, məzmunuz xalq oyunlarının, mərasim nəğmələrinin dəyəri nədir? Yəqin ki, düşünən olmayıb.

Mən düşünürəm

Düşünürəm ki, yalnız yaşamağa, nəsildən-

nəslə ötürülməyə layiq ənənələr yaşadılmalıdır! Bəyəm kosayla keçəlin qapılara düşüb pay yığması, şit-şit deyişmələri məsxərə deyilmi bu xalq üçün?

"Arvadlar evə getsin, kosanın payın gətirsin". Sonra bu bayağı səhnədən ruhlanan balacalar papaq atmaq (pay yığmaq) üçün qapılara düşür. Özü də indi papaqatma mərasimi də bir çox başqa adətlər (yaxşılı-pisli) kimi xeyli deformasiyaya uğrayıb. Belə ki, əvvəllər papaq və ya torbanı qapıların astanasına gizlicə qoyub, kənarda gözləyən uşaqlar indi papaq əllərində qapının ağzındaca dayanıb, sənin ora nə qoyacağını gözləyirlər. Hələ üstəlik onları qane etməyən paya dəyişiklik və əlavə də etdirirlər. Görən bu xalqın hansı özellikləri açılır burda, ümumiyyətlə, papaqatma mərasimində? Necə olsa da bu millətin övladiyam deyə, çox uzağa getmirəm, necə deyərlər, zilə çıxmıram. Amma milli adətimizdir, milli bayramımızdır - deyib saxta təbəssümlə gülümsəyə də bilmirəm.

Əlbəttə, mən demirəm ki, yeni gün, baharın gəlişi kimi qəbul edilən Novruz bayramı ləğv edilsin. İstəsəm də buna iqtidarım yoxdur. Sadəcə, Novruz bayramında müəyyən yuxarıda sadaladığım atributlar var ki, onları bu gün, özü də bu səviyyədə ortaya çıxarmaq, mənə görə, biabırılıqdır.

Hər ikidə-üçdə özümüzü dünya standartlarına uyğun sayıb, hər hərəkətimizi, sözüümüzü, görünüşümüzü belə korrekte edirik, Novruz şousunda isə ortaya düşüb "a huyruğu, huyruğu" deyərək özümüzü gülməli vəziyyətə salırıq.

Görəsən "kosam ikicanlıdır" ifadəsinin müa-

sir variantı necə olardı, maraqlıdır? Yoxsa... Burda da abır-həya deyilən səddi adlaya bilmirəm, təəssüf. Əslində heç adlamaq da lazım deyil. Abır-həya yaxşı şeydir. Bizim bu günlərdə qorumalı, gələcək nəsle ötürməli olduğumuz ən yüksək dəyərdir, mən deyərdim. Qoruya bilmirik yetərinçə, qorumalı olduğumuz çox-çox başqa dəyərlər kimi. Heç bir məzmun daşımayan mənasız Novruz ənənələrini isə təkmilləşdirmədən (!) ötürürük gələcək nəsle. Çox qəribədir, ən gözəl, toxunulmaz xalq məhənlərini oranjeman edib "müasirləşdirir", istədiyimiz şəkllə salırıq. Kosanın, keçəlin bayağı oyunları isə toxunulmazdır sanki.

Artıq yaxınlaşır Novruz. Bir azdan hamı, necə deyərlər, el bayramına hazırlaşacaq. Əl yağ, düyü, qoz, fındıq "ceyran belinə qalxacaq". Rəhmətlik Vaqifin "bizim evdə axta, zoğal da yoxdur" gileyi yada düşəcək. Uzaq qaçqın şəhərciklərinə əli çatmayıb, yaxın yataqxanalara üz tutan müxbirlər əhalinin sosial çətinliklərindən danışacaq.

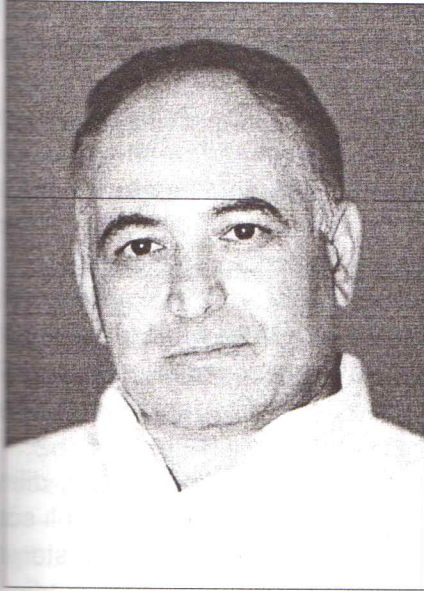
Qaçqınlar, köçkünler və əhalinin aşağı təbəqəsi qanı qiymətinə olan ərzağı, çərəzi almağın çətinliklərini global məsələlər səviyyəsində çözəcək. Ardınca sözardı kimi çoxdan bəri leksikonumuzda özünə yer eləmiş "düşmə tapdağı altında qalan torpaqlar" ifadəsi səslənəcək.

Səslənəcək və yalnız səslənəcək, ardınca da trafaret arzular: "O gün olsun ki, torpaqlarımız qaytarılsın", "Gələn il doğma yurdda qeyd edək" və s. Sonra yenə atılıb-düşəcəyik:

**A huyruğu, huyruğu,
Saqallı it quyruğu!**

Kamil ƏFSƏROĞLU

BƏRAƏT

hekayə

Repressiya qurbanlarının xatirəsinə

Çiy kərpicdən tikilmiş birmərtəbəli kommunal bina qəsəbənin qəlbisindəydi. Aralıdan stansiyada ehtiyat yola verilib unudulmuş köhnə vaqonu xatırladırdı. Ensiz dəhlizə çıxan otaqlar da əslində vaqon kupesindən çox fərqlənmirdi; alçaq tavanlı, darısqal idi. Yalınqat pəncərəli balaca otaqlara təpilməmiş sakinlər qayğılardan uzaqmış kimi hər çətinliyə dözür, can bir qəlbə, mehriban dolanırdı. Bəlkə də bu mehribanlıq yer-yurdun darkeşliyi yaradırdı. Elə bil insanlara qəsdən genişlik vermirdilər ki, aralanıb yadlaşmasınlar. «Jildom» deyilən bu misgin binaadakılar sabaha nəsə bir ümidlə baxırdı. İnanırdılar ki, vaxt gələcək, onların köhnə «vaqon-evini» də yada salacaq, o yan-bu yana sütyən qatarlardan birinə qoşub işıqlı gələ-

cəyə aparacaqlar. Ancaq bir şeyi unudurdular – unudurdular ki, yaşadıkları bu köhnə bina vaqon deyil, nə təkəri var gedə, nə də dəmir yolu...

Abutalıb dayı davadan qayıdanı bu «jildomda», kəllayı otaqda yaşayırdı. Qapıbir qonşuyduq.

Obaşdan, parovoz fişiltisini xatırladan səsə yuxudan oyanırdım. Pəncərədən boylanıb Abutalıb dayının qara, uzunboğaz çəkmələrini fırçayla necə təmizlədiynə baxırdım. Onun çəkmələri par-par parıldayırdı. Bu parıltı bir neçə yerdən vurulmuş xırda yamağı belə itirirdi. Beləcə, hər səhər Abutalıb dayını nəzərlərimlə işə yola salırdım. Daş pilləkənin başında əvvəlcə uzunboğaz çəkmələri, ardınca yastı qoburu yanına sıxan enli kəməri, çiyinlərindəki qırmızı paqonları, lap axırda isə qara günlüklü papağı

* NKVD - Daxili İşlər Xalq Komissarlığı

görünməz olurdu; elə bil yerə girirdi. Yalnız bundan sonra uşaqların səs-küyü, çalğı-valğısı həyəti başına götürürdü. Hərdən həvəsini boğmurdu, pəncərəyə qalxır, Abutalıb dayının yaşadığı mənzilə boylanırdım. Tül pərdəli, darısqal, yarıqaranlıq otaq mənə ayı mağarası-tək qorxunc, həm də sirli-sehrli görünürdü.

Enkavede* – bu adı Abutalıb dayıya məhlədə böyüklər vermişdi. Əslində bu, ad da deyildi, ayamaydı, işinə görə yaraşdırmışdılar. Biz uşaqlarsa öz aramızda ona “Enkavede dayı” deyirdik. Bəlkə də dünyada yeganə ad idi ki, “dayı” kəlməsinə yapışib yaraşmırdı. Bu adın ayamanın mənasını anlamasaq da, eşidəndə, nədənsə, gizli bir vahimə keçirdi içimizdən.

— Gəlir! Enkavede dayı, gəlir!..

Kluba qalxan daş artırmanın başındakı gözetçinin səsinə oyunumuz yarımçıq qaldı. Xəbərdarlıq tək uşaqlardan ötrü deyildi. Qoca tut ağacının altında toplaşib mirt vuran arvadlar da deyinə-deyinə evlərinə dağılışıdı.

Artırmanın başında Abutalıb dayının qara günlüklü, qırmızı ulduzlu papağı, sonra sərt sifəti, ardınca şaxı ortadan sınımış zər baftalı paqonları, enli kəməri, daha sonra işim-işim işildayan uzunboğaz çəkmələri göründü. Elə bil yerdən çıxırdı.

Qaraqabaq, çopursifət bu adamın peyda olmağı ilə məhlənin ab-havası dəyişdi. Sükut çökdü. Tay-tuşlarının belə ondan aralı gəzməyi qəlbimizdəki xofu, qorxunu daha da artırırdu. O, bizim uşaq dünyamızın üçbaşlı əjdəhasıydı. Abutalıb dayı evə gələndə həyətdəki uşaqların əl-ayağı yığışırdı. Biz sevdiyimiz əyləncədən, oyunlardan məhrum olurduq. Böyüklər ipə-sapa yatmayan dəcəlləri, qəcəlləri Abutalıb dayıyla hədələyirdi: “Bax, Enkavedeyə deyərəm, səni aparar ha!” Onun bizi hara aparacağını bilmirdik. “Həlbət, üçbaşlı əjdəhanın mağarasına aparar” – mən fikrimdən keçirirdim. Bir dəfə apardı da — Zabuta xalanın oğlu Fərmanı. Xəbər məhləyə yayıldı. Arvadlar üzə vurmasalar da, öz aralarında xosunlaşdılar: “Bu gədənin axırı noolacaq? Vallah, Enkavedeni də qınamalı deyil.” İlk dəfəydi Abutalıb dayıya haqq qazandırıldılar. Fərman ayaqqabı

tikdirmək üçün sərhədçi atının yəhərinin yarçağını gəsib götürmüşdü. Deyəsən, başqa əyri əməlləri də olmuşdu.

Tut ağacının altında təkə Zabuta xala qalmışdı. Abutalıb dayının artırmanın başında görünməyi ilə Zabuta xalanın bombatək partlamağı, hay-həşir qoparmağı bir oldu. Ağzın göyə tutub qarğış-qaramat yağırdı:

— Yetimə qıyana, görüm o tək allah qıysın. Onun atası canını frontda qoyub. Heylə qeyrətli olsaydın, sən də qayıtmazdın!.. (O vaxt bilmirdik ki, Abutalıb dayının bədəni mərmə qəlpəsindən şadarağa dönüb)

Zabuta xala qanını qaşığa qoymuşdu, dilinə yiyəlik eləmədi. Abutalıb dayı onun tikanlı sözlərinə, qara-qışqırığına məhlə qoymaq istəməsə də, bacarmadı. Sifəti tutuldu, səsi titrədi:

— Günahı var oğlunun, ay Zabuta. İki ildə məktəbi qurtarıb, tufeylilik eliyir. Yaxşı olardı...

Zabuta xala onun sözünü ağzında qoydu:

— Bəri bax ey, Enkavedesən-nəsən!? Sən nə bilirsən züryət nədi, a yazıq, sonsuz, ailəsiz adamsan!..

Söhbətin belə yön alacağını Abutalıb dayı gözləmədi. Zabuta xalanın sözləri onu tərs silə kimi tutdu, hətta elə bil müvazinətini itirib yüngülcə səndələdi. Ancaq daha heç nə demədi, tez-tələsik qapını açıb içəri keçdi.

Bir dəfə, gecəyarısı divar qonşumuz Murad müəllimgilin qapısı çalındı. Səsə ayılan tək mən deyildim. Ancaq nə çıraq yandıran oldu, nə də bayıra çıxan. Murad müəllimin qapısını döyən Abutalıb dayı idi. Yanında əlitüfəngli milis nəfəri vardı. Pəncərəyə yaxın olduğundan onların danışığını aydın eşidirdim.

— Murad müəllim, geyin, bizimlə getməlisən, çağırıblar səni.

— Xeyir ola, ay starsına?

Bu sualı yersiz, mənasız saydığandanmı, yoxsa nədənsə Abutalıb dayı cavab vermədi, susdu. Sonra astadan dilləndi:

— Həlbət sənən donos var...

— Nə danışırısan, ay Abutalıb? Nə donos? — Murad müəllimin səsi titrədi. Kimsə kibrit çəki papiros alışdırdı. Deyəsən, Abutalıb dayı idi. Tüstü boğduğundan bir neçə dəfə astadan

öskürdü. Dedi:

— Çox pis zamanadı, müəllim, özün bilirsən, savadlı adamsan. Bəlkə ağızınan söz-zad qaçırmısan, ya daa...

— Sən ki məni cəbhədən tanıyırsan, starşina. Həlləm-qəlləm işnən heç vaxt aram olmuyub.

— Tanıyıram, müəllim, hər şey yadımdadı: bir şinele bürünüb səngərdə yatdığımız da, dəstə geri çəkildə faşistlərin yolunu təkbaşına kəsdiyini də. O vaxt ölümə getdiyini yaxşı biliridin...

Sonra sakitlik çökdü. Sükutu Abutalıb dayı pozdu:

— Elə bil o vaxtdan beş il yox, beşcə gün keçib... Gərək, bu qapıya mən gəlməyeydim. Xidməti işdi, bilirsən. Bağışla məni... Yaxşı, biz gedək, yığışib özün gələrsən. İsti pal-paltar götürməyi unutma.

Həmin gün başqa səhərlərə bənzəməyən qərribə bir səhər açıldı məhlədə. Böyükler yığışib orda-burda xosunlaşır, elə bil nədənsə çəkinir, səslərini çıxartmaqdan qorxurdular. Məhlənin bu ab-havası, kefsizliyi biz uşaqlara da sirayət eləmişdi. Zabuta xalanın səsi aləmi başına götürmüşdü:

— Özüm gördüm, Enkavede bir əlitüfəngliyə gəlmişdi. Murad müəllimin qollarını qandallayıb, tufəngin qabağına qatıb apardılar. Bu işlərin hamısını törədən o mərdimazardı; işpiyonnuq eliyir, adam satır.

— Yalandı, yalandı, heylə olmuyub! Heç böyükler də yalan danışar?! — Özümü saxlaya bilmədim. Ancaq mənim sözlərimə məhəl qoyan kimi idi? Üstəlik tənbeh də etdilər: "Uşaqsan, uşaq yerini bil" — dedilər. Uşaqları başıma yığıb axşamkı əhvalatı onlara danışdım, necə vardı, eləcə də danışdım. Dedim ki, Abutalıb dayı Murad müəllimi tutub aparmadı, dedi yığışib özün gələrsən.

O vaxt çox şeydən baş çıxarmasaq da, onu bildik ki, Abutalıb dayı adamtutan deyil, adamları qazamata salan onun nəçənniyidi, ona əmr verənlər idi. Qaçdı-tutdu, gizlənpaç, dava-dava oynayanda klub binasına qalxan artırmanın başında daha gözetçi qoymurduq.

Bir dəfə, futbol oynayanda top ayağımdan çıxıb Abutalıb dayının pəncərə şüşəsini qırdı. Evdə olduğundan xəbərimiz yox idi. Qorxudan uşaqlar pərən-pərən düşdü, hərə bir yana qaçıb gizləndi. Mən isə daşa dönmüşdüm elə bil, ayaqlarım qıc olmuşdu, tərənə bilmirdim. Həyət ölü sükuta çulğanmışdı. Mən bu səssizliyin əsiriydim; cıncırmı çıxartmadan durub təlaşla gözləyirdim. Nə gözləyirdim, özüm də bilmirdim. Ağılıma gələn o idi ki, Abutalıb dayı əlində tapança çıxacaq, kinodakı kimi qollarımı arxadan bağlayıb məni aparacaq. Gözlərim yaşla dolmuşdu, bircə sözə bənd idi ki, sellənib axsın üzəşağı... Qapıda Abutalıb dayı göründü. Pəncərədən içəri düşmüş rezin topu əlində tutmuşdu. Ehmalca yaxınlaşdı, heç nə demədən topu mənə uzatdı və qayıdıb yerə tökülmüş şüşə qırıqlarını topladı. Göz yaşımın yanaqlarımdan süzülüb əlimdəki topu islatdığını yalnız indi his elədim. Mən səssizcə, içini için ağlayırdım. Ancaq bu, qorxudan deyildi.

Novruz bayramına üç-dörd gün qalmış Bakıdan arxası bağlı, gümüşü rəngli, uzun avtodükən gəlirdi. Maşının gəlişini böyüklü-küçüklü hamı gözləyirdi. Elə bilirdim bayramı bizim qəsəbəyə gətirən bu gümüşü maşındı. Dairəitifaq deyilən idarə binasının qənşərində dayanırdı. Dayanmağıyla da uzun-uzunnamə növbə yaranır, adam sırası ensiz küçə boyu Çinar kəhrizə sarı dartılırdı. Yağ, düyü, qənd, parça satırdılar maşında. Əslində həmin mallar yerli dükanlarda da vardı. Ancaq deyilənə görə, avtodükəndən alınan xan düyüsü plovunun ətri, dadı özgəydi. Həmin gün gümüşü maşından alver eləməyən yalnız Murad müəllimin ailəsi idi.

Bayramda Xan düyüsünün ətri hər evdən, hətta məhləməzdə yeganə rus olan Taisiya xalanın otağından da gəlirdi. Kimsəsiz, qərribə olduğuna görə hər evdən bayram payını birinci ona göndərirdilər. Taisiya xala da pəncərədə səməni göyərdirdi, qulaq falına gedirdi. Çərşənbə axşamı tonqal qalayır. Şirin bir şivəylə "Aqırlıqım-uqurluqum, azarım-bezarım burda qalsın!" — deyib alovun üstündən atlanır, obaşdan Çinar kəhrizə enib, niyyət tuturdu. Eli-oba-

sı, əsli-nəslı bilinməyən, bizburun, yaşlı rus arvadın ürəyindəki niyyəti, axar suya nələr pıçıldadığını bilən yox idi. Kamalın anası Həcər xala isə ürəyindəkini gizlətmirdi, kəhriz başında ah-nalə çəkib qarğış yağdırırdı – əlini dizinə döyə-döyə, göynəyə-göynəyə: «Səni görüm qan qusasan, belin qırılısın! Balamı niyə atasız, yetim qoydun!?» Kəhrizin dumduru, bol suyu qarğış götürmüş kimi səssiz-səmirsiz axıb gedirdi. Cavan yaşılarında dul qalmış bu qadının gözündə Hitler ölməmişdi, sağ idi...

Novruz bayramı məhlədə əvvəlkitək yox, bu il sakit, sönük keçdi. Torpaq bölgüsü idarəsində işləyən “zemlyamer” Şəmil kişinin oğlu Arif həyətdə səhnə qurub tar çalmadı. Bunu ondan xahiş eləyən də olmadı. Böyükklər bəd xəbər eşidəcəyindən ehtiyat edib qulaq falına getmədi. Uşaqlar da kosa-kosa oyununu yarımçıq qoyub dodu gəzdirmədilər, erkən dağılıdılar evlərinə.

Süfrə arxasına toplaşanda atam dedi ki, danışanda ağzınızı xeyrə açın, qulaq falına gələn olar. Qoy, gələn yaxşı söz eşitsin, ürəyi açılsın.

— Bayramınız mübarək olsun, övladlarım, — atam təbrik eldi, — neçə-neçə belə bayramlara çıxasınız!..

— Arzularınız çin olsun! — deyib anam atamın sözlərinə qüvvət verdi.

Pəncərənin önündən kölgə sürüşüb keçdi. Bir az sonra qapımız ehmalca açıldı, otağa iki papaq atdılar. Biri az qaldı yemək qazanına düşsün. Anam gülümsədi, papaqlara şirniyat, qırmızı boyanmış yumurta qoyub qayırdı. Murad müəllimin kiçik oğlu Adil hövlnak içəri girdi. Sevincindən dili söz tutmurdu:

— Dilərə xala, çox sağ olun, — dedi, — anamla sizə qulaq falına gəlmişdik, niyyətimiz çin çıxdı. Qayıdıb gördük atamı buraxıblar, evdədi. Çox sağ olun!..

Uşaq o qədər dil-ağız elədi, elə bil doğrudan da atasını buraxdıran qulaq falının yaxşı çıxmağı olub.

Xəbər yayılsa da, ancaq gec olduğundan, qonşular gözcaydınlığına getməyi sabaha saxladılar.

Qəsəbənin işıqları göz vurdu, iki-üç dəfə

sönüb yandı. Bu, işıq motorunu işlədən Ərdəşir kişinin xəbərdarlığı idi. Sonra hər yan qaranlığa qərç oldu. İtlər xoflandı, ağız-ağıza verib hühdü. Çox çəkmədi onların heybətli səsi qaranlığın qara bağrında əridi. Sükut çökdü. Həmin gecə məhlə nə isə bir ümidlə yuxuya daldı.

Qaranlığa bələnmiş ünsüzlüyü, sükutu gecəyarı hıçqırıq səsi pozdu. Murad müəllimgilin qapısında əlitüfəngli milislər dayanmışdı. Arvadının, uşaqlarının yalvarışına, göz yaşına məhəl qoymadılar, tüfəngin qabağına salıb apardılar. Bu dəfə Zabuta arvadın dediyi kimi qolunu qandallayıb apardılar.

O gecə Abutalıb dayı işdə idi. Növbədən adətən səhər tezdən qayıdırdı. Ancaq nədənsə həmin gün qayıtmadı. Onun yoxluğuna alışa bilmirdik. Başımız oyuna qarışsa da, mən hərdən durub boylanırdım. Gözləyirdim ki, Abutalıb dayı indicə artırmanın başında görünəcək. Beləcə, gözlərim yol çəkirdi...

Böyükklərin söhbətindən eşitdik ki, novruz gecəsi Abutalıb dayı qazamatın qapısını açıb, Murad müəllimi evinə buraxıbmiş; səhərisi «etaba» göndərəcəkdilər. Evə buraxıb ki, bayram gecəsini ailəsinin yanında olsun. Yalnız buna görəmi? Əlbəttə yox. Murad müəllimi yaxşı tanıyırdı, onun günahsız olduğunu bilirdi. Biz uşaqlar özlüyümüzdə bir şeyi də aydınlaşdırdıq: əgər bütün qazamatların açarı Abutalıb dayıda olsaydı, qapıları açıb günahsız tutulanların hamısını buraxardı evlərinə...

O gündən Murad müəllim kimi, Abutalıb dayını da bir daha gördüm deyən olmadı. Yalnız Stalinin ölümündən bir neçə il sonra Murad müəllimin ailəsinə əl boyda kağız gəldi. Kağızda yazılmışdı: “İşində cinayət tərkibi olmadığından Murad Kazım oğlu Muradova bəraət verilsin. Ölümündən sonra...” Əgər Abutalıb dayının ailəsi, bir kimsəsi olsaydı, həlbət, bir parça kağız da onlara göndərərdilər. Bir şeydə təsəlli tapırdıq: Murad müəllimlə Abutalıb dayıya bəraəti bundan çox-çox əvvəl bizim uşaq məhkəməmiz vermişdi...

təqdimat

"Gəlinlik" Türkiyədə

Bu günlərdə Atatürk Mərkəzində yazıçı, millət vəkili Hüseynbala Mirələmovun "Gəlinlik" kitabının təqdimat mərasimi keçirildi. Mərkəzin müdiri, millət vəkili Nizami Cəfərov tədbiri açıq elan edərək, qloballaşmaya doğru yol alan ədəbiyyatımız haqqında danışdı və dünyada bu cür kitablara ehtiyac olduğunu bildirdi: "Çox yaxşı bir haldır ki, bu gün ədəbiyyat mədəniyyəti haqqında düşünür, mədəniyyət haqqında danışır. Düzdür, əsərlərimizi başqa türk dillərinə tərcümə etmək imkanlarımız bir qədər məhduddur, amma türkiyə türkcəsi bir çox ədəbiyyatların olduğu kimi, bizim də ədəbiyyatımızın yayılması və oxunması üçün ortaq dil rolunu oynaya bilər. Onu da deyim ki, Türkiyədə çap olunmuş "Gəlinlik"ə ön sözü mən yazmışam və çalışmışam ki, əsərin özünə layiq olsun.

Bu əsər bir də ona görə dəyərlidir ki, onda həyat var, işıq var, geniş mənada özümüzü təsdiq etmək imkanımız var".

Daha sonra söz əsərin tərcüməçisi Yasemin Bayere verildi: "Mən bu əsərin bədii dəyəri haqqında danışmayacağam, bunu tənqidçilərin ixtiyarına verirəm. Əsər maraqlı insan taleyi haqqındadır. Hər hansı fikrimlə oxucuları əsərlə bağlı düşüncələrinə müdaxilə etmək istəməzdim. Nazim Hikmət deyirdi ki, mənə iyi sonluqla bitən əsərlər verin. "Gəlinlik" də belələrindəndir".

Xatırladaq ki, tədbirdə bir çox millət vəkili də iştirak edirdilər. Rəbiyyə Aslanova təkə yazıçı-

nın Türkiyədə çap olunan "Gəlinlik" əsəri haqqında deyil, digər əsərləri haqqında da danışdı: "Düzü, mən bu əsərə qarşı belə bir kütləvi maraq olduğunu bilmirdim. Sonradan öyrəndim ki, belə bir maraq var.

Mən həmişə bir şey təəssüf edirəm ki, biz özümüzü özümüzlə tanıtmamışdan əvvəl başqalarına tanıtmaya çalışırıq. Bu, ən böyük bələmizdir. "Gəlinlik" isə türk dilində çap olunsada, eyni zamanda özümüzü də özümüzlə tanıdır". Millət vəkili Eldar İbrahimov və Cavanşir Paşazadə yazıçını ədəbi uğurlarına görə təbrik etdilər və ədəbiyyatda, sənaye sahəsində tanındığı kimi siyasətdə də tanınmağı arzuladılar. Millət vəkili Hadı Rəcəbli isə uşaqlıq dostunun sənaye adamı olmamışdan əvvəl ədəbiyyat adamı olduğunu vurğuladı: "O əvvəl yazıçı idi, sonra sənaye adamı oldu. Amma bununla belə, kitabları da çap olunurdu. Son vaxtlar isə ədəbiyyatımız Hüseynbala Mirələmovu yenidən yazıçı kimi qazanıb. Bilirsiniz, istənilən ədəbi nümunəyə ədə-

bi baxışlarla yanaşı siyasi baxışlara da ehtiyac var. Bu əsər Atatürk Mərkəzinin türk xalqlarının qovuşması sahəsində atdığı mühüm addımlardan biridir. Bunu xüsusi dəyərləndirmək lazımdır. Eyni zamanda, "Gəlinlik" sosial sifarişdir, onun məğzində həyatla bağlılıq var".

Tədbirdə "Azərbaycan" jurnalının redaktoru İntiqam Qasımzadə, şair Qəşəm Nəcəfzadə, tənqidçi Əsəd Cahangir, yazıçı-dramaturq Elçin Hüseynbəyli, şairə Xuraman da çıxış etdilər.

Nərgiz CABBARLI

Hüseynbala Mirelemov

Gəlinlik

roman

ZƏRDÜŞT

KƏŞFİYYAT

hekayə

- A...zad...lıq, A...zad...lıq...

Əvvəl elə bildim ki, yenə "Azadlıq" blokunun növbəti seçkiqabağı təşviqatlarından biridir. Üzümün azca pas atmış qırıqlarını açmaq və mimikama dəyişiklik eləmək bəhanəsi ilə, əslində elə o bloka bir az marağım olduğundan arxaya çevrildim. Cavanların pop ulduzlarının fotoları ilə bəzənmiş otaqları kimi divarları deputatlığa namizədlərinin şəkilləri ilə dolu olan binanın blokunun qarşısında 6-7 yaşlı balaca uşaq əlində uzun bir ağac və ağacın ucunda çirkli bir əski, çox böyük həvəslə, hələ heç bir namizədin belə çılğın azarkeşi olmamışdı, üstəlik də gülə-gülə, hələ azadlığı gülə-gülə axtaran və ya çağırın da görməmişdim, qışqırırdı:

- A...zad...lıq, A...zad...lıq...

Uşağın əynində böyük daha çox adamlara yaraşan idman formasının kiçiklər üçün variantı - şalvarı və köynəyi, ayağında da elə o formanın krasovkası vardı. Yəqin ki, imkanlı ailənin övladı idi. Bu azadlıq adlanan nədirse onu çağırınlar həmişə gözəl (məşallah) geyimdə və yüksək əhval-ruhiyyətə olurlar...

Uşaq birdən şüarı dəyişdi. Bu, böyüklərin belə bir müxalif fikri - azadlıq fikrini dillərinə gətirdikdən sonra, bir az vəziyyəti yumşaltmaq və şüarın çətinliyini pərdələmək üçün işlətdikləri siyasətə bənzə-

yirdi:

- A...zər...bay...can...

Mən gülümsədim. Doğrudan da "zəmanə uşağı" ifadəsinin yeri var. Bax, bu uşaq əsl zəmanə uşağıdır.

Bayaqdan bəri boğazına güc verən uşağa ondan böyük olan 10-12 yaşlı başqa bir uşaq yaxınlaşdı və lap indiki namizədlər kimi özünü bilmiş göstərərək dilləndi:

- Alə elə yox e... ver göstərim, bizə öyrədiblər...

- o, dartıb "bayrağı" uşağın əlindən aldı və şəstlə sağa-sola yelləderək qışqırmağa başladı:

- Hey...dər...ba...ba..., hey...

Onun çağırışı yarımçıq qaldı. Balaca "müxalif" özünə yaraşmayan cəldliklə başını aşağı salaraq şığıdı onun üstünə və düz qarnından bir kəllə vurdu, gəl görəsən. Oğlan əlində şəstlə tutduğu "bayraq"la birgə təzə çəkilməmiş asfalta arxası üstə deydi:

- Ver ə bayrağımı... Sən öl səni mələdəcəm...

Böyük balacanın qüvvəsinin qarşısında aciz qaldığını anladığından bayrağı yiyəsinə təhvil verdi. Sonra özünü sındırmadan ayağa qalxdı və üstünü çırpa-çırpa dilləndi:

- Bizi məktəbdən aparmışdılar Heydər Babanı qarşılamağa, onda öyrətmişdilər...

- Mən neynim, mən neynim... Azad...lıq...,A...

zad...lıq...

Sözləri hecaladıqca uşağın özünü də gülmək tuturdu və hecalara diqqətlə fikir verəndən sonra mən onun həqiqətən də "zəmanə uşağı" olduğuna əmin oldum, anladım ki, o yaşda bu oyunlardan çıxma bilməzdim. Heç indi də belə oyunlar mənim ki-misinə yaddır və ona görə də gülməlidir.

Yoluma davam etmək istəyirdim ki, deyəsən, mənim bu balaca qəhrəmanımın anasının səsi gəl-di:

- Ə Ramiz, haradasan? Ra...miz?!

- Nədi e...?

- Gəl yemek ye...

- Mən mitinqdəyəm... - uşaq gülə-gülə dilləndi.

Uşağın sifətinin nəse maraqlı bir ifadə vardı - əsasən də güləndə. Çox komik mimika alınır.

- Ə, gəl redd ol evə...

Deyəsən balaca "müxalifin" atası da işə qarışırdı.

Mən yoluma davam etdim. Əllərimi saldim, nə-nəm demiş, putkamın cibinə - müasir yazıçılardan birinin yazdığı kimi lap köhnə kiril əlifbasının "f" hərfinə oxşadım. Bu hərif mənim yazı-pozuda işlətdiyim köhnə - nuh əyyamından qalma - indiki "Mer-sedes" kompüterlərin yanında metallom "Pobeda-ya" oxşayan makinamda da, təbii ki, var idi və hər dəfə özümü bu hərfə oxşadanda, makinanı, sonra da dolay yolla öz uğursuz yazılarımı, mənim üçün Everest zirvəsinə çevrilmiş kompüter və başqa-başqa yaralarımı xatırladırdı mənə. Və məhz bun-lardan sonra mənim tamamilə keyfim korlanırdı. Daha məni nə gülməli mitinqlər güldürə bilməzdi, nə də uşağın cındır əskidən olan bayrağı.

Amma nə yaxşı ki, dünyada kitablar var - əsas da yumor hissi ilə bol olanlar. Mən belə ümitsiz anla-rımda, heç olmasa öz başımı aldatmaq üçün özüm-ü oxuduğum detektiv romanların mahir qəhrə-manları kimi aparmağı xoşlayıram.

Başımı qaşıya-qaşıya hansısa bir qəhrəmanı xa-tırlamaq istədim - görəsən, hansı obraza "girim?" Başım isə sırtıqlıq edərək daha bərk qaşınırdı. Heç olmasa bir şampun reklamına çəkən olsaydı - həm bir az moda minərdim, yazdıqlarımı oxuyardılar, həm də o cəhənnəm, heç olmasa başımı qəşəng yuyardılar ki, bu kəpək də təmizlənsin. Mən də əlim ilə saçımı sivirərdim arxaya və dalğa-dalğa olub qayıdardı geri: əsl romantika.

Ağıma heç bir qəhrəmanın adı gəlməsə də, nə-dənsə heç bir qəhrəmanın adı yadımda qalmırdı, hətta kitabı oxuyan zaman da, məqsədim artıq ay-dın idi: turalım, hansısa bir gizli təşkilatın yerləşdi-yi məntəqəni tapmalı və ifşa etməliyəm. O təşkilat

tı adlandıraraq "x" (iks), onun yerləşdiyi ərazini isə "x-port" (iks-port).

Adi insandan kəşfiyyatçıya dönmə prosesi baş-landı: əvvəl "qaralama" adlandırdığım eynəyimi taxdım, çənəmi dartıb yaxınlaşdırdım sinəmə və ol-mayan buxağım sallandı, çiyinlərimi bir az aralayıb aşağı salladım, guya ki, "spartivni" oğlanam və başladım adi yerləşmə, əslində bir az məsuliyyətlə küçələri dolaşmağa. Və bu işin məzəsi də onda idi ki, mən belə bir rolda, hər kəsə və hər şeyə göz qo-yur, gördüyüm insanların sifətlərini yadımda saxla-mağa çalışır, hər şeydə bir qeyri-adilik axtarırdım. Maşınların nömrələrinə baxır, içəridəki adamların sayına kimi nəzərə çarpmadan diqqət yetirirdim və pis də alınmırdı. Və həmişə "iş başında" olanda çox dolaşq yollarla gedirdim ki, izimə düşə biləcək əks qüvvələr xəbərsiz məni izləyə bilməsinlər. Bir döngədən artıq kimsə dalımca gəlirdisə ondan "şübhələnirdim" və ağıma belə bir axmaq fikir də gəlirdi ki, guya əsl kəşfiyyatçılar axır-əvvəl, nə vaxtsa məndən şübhələnib məni tuta bilərlər...

Gözüm kitabxanaya sataşdı - həqiqətən də həm sakit yerdə (kimdi indiki zəmanədə kitab oxuyan?), həm mərkəzdən uzaqdı, ağıla gəlməzdi - deməli gizli "x" burada özünə "port" yarada bilər. Mən ar-xadan gələnlərə və qabaqda küçənin tinini dönlə-nərə bir daha nəzər salaraq kitabxanaya tərəf get-dim. Çoxdandı kitabxanada olmamışdım.

Qapıda bir dilənçi oturmuşdu və əlində yekə bir kitabı mənə göstərərək dilləndi:

- Allah xətrinə...

Yəni, "gör nə günə qalmışam ki, kitab oxuyuram". Mən özümə artıq nəzər cəlb eləməmək üçün - axı mən cəsus idim ona bir "məmməd" atdım. O gü-lümsünərək dilləndi:

- Axır günlərindir...

Cümlə məni yaman təəccübləndirsə də, bir cə-sus soyuqluğu ilə soruşdum:

- Kimin?

- Məmmədin... - bunu deyib kitabın üz qabığını çevirdi - elə bil mənə kitabın adını göstərmək istə-yirdi. Mən eynəyimi azca yuxarı qaldıraraq oxu-dum: "Səfillər".

Maraqlıdır. Kitabxananın qapısında dilənçi, öz-ü də nə oxusa yaxşıdır, "Səfillər", şəxsən mən bir "yazıçı" kimi onu oxumağa səbrim çatmayıb - gələ-cək yazıçı üçün əməlli-başlı iraddı.

Nə isə girdim içəri... Elə içəri girmişdim ki, göz-lərimə inanmadım - hətta mənim "cəsus soyuqlu-ğum" da köməyimə çatmadı - boğazım qurudu, nə-fəsim kəsildi. Əvvəl elə bildim yuxu görürəm, (yu-

xuda belə hadisələrlə çox rastlaşıram), sonra isə özümü birtəhər toparladım. Kitabxananın Azərbaycan dili şöbəsində, yəni "Az sektorda" bir yığın adam nə üstdəsə bərk mübahisəyə girişmişdilər. Yığılanların bir qrupu sarışın oğlanı dəstəkləyirdi, bir qrup da bir kök oğlanı. Oğlanlar hər ikisi və ətrafdakılar cavan idilər - deməli, mübahisə hansısa bir elmi araşdırma və yaxud yeni bir açıqlama, ya da bir kitab haqqındadır və mən də axı bu nəslin cavan və yaradıcı, savadlı nümayəndələrindənəm (noolsun "Səfillər"i oxumamışam), deməli mən də bir şey deməliyəm. Və dedim də...

Onlara yaxınlaşdım - yenə də matım-qutum qurudu. Elə bildim zarafat edirlər. Deməli, bizim bu mübahisəçilərimizin başlarının üstündə naməlum bir yazıçının şekli asılıb - mən şəxsən onu tanımırdım, tanıyandan sonra da tanımadım, deyəcəm niyə-kənarına qara bir lentlə haşiyə çəkilib, elə bil dünən rəhmətə gedib, ha əlləşdim o xoşbəxt "yazıçını" ki bu günlərdən bir az tez canını qurtarıb, tanıya bilmədim, bilməzdim də və bizim bu sarışınla yekəqarın oğlan belə bir "gözəl" mərcə giriblər: biri sarışın - bütün dəlil və sübutuyla və tərəfdarlarıyla iddia edir ki, bu şəkil Azərbaycan xalqının böyük yazıçı və ədibi Hüseyn Cavidin şeklidir, kök oğlan isə tamamilə başqa yazıçımızın - Əhməd Cavadın namizədliyini irəli sürür.

- Ay elm və ədəbiyyat əhli, mən bu şekli ona görə Əhməd Cavad olduğunu iddia edirəm ki, qarşıdan İyirmi Yanvar faciəsi gəlir və məhz bu yazıçı da o vaxtlarda rəhmətə gedib. Ona görə də, onun kənarına qara lent ilə xatirə nişanəsi olaraq haşiyə çəkiliblər...

- Mən etiraz edirəm - sarışın dilləndi - siz tamamilə səhv fikir iddia edirsiniz. Gör nə qədər savadsızsınız ki, Əhməd Cavadın yanvarda rəhmətə getdiyini iddia edirsiniz. Halbuki o, İyirmi Yanvar faciəsində bir çox Azərbaycan övladı kimi ancaq və ancaq şəhid ola bilərdi. Mənim fikrimcə, bu şəkil Cavidin şeklidir, çünki şəklin altında məhz onun kitabları sərgiyə qoyulub. Həm də qarşıdan qış gəlir...

- Axı bunun mətləbə nə dəxli - mən söz atdım (artıq cəsusluq səlahiyyətimi unudaraq "adamlardan seçilməmək" şərtini pozdum - millət, xalq vətən, vətən əldən gəldirdi çünki).

- Necə yeni nə dəxli? Yeni siz bilmirsiniz ki, Sibir də necə soyuqdur?

Kimse yerindən dilləndi:

- Deyirlər orada tüpürcək ağızdan yerə atılıncaq elə dodağa yapışığı halda donur.

- Özü də orada insanları basdırmağa ehtiyac yoxdur - ölənləri elə ayaq üstə qəbrin yuxarisına qoyurlar və on dəqiqəyə donub başdaşına dönür ...

- Day denən ki, oradakı daşyonanlar acından ölürlər də...

- Sən o muzeyə bir baş çək...

- Elə özün də orda - insan başdaşlara baxan yerə donub qalarsan. Replikalar aləmi bir-birinə vurmuşdu. Amma Allaha və nəslimdəki o uca simalara şükr olsun ki, mənim "drubadan çıxan" səsim onları susmağa məcbur elədi:

- Ey Azərbaycan xalqının gələcəyi - gənclər! (Özüm ölüm, hamı elə bildi, indi seçkilərlə bağlı bir çıxışa başlayıb və sonra da xırda bir xahiş edəcəyəm onlardan ki, bəs siz dədəninizin canı, siz ölənlərinizin goru, mənə səs verin). Mən sizə baxıram, heyran oluram Azərbaycanımızın gələcəyinə! (Hansısa axmaq mənim lağlağıma əl çaldı). Ay mübahisəçilər, çox təəssüf ki, hər ikiniz yanılırsınız (Bir anlıq təəccüb və hələ mənim nə fikirdə olduğumu bilməyən bir qrupun niyəsə məni dəstəkləmək və əl çalmaq və yaxud da məni döymək üçün mənə tərəf gəldi). Bu nə Cavaddır, nə də Cavid! Allah hər ikisinə qəni-qəni rəhmət eləsin! Qoy rahat yatsınlar: onlar hələ o günə qalmayıblar ki, onları kimləsə səhv salmaq! (Deyəsən buradakıların bəziləri məni məmnuniyyətlə həyatı başa salar). Mən xahiş edirəm kitabxanamızın direktorunu dəvət edək buraya - görək bu kimin şeklidir və niyə Hüseyn Cavidin kitablarının üstündən asılıb.

- Əşşi, bəlkə o bu şekli Sibirə çəkdirib?

Hansısa axmağın replikası aləmi bir-birinə vurdu - vallah bilmədim (soruşmağa da qorxdum), onu döyəcəklər, ya gözəl fikirə görə alnından öpəcəklər?

Amma xoşbəxtlikdən o adam tapılmamış kitabxananın direktoru və yanında onu müşayiət edən "Azsektorun" işçisi bizə yaxınlaşdılar.

- Cənab deputat, xoş gəlmisiz... vallah bilmirik, biz necə olub sizin gəlişiniz haqda bilməmi... - o cümlələri kəsə-kəsə danışdı və mən özümü itirməyimə baxmayaraq onu eşidirdim (deputata bax e...) - Səhərdən mənə məlumat verirlər ki, yanındakı qadının sifətində lap "napaleonski" əzm, qürur hiss olundu ki, bu da bu səhv məlumatların ondan irəli gəldiyini bildirirdi - siz burda gənclərimizə örnək göstərir, onlara, onlara...

Mən dözə bilmədim:

- Ay xanım...

- Direktorun sözünü kəsənin... - bayaqdan qapıda dayanan o fağır dilənçi elə delovoyluqnan bar-

mağını qayçı kimi tutaraq məni qorxuzdu ki, səsimi kəsdim.

- ... biz sizin necə bir xeyriyyəçi olduğunuzu eşitmişik, sizə verilən adların sayı artıq... siz hələ Hacı da olmu... bizim fikrimizə görə, siz kitabxanamızın gələcəyi - dolayısı yolla uşaqlarımızın gələcəyi üçün çox şeylər edəcəksiniz. İlk növbədə kitabxanaya gələnlərin ayağı islanmasın deyə yollar, özünüz nəzərə almış olarsınız... bütün deputatlar edir... ondan sonra kitablarımıza yaxşı baxsınlar deyə işçilərimizə... onu da nəzərə almış olarsınız, bizim 7000-dən çox oxucumuz var. Noolsun desokratıyadı, kitabxanalarımızın gələcəyi, rifahı naminə biz onları məcbur edirik ki, sizə səs versinlər... hələ üstəlik...

- Ay xanım, müdir xanım... - mən yenə onu da yandıрмаq istədim.

- Direktorun sözünü kəsənin... - bu dəfə o fağır dilənçi daha heybətli səslə qışqırdı və mən yenə onun qayçıya oxşar barmaqlarının xofu altında səsimi kəsməli oldum (onun uzun bıçları mənə məhz uşaqlığımdan nəyisə və kimisə xatırladırdı).

- b... biz bilirik ki, siz bütün bunlar haqda artıq düşünmüsünüz. Buyurun seçkiqabağı (və seçkiarxası) kitabça, qəzetçə və jurnalçalarını təqdim edin, kolendar, molendarlarınızı da vurarıq lap elə o gözəl şəklin yanından...

Nəhayət ki, bu söz Allahı, əstəğfurullah və yenə də əstəğfurullah qoy Füzulinin xətrinə də dəyməsin, danışib qurtardı. Və mənim ilk kəlməm bu oldu:

- Siz deyə bilərsinizmi ki, bax bu şəkil kimin şəkildir?

- Qorxmayın, o deputatlığa namizəd deyil, rəhmətlik qardaşımdır - o guya kövrəldi guya, gözlərinin yaşını silə-silə o tərəf-bu tərəfə çevrildi bir şey görməyəndə xəlvətçə mənə tərəf əyildi: bəyəm kamera çəkmir?

Mən o dəqiqə başa düşdüm ki, o kameraya Baxa-baxa ağlamaq, xalqa bir az kədərli görünmək - ümumiyyətlə, reklam olunmaq istəyir. Və elə bilir ki, hansısa kamera mənim çıxışımı, yəni xalqla görüşümü çəkir və efirə verir (Məndən qəşəng reklam agentini çıxar: yazıçılıqdan bir şey çıxmısa özünü gərəkdir ora verim).

Artıq başa düşdüm ki, "ay xanım-vay xanım" eləməklə deputat olmadığımı ona başa sala bilməyəcəyəm. Həm də, Azərbaycan xalqının bol səbrini bir daha sınamaq üçün, daha dəqiq desəm, buradakılarla məzələnmək üçün özümü deputat yerinə qoymaq qərarına gəldim ki, bu da məni sonradan

pis vəziyyətə qoydu.

*****

- Ey mənim seçicilərim. Əvvəla salam (tutaq ki əleyküsəllam). Bilirsiz sizi, yəni Azərbaycan xalqını nə qədər sevirməm? Hey mən sevgilimi o qədər sevmirəm (nə danışırım ə mən). Əşi siz bilirsiz sizinçün nələr edəcəyəm? - Hamı ağzını ayırıb mənə baxır. Özü də birinə deyəsən mənim "sevgilim"lə bağlı sözlərim heç ləzzət eləməyib. - A kişi, siz mənim belə xalq dilində, hətərən-pətərən danışmağıma baxmayın, kolxoz geyimimə də baxmayın. Bunlar ondan irəli gəlir ki, mən xalq arasından çıxan sizlərdən biriyəm. Bəli-bəli... Sizlərdən biri... Mənim cibimdə heç bir məmməd də yoxdur. Bura mənə ni nə cip gətirməyib, nə axrana başımın üstündə cücəni tülküdən qoruyan kimi məni qorumur. İstəsəz, yəni xoşunuza gəlməsəm məni qəşəng döyə də bilərsiniz?!

- Olar, olar... - kiməsə mənim təklifim xoş getdi deyəsən.

Birdən haradansa bir "cibirdənək" jurnalist qız peyda oldu və əlindəki mikrafonu az qaldı vura başıma:

- Əşi sən kimsən ee? Azadlıq blokundansan?

Özümü itirdim: doğrudan aa, mən hardanam? (Amerkanın Kanada ştatından).

- Əşi nə dəxli var mən hardanam? Məgər mənim müstəqil sözlə ixtiyarım çatmır?

- Axı biz sizin şəklinizi də heç görməmişik.

Deyəsən işlər qarışır, aradan çıxmaq vaxtıdır. Son bir ay avaraçılığımda çox axmaq zarafat və kəşfiyyət əməliyyatlarım olmuşdu, amma beləsi hələ olmamışdı.

- Bilirsiz, artıq mənə verilən danışmaq vaxtı bitir, sağ olun. 16 noyabr səs vermə günüdür!!! İnşallah yanılmarsınız (deyərsən səs vermə gününü də səhv dedim).

Sizə deyim ki, kitabxananın iki qapısı var: biri birbaşa oxu zalına açılır (bu qapıdan əsasən oxu zalına gələnlər istifadə edir ki, onlar da çox oxuyan "savadsızlar" olurlar), biri isə birbaşa "Az-sektora". Onların arasında isə "rus-sektor" dayanır (bu ikinci qapıdan isə əsasən "alimlər", yəni gəlib bir neçə ayığa, yəni bəlkə də illiyə kitab aparırlar və sonra yüz cür oyundan və kitabı nəşr üzünü görməyinə peşman edəndən sonra gətirirlər geri). Bu iki qapının olması məni həmişə təəccübləndirsə də, indi Allaha şükür etdim ki, onlar var (yəqin kitabxanaya ona

görə iki qapı qoyublar ki, o oxumuş "alimlər"lə "savadsız"lar eyni qapıdan girməsinlər. Yoxsa bir-birini yoluxdurarlar).

Birtəhər özümə yol açıb (niyəsə) sarışın və yekəqarın oğlanların müşayiəti ilə (lap əsl deputatlar kimi) o biri qapıya yol aldım. Elə qapıya təzəcə çatıb Allaha şükür eləmək istəyirdim ki, yenə o jurnalist az qaldı mikrafonu vura başıma:

- Hara qaçırırsız?

Sarışın oğlan bütün natiqlik bacarığın işə saldı və mən yekəqarınla qapıdan sivişib çıxa bildik. Mən arxadan sarışının məruzəsini eşidirdim: (yaxşı oğlan imiş).

...maraqlanmayın, siz onunla maraqlanın ki, necə olur ki, kitabxanadan...

Yəqin onun başını o şəkillə qatmaq istəyirdi. Doğrudan maraqlıdır axı: kitabxanada müdirin rəhmətlik qardaşının şəkli Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm və s. ilə bir sırada. Xeyirdimi? (Xeyrullanın toyudu, şabaş axtarırdıq...)

Xeyrullanın toyu ilə beynimdə maraqlanan ara qarşımı bir polis zabiti - yekəqarına və onunla sintez təşkil edən buxağa malik biri əlində dubinka və ratsiya, başında həmişə mənim həsədlə baxdığım dövlətin papağı peyda oldu.

- Zabit Zabitov - guya mənə özünü təqdim etdi - mejdu proçim, adım da Zabitdi!

- Oxuyursuz?

Zabit mənim sualımdan duruxdu.

- Nə?

- Muğam?

- Mən vəzifə başındayam (O mənim nəyi nəzərdə tutduğumu anladı). Gombul onun qulağına nə isə pıçıldadı (deyəsən sarışın kimi o da mənim yolumda nə isə eləmək istəyirdi. Halal olsun Azərbaycan xalqına, igid xalqdır, lap kövrəldim!).

- Mümkün deyil. O yalançı deputatdır.

("Ljeprorok")

- ...o camaat arasında təxribat...

Mən artıq ardına qulaq asmırdım. Onların söhbəti qurtaran kimi sol əlimi qoydum yekəqarının belinə və bir kövrəldici çıxış etmək istədim:

- Özünü yorma oğlum... (lap əsl peyğəmbərlər kimi) əvvəl sənə yekəqarın ləğəbi fikirləşmişdim, o birinə də sarışın - oğlan deyəsən kövrəlirdi, amma indi...

Zabit Zabitovun səbri çatmadı:

- Peyğəmbərlik eləmə əə.. Düş qabağıma...

(Əclaf fikirlərimi oxuyur. Görəsən onu söysəm hiss edər?)

...özün də ağıllı ol, ağızını təmiz saxla...

Lap qurudum - canavar görmüş quzuya döndüm.

- Siz nə danışırsız?! Elə şey olar?

Nə isə...

Əvvəl bir-iki saat tək bir otaqda baş sındırdım (qapının "ruçka"sını heç demirəm), sonra sürüyüb atdılar rəisin otağına. Rəis baxdı üzümə, bir neçə dəqiqə elə bil cin-şeytan görmüşdü və dedi:

- Əstəğfurullah! Kimin adamısan?

Ağlıma Moşunun macəraları gəldi, millət, xalq, dəli Kür, yaralı Araz və s.

- Ə, nə millət ə, məni ələ salırsan? Necə yeni xalq?!

Yanıdakı güldü:

- Əə, bura nə "Bəxt üzüyü" filmi deyil, nə də polkovnik Mayorov rəis...

Rəisin ağlına nə gəldisə cəld qalxıb güzgüyə baxdı və niyəsə öz tertəmiz parlaq (rojasını) sifətini görüb gülümsündü.

Zabit də güldü:

- Hər şey qaydasındadı, rəis...

Rəis yenə güldü... Zabit yenə dilləndi:

- Bircə zəhirmar...

Rəis cəld o soyuq ifadəsini aldı - əsl cəllad ifadəsi.

Otağa təzəcə daxil olan birisi dilləndi:

- Bəlkə "Çəkirmə ha"dı? Ya da "Qayğanaq"?

Mənsə doyunca güldüm - onlar məni dopros edirdilər, mənsə həqiqətən ürəkdən (artistlik üçün yox a, ürəkdən) gülürdüm. Niyə? Nə bilim. Axırda məni psixi xəstə kimi yazdılar...

Bununla da mənim casusluq karyerama son qoyuldu (Psixi xəstələrin arasında casusluq eləmək elə xəstə olduğunu boynuna almaq kimi bir şeydi).

Nə bilim. Axı bu casusluq hissləri canımızdadı. Axı getsək yenilik axtarırdıq (ya qısa bir yubka, ya da nə isə... deyəsən mətləbdən kənara çıxıram). Yəqin ki, mən də bu axtarışda qocalacam və yeni axtarışçılardan da kəsəcəm: məni qoyub başqasını axtaracaqlar. Bəlkə də mənim billə-bilə, öz başıma açdığım bu oyunu o "Azadlıq" qışqıran uşağın həvəsi yaratdı mənim içimdə. Sən demə, o uşaqdan heç də geridə qalmıram.

Bəs bilirsiz psixiatriyaya yanıma kim gəldi? Hardan biləsiniz?! "Cibitdənək"! Az qaldı mikrafonu vura başıma:

- Siz həqiqətən psixsiz?

- Hə...

Uzun tanışlıqdan sonra o mənim həqiqətən də "psix olduğuma" inandı və mən ondan xahiş etdim ki, mənə "Səfillər" kitabını tapıb gətirsin! Heç olmasa onu oxuyum!

müzakirə

Soyuq qəlyanaltılar

1. Qara kürü
2. Qırmızı kürü
3. Kərə yağı
4. Toyuq qril
5. Çay balığı (Duxovka)
6. Blinçik
7. Kolbasa (Hekim)
8. Kolbasa (Garvetal)
9. Kolbasa (Həvəskar)
10. Sosis (Branza)
11. Sosis (Lubov)
12. Sosis (Lubov)
13. Tezə pomidor
14. Tezə xiyar

İsti yeməklər

1. Lülə kabab
2. Tike kabab
3. Şorpa
4. Şorpa
5. Şorpa
6. Şorpa
7. Şorpa
8. Şorpa
9. Şorpa
10. Şorpa
11. Şorpa
12. Şorpa
13. Şorpa
14. Şorpa
15. Şorpa
16. Şorpa
17. Şorpa
18. Şorpa
19. Şorpa
20. Şorpa

İçkilər

1. Araq (yerli)
2. Şampan (XXI) əsr
3. Fanta
4. Cola
5. Sprayt
6. Pepsi
7. Mineral su
8. Aroma (Vişnə)
9. Aroma (Səftali)

Desert

1. Dondurma
2. Dondurma
3. Çay-şorpa
4. Çay-şorpa
5. Çay-şorpa
6. Çay-şorpa
7. Çay-şorpa
8. Çay-şorpa
9. Çay-şorpa
10. Çay-şorpa
11. Çay-şorpa
12. Çay-şorpa
13. Çay-şorpa
14. Çay-şorpa
15. Çay-şorpa
16. Çay-şorpa
17. Çay-şorpa
18. Çay-şorpa
19. Çay-şorpa
20. Çay-şorpa

"Toy-şou" yazısından sonra düşündüklərim

Adam sayı 200 nəfəri keçərsə bizdən hədiyyə olaraq

Servis

Müştəri

Elin toyundan söz düşəndə, istədim-istəmədim gedib çıxıram uşaqlıq illərimə. O illərə ki, hər kəs təkni əllərimiz daha ona çatmır. Həyətimiz Kürün lap yaxınında olduğundan o tayda vurulan toydan nağaranın enib-qalxan ritmik səsi axşam qaranlığını yarıp, qəlbimizə yetirdi, gah da Kürün gümüşü axarına qoşulub çəkilirdi, batıb-çıxırdı. Yay axşamlarına düşən toylardan xatirəmə hopan o əhvaldan elə yuxularımıza da bal qatırdı.

Sözsüz, uzun əsrlər yara-yara gələn, qorunan dilimiz kimi, adətlərimiz kimi toylarımız da ədəb-ərkan, atılan bünövrə, əxlaq rəmzitet bizlərdən sonralara çatdırılmalıdır.

Jurnalımızın onuncu sayında verilən "Toy-şou" yazısı çoxlarımızın yaralı yerinə toxunub.

Haqlı olaraq bu gün "hara aparırsız?" nidası qoyur. Göbəkək tək artan, müəllifin ifadə etdiyi kimi "az qala məmləkətdə hər kəsə biri düşən" şadlıq (şitlik) evləri hansı mənəvi dəyərlərimizə, süzülüb-durulmalı olan adətlərimizə cavab verə bilər?

Yadımdadı, heç vaxt doğduğum yurdda oğlan-qız toyunun bir yerdə olduğunu yatıb yuxuda da görməzdik. Kişi toyu, qız toyu deyilərdi. O da öz gözəlliyilə, millətin əxlaq dəyərləri

çərçivəsində. Xeyli qabaq toya çağırılmışdıq burda. Gedişindən görünürdü (oğlan-qız toyu bir yerdə idi) ki, oğlan tərəfi tərəzinin gözünü daha çox çəkir. Yaxınımızda olan bir nəfər əyilib, qız atasına "özünü necə hiss edirsiniz?" dedi. Cavab bir olmuşdu - əbləh kimi.

Sayımızda olan yazı deyəcəyimiz mətləblərə yetərinə toxunub.

"Uşaq evi", "qocalar-kimsəsizlər evi" ifadələri hardasa adamı üşüdərdi. "Şadlıq evi" sə adamları düşünməyə vadar etməli idi. Hələ onların adlarının dürlü-dürlü kəlmələrlə səslənib, elə toy şou sayığı teleekranlardan düşməyən bər-bəzəkli reklamları adamda təəssüf doğurur. Fikirləşirsinizsə gören bir qarış torpağın qayıtmasına beləcə sevinə bilərlər?

Sözümün canı odu ki, bilə-bilə özümüzü niyə atmalıyıq oda?

Elimin toyuna, çalışın toy tutmayın. Çünki yaddaşımda yaşadığım toy, məhrəm ağac budagında tumurcuqlanan himə bənd işıqdı. İşığı qoruyaq.

Hörmətlə:

ƏDALƏT (rəssam)

Monteğe Rods CEYMS

(MONTAGUE RHODES JAMES: 1882-1936) - *ingilis yazıçısıdır. Dinişunaslıq, paleoqrafiya üzrə görkəmli alim, orta əsr əlyazmaları kataloqunun yaradıcısıdır. Uzun illər Kembridcə kral kollecinin dekanı olmuşdur. Bu hekayə M.R.Ceymsin "Qarabasmalar haqqında hekayələr toplusu"ndan götürülmüşdür.*

BİRİ VARDI, BİRİ YOXDU QƏBİRİSTANLIĞIN YANINDA, YAŞAYAN BİR ADAM VARDI...

(hekayə)

Şekspirin ən dəcəl qəhrəmanı gənc şahzadə Mamili* öz anasına və saray xanımlarına küpəgirən qarılardan bəhs edən nağıllar danışır. Nağılın bu dəmində hökmdar keşikçilərin müşayiəti ilə gəlir və tələsik şahzadə xanımı qaranlıq zindana saldırır. Elə bu yerdə nağılın davamı yarımçıq qalır. Mamili bir az keçməmiş dünyasını dəyişir. Öl-məmişdən qabaq düzü, nağılı bitirməyə imkanı olmur. Maraqlıdır, görəsən, nağılın sonrası nə təhərdi? Əlbəttə, Şekspir bunu bilmirdi, etiraf edim ki, mən özüm də bilmirəm. Mamili özündən heç nə uydurmurdu; elə siz özünüz də bu nağılı az eşitməmişiniz, bəlkə üstəlik

başqalarına da danışmışınız. Hər birimiz bu nağılları istədiyimiz şəkllə salmaqda müstəqillik. Əgər mən bu nağılı danışsaydım, onun arxasını bu cür uydurardım.

Biri vardı, bir yoxdu qəbiristanlığın yanında yaşayan bir adam vardı. Bu adamın yaşadığı evin aşağı hissəsi daşdan, ikinci mərtəbəsi isə taxtadandı. Evin ön tərəfi küçəyə, arxa divarın pəncərələri isə qəbiristanlığa baxırdı. Bir vaxtlar burada məhəllə keşişi yaşayardı. Amma keşiş ailəli olduğu üçün (hadisələr şahzadə I Yelizavetanın vaxtında cərəyan etmişdir) bir az geniş evdə yaşamaq istəyirdi, ikinci bir tərəfdən də keşişin arvadı hər gecə qəbiristanlığı görməkdən xoflanırdı. Onun yataq ota-

* V.Şekspir "Qış nağılı" - Mamili gənc Sicilya şahzadəsi kral Leontinin və Kraliça Hermionanın oğludur.

ğının pəncərəsi qəbristanlığa sarıydı. Arvad danışır ki, hər gecə görür... nə isə, arvadın nə danışdığı o qədər də vacib deyil. Ancaq arvad ərinə buna görə tənqə gətirmişdi. Nəhayət, keşiş kəndin əsas küçəsindəki evlərdən birinə köçməyə razılıq verdi. Köhnə evdə isə Con Pul adlı dul bir kişi yalnız başına yaşamağa başladı. Camaat onun çox qənaətcil adam olduğunu deyirdi.

Danışılanlar deyəsən, həqiqətdi, o, doğrudan da simic adamdı. Nə isə, ondan baş açmaq olmurdu, nədənsə özünü qəribə aparırdı. Sizə haradan deyim, keçmiş zamanlarda belə bir adət varmış ki, ölənləri gecə məşəllərin işığında dəfn edilmiş.

Hər dəfə belə mərasim olanda camaat görünürdü ki, Con Pul gah yuxarı mərtəbənin, gah da aşağı mərtəbənin pəncərəsinin qarşısında durub qəbiristanlığa sarı baxır.

Yenə gecə düşdü. Vəfat etmiş qoca bir qarını quyulamağın vaxtı gəlib çatdı. Deyilənə görə, bu qarı çox varlı imiş, amma kənddə onu heç kim sevməmiş. Adamlar danışdırlar ki, guya bu qarı heç xristan da deyilməmiş, hətta "İvanov"* yaxud "Bütün müqəddəslər"*** günün ərəfəsində də onu evdə tapmaq olmazmış. Qarının gözləri dovşan gözü kimi qırmızı imiş. Üzünü bir dəfə görə bir daha görmək istəməz, hətta dilənçilər də heç vaxt onun qapısını döyüb sədəqə istəməzlərmiş. Amma sən işə bir bax ki, kaftar ölərkən kilsəyə bir çanta dolu pul vəsiyyət etmişdi.

Qarının dəfn gecəsi nə tufan, nə fırtına vardı: hava sakit və aydın idi. Qoca öz dəfni üçün çoxlu pul ayırmasına baxmayaraq, ölünü heç kim yerdən götürmək istəmirdi. Onun son mənzilinə gedən yolu işıqlandırmaq üçün adam tapmaq da çətin oldu. Arvadı yun kəfəne büküb tabuta qoymadan dəfn etdilər. Məza-

rın yanında yalnız icazəsi olanlar durmuşdular, üstəlik Con Pul da pəncərədən baxırdı. Məzarın üzərinə torpaq səpilməmişdən qabaq, keşiş əyildi və meyidin üstünə nəse tulladı. Boğuş cingilti eşidildi. Keşiş sakitcə mızıldandı və dedi ki, sözlər təxminən belə səsləndi: "Allah eləsin pulların da sənənlə birlikdə yanib külə dönsün". Sonra keşiş, dalınca da o birilərini tələsik qəbiristanlığı tərk etdilər. Orada qəbri işıqlandırmağa bircə məşəlçi qalmışdı. Qəbir-qazanla oğlu isə məşəl işığında ölənin üstünü torpaqlayırdılar. Səylə işləmələrinə baxmayaraq, səhəri günü (həmin gün bazar gününə təsadüf edirdi) qəbiristanlığa gələnlər qəbir-qazanı kəskin şəkildə (o, həm də kilsə gözetçisi idi) məzəmmət etməyə başladılar. Onların deməyindən belə çıxırdı ki, guya məzar pis düzəldilib. Qəbir-qazan özü gedib qəbrə baxanda gördü ki, qəbri gecə qoyub getdiyindən də pis vəziyyətə düşüb.

Bu vaxt Con Pul kəndin içi ilə ora-bura gəzir, özünü çox qəribə aparırdı, elə bil nəyəse sevinir, həm də nədənsə qorxurdu. O, axşamlar, bir qayda olaraq, vaxtını aşxanada keçirirdi. Bu çox təəccüblü idi: Con Pul hər hansı bir adamla söhbət edəndə də dolayısı ilə ona eşitdirirdi ki, guya haradansa pul alıb və evini dəyişmək istəyir. Bir dəfə söhbət əsasında bir dəmirçi dedi: "Burda təəccüblü bir şey yoxdur, mən də olsam o evdə yaşamazdım. Gecə yuxuma qorxulu şeylər girərdi".

Aşxana sahibi soruşdu ki, nə qorxulu şeylər? Dəmirçi cavabında:

- Nə bilim, guya gecələr kimsə pəncərəyə dirmaşır, ya da ondan da pis işlər baş verir. Ulkins qarını ki, bir həftə olar ki, basdırıblar, düz deyil?

- Yaxşı, sən də - aşxana sahibi dedi, - bir fikirləş gör nə danışsən, insandır axı, onun da

* 23 iyul

** 31 oktyabr

hissləri var, bəlkə belə söhbətlər Con Pulun heç xoşuna gəlmir?

Dəmirçi:

- Usta Pul heç gözünü də qırpmadı. Gör neçə vaxtdır orada yaşayır. Bütün bunları hamıdan yaxşı bilir. Sizi inandırırım, mən heç vaxt elə evdə yaşamazdım. Birini dəfn edəndə, gah kilsə zəngi çalınır, gah da məşəllər yanır, digər tərəfdən də ki, qəbirlər... Bir tərəfdən baxanda hamı sakit, öz məzarında uzanıb, ətrafda inscins yoxdur... Amma deyirlər ki, guya gecələr qəbirlərin üstü öz-özünə işıqlanır, elədir, Con Pul? Siz görmüsünüzmü bu işıqları?

-Yox, görməmişəm - deyə Pul qaşqabaqlı halda cavab verdi, bir fincan da çay sifariş etdi. Con Pul həmin axşam evə gec döndü.

Con Pul yerinə yatmağa girəndən sonra qəfil külək başladı. Güclü külək pəncərəni döyür, murdar səsi ilə viyıldayırdı. Con heç cürə yuxuya gedə bilmirdi. O, ayağa qalxdı və yalın ayaqlarını şappıldada-şappıldada qarşı divara söykənmiş balaca şkafa doğru getdi. Şkafa açıb oradan nəse çıxardı - nəse cingildədi və onu gecə köynəyinin altında sinəsinə sıxıb gizlətdi. Pəncərəyə yaxınlaşıb qəbiristanlığa baxdı.

Siz nə vaxtsa kilsədə misdən düzəldilmiş, üzərində kəfəne bürünmüş insan şəkli olan xatirə lövhəsi görmüsünüzmü? Kəfənin təpənin başında bir yerə yığılıb necə qəribə şəkildə görüldüyünə heç fikir vermisinizmi? Bax qəbirdən nəse buna bənzər bir şey görünürdü. O qəbri Con Pul çox yaxşı yadında saxlamışdı. Con Pul özünü yatağa atdı və əlini, ayağını tərptəmədən uzandı.

Tezliklə nəse pəncərənin çərçivəsini cırmaqlamağa başladı. Con Pul dəhşət içində gözünü açıb özü də istəmədən nəzərlərini o səmtə dikdi... Təəssüf! Onunla ayın işıqlandırdığı yer arasında qara baş silueti görüldü... Sonra otağa qəribə paltarda canlı məxluqlar daxil oldu. Döşəməyə xışıltı ilə quru torpaq də-

nələri tökülürdü. Siluet sakit, xırıltılı bir səsle "Hardadır onlar?" - deyə soruşdu və addım səsləri eşidildi, kimsə ayağı dolaşa-dolaşa otaqda ora-bura var-gəl edirdi. Con Pul gözünü açıb gördü ki, "O" küncələrə və stolun altına baxır: sonra qarşı divara söykənmiş şkafın qapılarının cırıltısı eşidildi, kimsə baş tərəfdə uzun dirnaqlarını qıcırırdı. Nəhayət, qaraltı cəld hərəkətlə geri dönərək çarpayıya tərəf gəldi. Bir neçə dəqiqə quruyub qalmış Conun başı üzərində durdu. Əllərini yuxarı qaldıraraq xırıltılı səsle çığırdı:

-BUDUR ONLAR!

Nağılın bu yerində əlahəzrət şahzadə Mamili (şübhəsiz ki, nağılı məndən də qısa danışardı) ən balaca saray xanımının üstünə şığıyaraq çığırdı. Əlbəttə ki, cavabında o da qulaqbatırıcı səsle qiyyə çəkdi. Əlahəzrət kraliça Hermiona o dəqiqə dəcəli tutub yaxşıca cəzasını verdi. Şahzadə Mamili pərtliyindən az qaldı ağlaya. Qız havadarını görüb özünə gəldi. Beləliklə, şahzadə Mamiliyə xanımların yanında qalmağa icazə verildi. O gecə yataq otağına gec getdi. O vaxta qədər də dəcəl şahzadə o qədər şənlandı ki, axırda hamıya şirin yuxular arzulayaraq imkan düşən kimi bundan da qat-qat artıq qorxulu nağıl danışacağına söz verdi.

Çevirəni:

Həmzəli İLYAS

uşaq şeiri

Çoxsaylı musiqili uşaq tamaşalarının, uşaq şerlərinin müəllifi, uzun illər bu sahədə usanmadan çalışan bəstəkar-dramaturq Nazim Məmmədbəylinin 70 yaşı tamam olur, bu münasibətlə onu təbrik edir, uzun ömür, can sağlığı arzulayırıq.

Təmsillər

Müğənni qurbağa

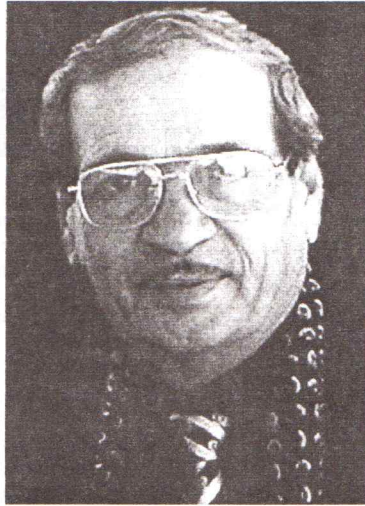
Qurbağa qur-qur edir,
Hamını heyran edir
- Ulduz ola bilərəm
Toylara da gedərəm.

Mənim güclü səsim var,
Boğazım, nəfəsim var.
Konsertlərə gedərəm
Oxuyub rəqs edərəm.

Təklif edərlər mənə
Gözəl, oxu sən yenə.
Şampanlar piyalədə
Alqış qalxır hələ də...

Qurbağa açdı gözün,
Yalqızca gördü özün.
Demə tənha qalbmış,
Xeyalara dalbmış.

Bilin öz yerinizi
Aldatmasınlar sizi.
Qur-qur kimi olmayan
Boş fikirə dalmayın.

Ördək və qaz

Ördək qazla baxışır,
Neçə gündür çalışır,
Qazla dostluq eyləsin
Ona dərdin söyləsin.

Ördək böyükdür hində
Tez-tez dayanır tində.
Göstərişlərin verir
Sonra yeməyin yeyir.

Qaz baxıb boz ördəyə
Ördəyə o nə deyər?
Vəzifədə böyüksən,
Ördək deyil, sönüksən.

Böyüyəm yaşda səndən,
Pislik görmüsən məndən?
Üstümə qışqırırsan,
Yaşıma baxmayırsan.

Ördək utandı bir az
Qaz çəkdi ona qapaz.
Böyüklərə hörmət et
Bacarmırsan çıxıb get.

Nazim MƏMMƏDBƏYLİ

roman köşkü

quşdilixanəmirkülsoyuğu

Ağğğbaaağğğ.

(roman)

*əvvəli 2005-ci ilin dekabr ayında çap olunub

Sonuncu hissə

Sı. İi

Qız günəşin necə əyildiyinin fərqi vardır. Meşə ağaclarının sıx budaqlarının arasından günəşi tam görmək çox çətinidir. Hardasa gün Novruzlar dağına tərəf əyilib. Bəlkə DƏnənəsinin dediyi neçə siçim boyu qalıb qüruba. Qız Atillanın ordusunun vəqəesindən sonra nəşə xoş bir həzz içində olduğunu dərk etdi. O Atilla məsələsinin bitməsini heç istəmir. Bu saat qızın içində istəyi beləydi. Görünür qızın hər şeyə, hətta zamana, həm enerjisi, həm həvəsi çatmalıdır.

Mən qıza olan əvvəlki sevgimin azaldığını duyduqca qızın güclənib zəifliyinə baxmayaraq, özünü qərribə bir təskinlik içində tutduğunu görürəm. Amma ona qarşı sevgim niyə belə azalırdı. Qızın özünü tox tutması heç özünün DƏbilmədiyini halda öhdəsinə düşən bütün mərhələləri layiqincə aşmasıdır. Mənim tərəfimdən qüsurlu ola bilər, başladığım yazıda bəlkə DƏözümə xəyanət edib, yanlışlıqlara, artıq detallara yol vermişəm. Hər halda olan olub, keçən keçib. Məncə, pis-yaxşı bizimlə bağlı nə varsa, öz qaydasınca gedir. Əsas məsələ qızın ordan çıxarılmasıdır. Bunu çox təlaş edirəm. Yoxsa nə var, bir şey uydurardım. Yox, belə olmayacaq. Nə varsa, o olacaq. Özü DƏhamısını bit-bə-bit yazacam. Bir dəən əsası bu dövrənin qapanmasınca qızın tab gətirməsidir. Səhf etmərsən, qız sağ qalacaq hələlik. Çünki iş bizim gördüyümüz, duyduğumuz aşamadan keçib. Gördüyün görüntü, Allah qorusun, duyduğun duyğu olmaya bilər. Elə aldanarsan, Fələk DƏbundan baş açma bilməz. Qız artıq öz bədənindən, ruhundan çıxıb. Əvvəlki Görüntüsünün içindədir. Tezliklə dövrə qapanmalıdır. Hansı nöqtədə qaldı.

Daşdığı üst qurtaracağı Allahqulunun evidir. Neçə il qabaq ölüb. Kəndin hesabdarı işləyib. Həyat yoldaşı Gülöyşə arvadıdır. Allahqulu uzun kişiydi. Kəndin qırağında, daş-qayanın içində ev tikmişdi. Güleyşənin boyu sual işarəsiydi. Zahidənin, Namiqin nənesidir. Səriyyənin, Nazimin anasıdır. Nazimə İsaxanın qızı

Nazlini aldılar. Aralarında bir dərə uzanırdı.

Allahqulunun qonşusu bir tərəfdən dağ-daş, bir tərəfdən Xankişidir. Kərəntinin arxasın yatızdıranda, düşür vəə, yetişmək olmur ot biçinində ona. 80-dən yuxarı yaşı olsa da, otun-ağacın özü gətirir. Mal-qaraya özü baxır. Qərribə sort, nəsilirlər. Görüntü, fizonomiya baxımından. II dünya müharibəsi iştirakçısıdır. Yoldaşı Atlas Həsən müəllimin, Əsgərxan kişinin qohumudur. Şahalı Xankişinin həyatından sonra başlayır. ŞahAlı gedir, gedir ta Qəyələr dağının Mehri Güneyi tərəfinə uzanırdı. Həzi müəllimlə DƏyoldaşları qohumdur. Qızı Əsməri Həzi müəllimin oğlu Aqilə verdilər. Oğlanları Surxay, Məmməd, Gizir böyüyüb şəhərdə yaşayırdı. Yandan-yaya gəlib oduna, ocağa, biçinə, nübata əl tuturlar. Yayda (Da)«gırzavoy» sapoq geyinir. Elə bil tikan vurmağa gedir. Şahaliya uzanan dərənin bir üzü kəndin başındakı qəbristanlıqdır. Şiştəpənin altı kəndin məzarstanıdır. Kəndin yası Mollasız keçməz. Qonşu Göyyal kəndindən İsmayıl molları biri keçinsə, həməni gətirirlər.

Salman müəllimin çəpərinin bir hissəsi qəbristanlıq tərəfə düşür. Nərman babayla üzbəüzdürlər, İslamla, İsaxanla bir tərəfdən qonşudur. Botanika müəllimidir. Atasını Zaman kişi rəhmətə getdi. Güllərə, Hikmət, Qismət, Güllər bütün uşaqların dostudur. Hikmət Ağdərədə şəhid oldu. Allah rəhmət eləsin. 2 ay olardı. Nailə yoldaşıdır. Səyilxanın ikinci qızıdır. Bacısı Nüşabə ondan böyükdür. Həm dəqonşudurlar. İslam sovxozda sürücüdür. Nüşabənin əri. Övladlarının böyüyü Haramdır, ortancıl Halaldır, balacası Hətəmdir. Nüşabə hər kəsi güldürür.

İndi bu adamlar hardadır aymeşə.

DO. RE. MI

Günəş kəndin qızdan uzaq bir aləmdəki adamlarının boyundan keçə-keçə gedirdi. Qarşıda günü qürub gözleyirdi. Günəş o kəndin adamlarının içlərindəki qorxudan DAkeçib titrək-titrək şüalarını arabir qızın üzündə göstərirdi. Günəşin şüaları meşə ağaclarının yarpaqları arasından qızın üzünə vurduqca, kəndin bütün adamları qızın üzünə yığışırdı. Elə bil

nəşə bir yığnaq, nəşə bir yığın, düyün, hadisə baş verib. Bir azdan günəş itəcək, günəşin telləri, şüaları qıza o kəndin adamlarıyla birgə necə bağlıydısa, qızda yavaş-yavaş can-can, göz-göz çıxıb gedən günəşə elə bir bağlılıq var. Bax, əyilmiş günün sünbül boyda şüası, qızın üzünün bir tərəfini başının sağ yarımkürəsindən qara saçının bir hissəsini yalayıb keçir — yenidən bir az, yer dəyişməklə oyunu davam etdirir. Axşam üstünə yaxın meh qalxır. Ağacların gövdələri xumarların başları titrəyəndə. O zaman budaqlar aralanıb birləşir. Günün telləri ani **DƏ**olsa şaxıyanda elə bil qızın üzü böyümüşdü. Bu vaxt ərzində — qız meşəyə girəndən qızın böyüyən üzü onun içini, qəlbini **DƏ**böyüdü. O kənd, kənd camaatı qızın böyüyən tərəfində, böyüyən canında yer bulub, onlara günün oyunu bir şans, erməğan kimi çatır. Hər kəs bu münasibətdən bilməyə-bilməyə, duymaya-duymaya öz nəsibini alır. Günəşin bu qədər aləmləri canlılara qoyub, bu gənc, cılız bir qızla baş qatmasını içinə salıb gəzdirməkdən, yaxud **DA**elə mənim kimi bu dəftərə yazmaqdan başqa əlac qalmır.

Günəşin bəzən bütün canlılara düşəcəyi anları yığılıb qızın üzərində, ən çox **DA**üzündə təcəllə etdiyindən, Günəş bilərəkdən öz fani oyununu qızın varlığında qurur. Birdən qıza elə gəldi əl-ayağına, üzünə, boğazına dolaşan gün işıqlarına sarınıb, dolaşıb, onunla birgə bu yerlərdən çıxıb gedə bilər. Günəş şüalarını, işığını yer üzündən necə çəkirsə, qızı dəşməyə, o ehmallıqla, kimsəyə, nəyəşə ağırılıq, təsir etmədən, incitmədən çəkib apara bilər. Görən bu çəkib aparma qızımı, yoxsa günəmi lazımdır? Belə olduğu təqdirdə qız meşədən elə qalxıb çıxardı, nə düşməni, nə erməni, nə vəhşilər, nə rus əsgərləri qızın tozuna, tükünə belə toxuna bilməzdi. Ancaq bu müddət ərzində günün işığı qıza nə qədər doğmalaşmışdısa, bu ağaclar, meşə bu meşənin hansısa qurtaracağına lap açıqlığının sonunda qıza çox, çox doğma, əziz, ürəkparçası olan yeriyən, danışan, dərdləşən canlılar vardı. Onlardan ən azından biri, anasıdır. O qızılı tellərə sarılıb, dolaşıb, asılıb gədersə, bu yer üzünə bir **DƏ**dönməzsə, bəs anası onsuz necə olar? Anası onsuz onun adını çəkə-çəkə, dil deyə-deyə göz yaşlarını axıdıb tökməsi necə olar, həə. Yox, yox. Qız düşünür, burda qalmağının hələlik şansı, ümidi çoxdur. Günəş məni gördüyü kimi, anamı, kəndimizin qaçıb getmiş, öz yer-yurdlarını, ocaqlarını tərək etmiş adamlarını, qaçı-bacalarda bağlı qalmış mal-qoyununu **DA**görür. Ancaq gün, işıq insana, insanda işığı, günə çevriləndə, keçəndə, əvvəl gördüyünü görə bilmir. Qızın ruhunda getdikcə, zaman ötüşdükcə arxayınlıq yaranır. Bir azdan gecə düşəcək. Günəş batacaq. Bu ağaclar arasındakı məsafəni qaranlıq dolduracaq. Qurdlar, bayquşlar ulayacaq, uzaqda itlər hürüşəcək. Gecənin bundan qeyri səsi varmı, qız bunları düşünsə belə, nə qorxunun, nə hürkünün ona dəxli yoxdur. Arılar, durular qorxmur. Yanmışlar, kül olmuşlar qorxmur, eymənmir, üşənmir. Hətta şübhələnmir. Bunlar yoxkən, Allahın altında kim güclüdür söhbəti çıxır ortaya. Yeni bir qız uşağı güclü ola bilermi. Olarsa nə qədər gücə sahiblik edər. Heç bir silahı-sursatı, bicliyi, bilgisi, təcrübəsi, həyatı olmayan — qıza bu qədər oyunları həvalə edib, onun üzərində bu qədər gedişatları etmək nə qədər düzgün sayılır insanlıq aləmində. Ancaq mən hələ bura qədər düşünürəm. Səhər etməmişəm. Kainat zərrədən yaranıb. Gözümə görünən böyük-kiçiklik sadəcə formal, şəkil olaraq, ölçü olaraq bir mənə kəsb edir. Bütün kainatın diski, faili bir uşağın qiğiltısında, sözündə, bir ölkənin miskin bir dilənçisinin bircə ahında-amanın **DA**ola bilər. Kədər, qəm, biçarəlik odur, biz canlılar, bütün bunları anlayınca, dərk edincə möhtəşəm Qiyamət özünü yetirəcək. Gec olacaq, hər şey gec olacaq.

Bu **DA**Günəşin növbəti oyunu. Qızın alnından burnunun ucuna, ordan sağ-sol gözələrinin altına titrəyən işıq, burdan istifadə edib, gözələrinin altına gəlmişkən deyib bir az da bərk titrəyib sağ-sol yanaqlarını da ziyarət etdi. Az keçsə **DƏ**gözümləri, qəfil, çənəsindən boğazının altına kimi yazıb, yenidən iti bir sürətlə dodaqlarını boyadı.

Qız dodaqlarına toxunan gün işığını elə bil uddu. Bu qıza qut oldu. Bu qıza qut oldu. Çörək bilirik nədir, bəs

ruzi necə olur. Irzq — necə olur, qafil.

Qız rahatlığını, yüngüllüyünü, qorxusuzluğunu anladı. Bu müddət ərzində kəndin bütün çağa, canlı dediklərini düşündüyü, xatırlaya bildiyi üçün günəşə, onun işığına təslim edə bilmişdi. Qız buna doğrudan **DA**yetişə bilmişdi, «işiq gəmisinə» yükləyib mindirdiklərini sanki Tufandan qurtarmışdı. Qız bunu indi anladı. Ancaq bu proses qız düşüncəsinə qapandığı saatlarda baş vermişdi. Qız düşüncəsində canlandırılıb təqdim etdiyi, bütün adlar, o adlar altında gizləndib, qorunub yaşayan o uzaq insanları o qədər içləşdirib, əhliləşdirmişdi, günəş onun üzünə, üst-başına düşən kimi gördü yox, «adam-badam iyisi, gəlir. Bu qızdan adam iyisi gəlir» tez ovunu qızdan götürdü. O anda qızda baş ağrısı, ayaq keyiməsi, mədə sancması olduğundan, Düşüncə Ayinini reallaşdırmasına baxmayaraq, nələrin olub-qurtardığından hədsiz xəbərsizdir. Bu heç mümkündür olası **DA**eyildi. İşin, Ayinin baş verənlərin mahiyyəti həm **DƏ**belə tələb edir.

Qız başa düşdü kü günlə gedə bilməz. Yavaş-yavaş boyun-boğazından günün şüaları açım-açım açılır. Qızın gedə bilməməsinin səbəbləri hədsiz çoxdur. Onu mənim tərəfimdən söyləmək düzgün alınmaz. Yazar **çox şeyin** səbəbini söyləməməlidir. O səbəbi yaradan məsələni təsvir etməli, yaxud hər şeyi səbəbə kimi çəkib gətirməlidir.

Qız onu **DABA**şa düşdü kü Günəşin onun canından, düşüncəsindən alıb götürdüyü kəndin canlılarını, adamlarını bir əmanət olaraq qoruyacaq. Onlar qorunsa, kəndləri ocaq yerləri, qəbristanlıqları, dağları, çölləri **DƏ**qorunacaq. Düşməni, iyrenc niyyətli adamlar sadaladığı məkanlara ayaqlarını bassalar **DA**təsir edə bilməyəcəklər. Çünki sadalanan bu məkanlar Adəmdən bu yana başqa ruhlarla alış-veriş edib. Erməni-düşməni deyil, məhz o insanların əxlaqı, ruhuyla nazlanıb, sığallanıb, qorunub, ayinləşib. Bu yerlərin adları kimsə olmasa belə, Qiyamətə qədər öz mübarizəsini aparıb sürdürəcək. Torpaq başqa candır, qafil. Onunla məzələnmək, oynamaq, boş yerə üzünə qan tökmək birbaşə Qiyamətlik, Məhşərlikdir. Bu başqa söhbətdir. İndi məni qız maraqlandırır. Bax, o qorxub, hürkməsə **DƏ**bu qədər insanları qoruyub yaşadan, bu qədər yerləri, əraziləri mühasirəyə alan o tək, tənha, yalqız, yalquzaq qız, yavru mənim ürəyimi param-parça edir. Büzüşdüüyü ağacın gövdəsində miskin görünür. Əslində mənim kədərilməyim bu ayində, dövrüydə qıza zərərdir. Ancaq özümü toparlaya bilmirəm. Qızı burdan çıxarmaq lazımdır.

Bütün bunlar davam edərkən, Günəşin sonuncu işığı, sonuncu dəfə qızın üzünü yazıb-imzalayıb gedərkən qız acliqdan, düşüncənin ağırılığından (bu vaxt içində hamını düşüncə **Qurtarmağı** bacardı, hamını öz əşya-gəmiyə mindirdi, biletini aldı) keyiyib bayılıb artıq. Günəş şüalarını geri qaytarıb işığını itirib, başqa cildə girib qızın bütün vücuduna sahib çıxıb. Onu qoruyur. Belə **DƏ**olmalıdır. Ancaq qız hər yerdən təcrüd olduğundan birbaşə özü özüylə, özünün yeddi canıyla meşğuldur. Hamını qurtardı. İndi sıra özüdür. Əvvəldən başlayıb qurtardığı fikirlər, xəyallar, düşüncələr — hamısı köməyə, haraya gəlib qızın yeddi canından tüğyanlar qoparıb, qızdan-qıza, qızdan-qıza kömək etmək, rabitə yaradıb onu qoruyub axıra saxlamaq istəyirlər. İndi hər kəs — bütün qurtarıb xatırladıqları qızın canında, canına keçiddə necə azıb, delidivane olduqlarından dəhşətə gəldilər.

Qız bayılıb təcrüd olmuşdu. İndi özü özünü qurtarır. Görək necə?

Sonuncu qapalı daire: —

DO. RE. Mİ. FA. SOI. LYA. Sİ

Qızdan sonra ədəbi-bədii ixtiyar mənim əlimə keçib. Nə vaxtsa bu obaya, bu kəndə bir kişi gəlib. Uzaq, yad, qovulmuş bir eldən gəlib. Ev salıb, ocaq qalayıb. Kəndli olub. Nə vaxtsa hiss etməmişəm bu kənddən qovulmuş bir kişi çıxıb. Bütün şəlpür-şülpürünü yığıb-yığışdırıb öküzlərini **DƏ**boyunduruqdan açıb qabağına qatıb. Ya Allah, deyibən yola düzəlib. Hərtiz dağına baxıb köks ötürüb. Daha geri dönmədən öküzləri haylayıb-

huyulayıb. Yol aşağı aşib gözden itib. Bir **DƏ**o kişini gördüm deyən olmayıb. İndi o kəndə başqa eldən qovulmuş, indiyə kənddən başqa bir elə qovulmuş kişilər kimdi nəçidi, özü bilər, Allahlı, Ruhulı bilər. Ancaq hər sözdə bir həqiqət yatır, yox ey, dev kimi uyuyur. Xatırlatmaq Rəbbimin tövsiyyəsidir. İndi o, kişilərin pis, yaxşı olması, gəldiyi yerdəmi, getdiyi yerdəmi, pis-yaxşı adam, kişi olmaları mənə bəlli deyil. Amma bu qəribənə əhvalat içində həmişə bir işiq, bir çıxış nöqtəsi, bir az **DA**ürək ağrısı görmüşəm. Yəni o kişilər dünyada yoxdur. Allah rəhmətinə qovuşmayanlar varsa, yəni hansısa divarın, qərib, qurbət divarın dibində öz qocalığını yaşayır, bəlkə ilk dəfə el qınağına gələrkən bir cüt öküzünü qabağına qatıb haylayıb-huylayaraq obadan çıxıb o yola düzəltdiyi günlərini xatırlayır. O yolda nə illah eləyirəm o kişinin kölgəsini görə bilmirəm. Öküzlərin kölgəsini görə bilməsəm **DƏ**hərdən, qəribə bir isti havada o öküzün böyürtüsü mənə çox yer eləyir. Ancaq onu da dərk edirəm, yer üzündə bundan dəhşətli bir halı anlasan **DA**hər eldə-obada mütəqəbir şəriki, bir bəisin olmaması mümkün deyil. Mən hərdən bax o meşədə tən-tənə uyuyan o gənc qızın **DA**huşunu itirib özündən getməsinə bəisə bağlayıram. Bəlkə **DƏ**birəcə kəlməlik yanlışlığımız nə qədər mənəvi, sakral, coğrafi ərazilərimizi itkiyə verdi (bada saldı). İstər-istəməz həmişə itkimizi, ağırlığımızı düşünərkən həmə o obadan — obaya öküzləriylə köç edən, gələnlə gedən kişiləri xatırlamasam özümü bağışlamıram.

DO. ƏLİF

Ardınca bu obanın **ƏN**böyük müqəddəsamını — şəhidləri gəlir. Şəhidlərlə bağlı hissəni əsərin əvvəlinə salmağım düzgün sayılmazdı. Bütün söylədiklərimin fonunda o şəhidlər vardı. Bu yerdə bir yazar olaraq deyim, o şəhidlərin hər biri mənə doğma olan insanlardır. Həm tanıdığım uşaqlıq illərimiz bir yerdə keçən — bax, indiyə şəhid kimi haqqında danışacağım adamlardır. O şəhidin biri Zahiddir. Onu Qara Zahid çağırırdıq. Bakıda — Şəhidlər Xiyabanında qara torpaqda uyuyur. Əsədlı məhəlləsindədir. Famil dayının oğludur. Evlənməmişdi. Sevdidi vardı. O kəndin Ömərindən, Osmanından, Əlisindən, Həməsindən biridir. 1971-ci ildə doğuldu. 1994-də vuruldu. İndi bu söylədiklərimi əslində qızdan xəbərsiz sizinlə bölüşürəm. Ancaq məsələnin nizamı tələb edir, qızdan icazəsiz hər hansı bir sözü kənara çıxarmayım. Şəhid adı üzərində olan nöqtələrdən, mənəvi məkanlardan hər halda mənim bəhs etməyim günah olmaz.

Saçları şumal, yana darar. Üzünün zarafatı torpaqdan ota, ağaca keçər. Onun adı gülüşünü nə hava, nə su, nə torpaq, nə od-ocaq boşuna, başlı-başına buraxmaz. Boyu uzundur. Saçını daramamış dışarı çıxmaz. Sıraya, od-ocağa, ota-biçinə getsə, belə saçını darar. Qaşları çatırdı, yanağı danışarkən batırdı. Kəderli görünməz. İnciyəndə içində ah çəker. Ən çox uşaqlıqda beləydi, quzunu, ya Şiştəpədə, ya da Şahalıda, Dərədə otardı. Oduna Cilfir meşəsinə gedər. Otu Bəylikdən biçir. Suyu əyilib Ağçapalaqdan içər. Almanı Üstşaman üstündə uzanan Alma bağından dərib yeyər. Armudu Qevan yerindəki armudluqdan, ya Bəylikdəki Mədinə xanımın armudundan qırıb dadar. Çəpəri çəpərləmək üçün Mehriyə Güneyindən qaratılan kəsir, vələyir. Vahanın, ya İslamın məşinə vurub getirir. Dostu məndim. Bir-birimizə sirmimizə açmışıq. Sevdidi qızı tanıyıram. Söyləmək gecdir, **AY**qafıl.

Yeriyəndə tələsmir. Əlləri böyrüncə yırılanır. Müəllimləri görsə salam verər. Əlini cibindən çıxarar, papaqlıya, papağını əlinə alır. Güləndə sifəti kişmiş qarası olduğundan ağpapaqdır. Müslümün oğlu şofer Nizami dal-daley düşəndə «Əyə, Zahid bəlkə Neqirliyəndən-zadınan Famil Əmi evlənb, Nənəqız xala bəlkə yalandan anandır» deyir. Zahid «Nizi, sən deyəndir, kopooğludur». Qarşılıq verir.

Əlləri incədir, iridir. Şalvarı ütülüdür. Köynəyinin arxasın qarşığı sevir. Hərdən telini sağ — öz axar istiqamətinə atmağı var. Siqaret çəkmir.

Ayaqqabısının ölçüsü 45-dir.

Rəhmətlik Tofiq onunla çox zarafat edirdi. Uşaq vaxtı «Əyə

Zahid, yaman qarasan e» sözünə, atmacalarına, «kişmiş **DƏ**qaradır, daaa» gülərək qayıdardı.

Zahid, Zahid, Zahid, Zahid, Zahid, Zahid, Zahid, Zahid, Zahid.

DO. RE.

ƏLİF. LAAM

Qız hələ oyanmamış mən öz işimi bitirirəm. O obanın dörd şəhidindən biri — Bəhruzdur. 1971-ci ildə dünyaya gəldi. Kəndi, obanı şərəfləndirdi. İndi o ciğirli, kol-kos, biçənək başına çıxdımı, kəndiyi ağacdən tutmuş, içdiyi suya qəder hamısı sevinir, sevinir. Bəhruzu görə biliblər. Bir daha o dağı, daşı rahatsız eləsə... Allahın verdiyi məqamını, qanununu pozmaq kafirlikdir.

Boyu bir az balacadı. Evin sonbeşiyindən böyüyüdür. Nübərəkdən sonradır. Əvəzin oğludur. Bulağın üzərindədir evləri. Boz atı — sevimli atı üçün öləndir.

Bəhruzun saçları sarıdır. Kənddə yeganə toxumdur bu rəng. Yeriyyərkən başı bir az önə əyilirdi. Sifəti balacadır. Teli doğulandan sağa yalamadı.

Məktəb illəri ən sakit, tərbiyəli şagird olub. Həmişə sinifdə arxa partalardan birində oturdu. Yaxşı oxumasa **DƏ**müəllimi dinlər, üzünə, gözünə zillər baxışını. Zarafatla bir söz söyləmə üreyinə toxunur. O sözün sonuna kimi gedirdi, görüm, qərəzli deyilməyib. Çox qürurludur. Qabağından yeməyəndir. Boyu balaca olsa **DA**çox boydan uzunların çıxma bilmədiyi ağacların budağına çıxır. Meşənin ən dərinliyindən ən qocca, düyünlü, qurumuş ağacları kəsib, yarib, yarmaçalayıb ata yükləyib gətirir. Göydəmir ata əlində əlac olsa kimsəni yaxın buraxmaz. Birisi cilovundan tutsa, hətta qardaşı belə, mənəcə qışqırır. Atasına yeganə adamlardır, kənddə uşaqları qağa deyir.

Kəndin bütün uşaqlarının adları ata-anası tərəfindən çağırılırdı. Məsələn, Ay Əhməd heyyy. Yalnız Bəhruzdan başqa. Çünki Bəhruz həmişə iş başında olub. Ya qoyun-quzu, mal otarıb, ya dəhnədən suyu bağlamağa gedib, ya ot biçir, ya oduna varıb, ya yarpağa, tikana yollanıb, ya da göydəmir atı otarır. Şamın düzünə çidarlayıb buraxıb, əlini qoyub qulağının dalına, «Boz at səni sər tövlədə bağlaram» oxuyur. Yaz ağziyə mərvəncə yığır. Yayda yağışlı gündə kol-kosun, pöhrənglərin arasından gəzişir. Payızsa pöhrəlik şax-şəvəldən kəsib Terrosun başında çardağ qurur. Ya sütün üstü yeyir. Ya **DA**atı örkləyib Quzey yerdə Lətifin cəvizini, yağlı cəvizini salbalayıb yığır. Axşam evə gələndə barmaqlarının ucunu, dodaqları maral otu yemiş kimi qapqara olur. Sabah dərsdə Arif müəllim başlayır. Xeybər, Ədalət deyir, Ay Bəhruz, bu nədi özünü nə günə qoymusan, nə kökə salmısan. Bəhruz, təbii dinnəz Umuda baxar. Əslinin Madar oğlu Umuda. O **DƏ**bu işlərin pərgarıdır. Umudun vəziyyəti ümumiyyətlə dəhşətdir. Nəyinki barmaq ucları, bütün əlinin içi, barmaqları, dodaqları çənəsinə kimi qapqara olur.

Ancaq mənə elə gəlir bu dünyada Bəhruzu ən gözəl anlayan başa düşən bizim rus dili müəllimimiz Ədalət müəllimidir. O, Bəhruzun içinə, daxilinə, dünyasına girməyi bacarır. Elə bacardığından hər məsələni zarafatla həll eləyib uşaqların nəzər-diqqətini düşüdüklərindən uzalaşdırıb araya qəribə bir əhvalat — özü **DƏ**kənddə olmuş əhvalat danışır, dərsə başlar. Bəhruz özünü nə qədər sevsə özünə güvənsə **DƏ**, bir az kinlidir. Barışanda ondan gözəl barışan, küsəndə ondan bəter küsən tapmazsan.

Rus ordusunda qulluq çəkəndən sonra 1991-də əsgərdən döndü. Qarabağ savaşına qatıldı. 1993-cü ildə vuruldu. O kəndin ən allı-güllü şəhidindən birinə çevrildi. Kənd qalsaydı, qadınlarımız Bəhruzu bir dilinən ağlardı. Yaxşı arvad bir dil deyib, bütün kəndin gəlib-gətməsinə dirildib gözələrinin yaşların bildir-bildir axıtdırardı.

Ancaq Bəhruz Sumqayıt Şəhidliyində uyuyur indiyə. Yaxşı nənə **DƏ**ölməmişdən qabaq inəyini kəsib kənddə əhsanını verdi. İndi o Allah bilir Azərbaycanın ərazisindəki hansı qəbristanlığın əbədi sakininə çevrilib. Bəhruz şəhid düşdü. Şəhid Bəhruz kimsəsiz Yaxşı nənənin nə qədər otun biçib, odunun getirib,

yarib. Əlindən tutub kəndin palçıqlı yollarından keçirib.

İndi Əvəz kişinin altı övladı varısa beşi, qalıb. O beşinə müqəddəslik O bir-dən, Bəhruzdan gəlir. Bəhruzun ruhu hörmətinə o el, oba, camaat, kənd, yurd əbədi olacaq, inan.

DO. RE. Mİ. ƏLİF.

LAAM

Hikmət ən gənc şəhiddir. Yaşı 21 olar. Boydan bir az qısadır. Ancaq doluluğu boyunca artırır. Saçları qara, cod, qıvrımdır. Evin ikinci uşağıdır. Ondən böyüyü bacısı Səkinədir. Özündən sonra qardaşı Qismətdir. Qismətin ardınca Elnarə gəlir. Baxışları o qədər durudur. Hikmət bir şeyə, yaxud nəyə, kiməsə diqqətlə baxsın — getdikcə baxışları o qədər durulub, arılıb, böyüyür, bir DƏgörsən Hikmətin bütöv bədənini, vücudu, durulan-arılan baxışlarının böyüməsi böyüklüyü içində əriyib itir. Yaxud müvəqqəti gizlənilir. Onun boyu-buxunu tökmədir. Hər an diqqətlə baxsın durub bağıracağı zənninə qapılırsan. Üzü, təbiəti çox sakitdir. Amma içində, sənəndə bitməyən bir bağırtı, bir nəre uyuduğunun hissiyatı məni tərk etmir.

Saçları qaradır, üzü ağappaqdır. Gözləri qonurdur. Əlləri totuqdur. Kiprikləri duru, zil qaradır. Qaşı sivridir. Alnının üzərindəki geri qıvrılmış, daranmış saçı, telli elə bil qanadlanan qaşları üzərində yuva salıb, kök atıb. Alnının tən ortası suya dalırmışcasına dikilən baxışların yuvarlığını özünə toparlayıb. Alın nəyinsə, hansısa böyük bir şeyin sipəri olub, qarşısını alma şansını qazanmış sayıla bilər.

Köksü qabarıq, irəlidir. Yaşlıları onunla güşt tutmağa cürət etmir. Ardınca yerisinə, çıxıb getməsinə göz diksən, sanki bir dəfəlik haralarasa görüşmədən gedənə bənzəyir. Ay qağa, bir dön, geriyyə bax, bəlkə küsmüşən, incimışən. Allah qorusun. Könlünə deyən kimdir. Ancaq dön, dön. Heç olmasa addımlarını saxlamasan DAçıyninin ardından qıvrılıb geridə hansı baxışlar, gözlər, niyyətlər, hansı dost-tanış uşqlar, neçə məqsədlər şahə qalxdığını görə biləsən. Bəlkə DƏbunların heç birinin sənə, yerisinə, baxışına dəxli yoxdur.

Doğrusu, kimin, kimin qızını, hansı ocağın yavrusunu istədiyin, ürəyində tutmağın bildiklərimin xaricindədir. Gərək, mən bilən, məlumatım olardı. Ənəmlimi. Sözsüz! Ələmsiz!

İndi hər şey, hər detal, hər anı bir görüş özü DƏböyük bir köməkdir. Mən bu ehtiyacı gecə-gündüz qələmin ucundaca yaşayıram. Diqqətimi əvvəllər heç cəlb etməmişən. Sadəcə uşaqlıqda Aralığınbeli tərəfdə, Şahalının Pöhrəliyində yaz ağzı axtarıb topladığı quş yumurtaları, o yumurtaları uşaqların başına Bəhruzun, Umudun, Rəcəbin alnına vurmağını xatırlayıram. Ardınca DAıçdən necə şaqıldayıb gülməyini yadıma saldıqca, sənə qoşulub gülməyim gəlir. Deyim, o gülüş həm DƏgülüş taleyliyə birgə, sevincə DƏçalır, oxşayırdı.

Sən, Hikmət, o kəndin canından keçən canlardan birisən. Rus ordusundan ayrılıb Qarabağ savaşına qatıldı. Düşmənin gülləsi üz-üzə döyüşkən alından öpüb. Həməni o ağ alnına. Gətirib Sumqayıt Şəhidliyində dəfn edildi. Kənd öz şəhidinə məzar verə bilmir, qafil. O torpaqlar öz şəhid övladlarını heç olmasa özündə — o dağların, dərələrin arasında, keşiyyində görmək istəyir. Bu indi mümkün deyil.

Hikmətlə Bəhruz deyəsən eyni gündə Şəhid düşüb. İksinin DƏgorgahı Sumqayıt Şəhidlər Xiyabanında nədənsə, geridə qoyduqlarından təəssüflənir. Onlar heç DƏölümdən, erkəndən, bu dünyadan, Azərbaycandan çəkilmələrinə vaysınlanmır. Sadəcə geridə qalan biabırçılığa, meğlubiyətə göz bağlayıb, ev yıxıb, talelər qaralandığına vaysılanır.

Hikmət Salman müəllimin oğludur. Əliş müəllimlə, İslamla, Nəriman babayla, Famil dayıyla, Şəhid Zahidlə DƏqonşuydular. Nailə xala anasıdır.

Ancaq çox CƏHD elədim Hikmətin kəndin hansı qızını istədiyini bilmədim.

DO. RE. Mİ. FA. ƏLİF.

LAAM. MİM

Ağacın altında qız başını ağacın gövdəsinə söykəyib uyuyur. Günəşin batmaq üzrə olan şüaları ağacların budaqları

arasından özünü şil-şüt eləyib qızın üzərinə salıb. Qız sol böyrü üstə əllərini qoynuna dəstələyib. Gözlərini yumub. Işıq üzərində əsim-əsim əsir. Qızı qoruyurmu — qoruyur. Qız çox rahat uyuyur. Bunu sifətindən, alıb verdiyi nəfəsindən bilmək olur. Qızın içində nəfəsinin rahatlığından duyulur, o oba, o kənd, o adamlar bitbəbit sağ yəndən qızın alını ağappaqdır. Ağac budaqlarının xəfif titrəyişindən gün işığı ən çox üz, alın hissəsində oynayıb. Qocaman bir qarışqa çiyindən yavaş-yavaş üzünə, üzünün sağ yarım-kürəsindən qulağı, qaşını arasından keçib alınının ərazisinə keçir. Alını ağappaqdır. Gün titrəşir alında. Hərdən işıq sakitləşir. Qarışqa alını dolaşır. Gah durur, gah gəzinir. Ancaq qızın alını nahiyyəsinədən kənara deyəsən çıxmağı heç düşünmür. Bəlkə DƏbu qocaman qarışqa illərdən tapa bilmədiyini azuqunu, o qutsal azuqunu elə buradaca tapır. Bunu ancaq o qocaman qarışqa bilir. Qarışqanın qaralığı, balaca vücudu bu bəyaz, işıqlı səthdə onu daha qoca, dünya yaşdı göstərir. Qızın alında hərdən xətt kimi, hərdən yaygın görənən işığı azuqə kimi toplanan işığın üzərinə düşür. Əgər belə olmasaydı, bu qədər gözləməz, buranı tərk edib qızın başına qalxar, yaxud üzərini dolaşardı. Qarışqa yenə qızın alnının tən ortasına doğru irəliləyir. İşığın bir tərəfi deyəsən əlinə keçir. İşığı çəkib yuvasına aparmaq istəyir. Hiss edirdi, bu xına o xınadan deyil. Ancaq dad bilmə orqanı onu asanlıqla, təslim olmamağa məcbur edir. Çünki bu yem DƏo yemdən deyil. Qarışqa nə qədər çəba göstərsə, güc xərcəlsə, vaxt itirsə DƏbir nəsnə əlinə keçmir. Yorulub qoca qarışqa ətrafa baxır. Aşağıdan qızın nəfəs alış-verişi bir nehir kimi səslənir. Qarışqa əvvəl bu səsdən qorxur, üşənir. Sonra öyrəşdiyindən, ona bir xəteri toxunmayacağını dərk edib, arxayınlaşır. Qarışqa ayaqlarının qızın alını xınalayan işığın üzərinə basdıqca içinə qeribə bir qıcıqlanma, sonra xoş hava dolduğunun fərqi vardır. Artıq azuqəni unudub ağılını udan işığın girdabına düşməyin ləzzətini yaşayır. Uzaqdan baxsın ağac dibində uyuyan qızın ağ alnında qarışqa xal kimi görsənir. Xal DAxoşbəxtliyə yozulur. Uzaqdakı aldanişlara vurulmaq lazım deyil.

Bir azdan qarışqa hərəkətə gəldi. Bax, yaqın çıxıb gedəcək. Amma hələ DƏbu qosqoca qarışqa qızın alnında nə ariyir, bəlkə siz deyəsəniz.

Qız uyuduğu yerdə oyanmadan sağ ayağını tərpedib, anidən gözünün birini açıb yumdu. Meşənin bütün havası qızın yuxusuna qovuşub qırışır. Qız uyuduqca meşə DƏqıza bağlanıb onunla birgə yüz min ilin yuxusunu, dincliyini alır. Qız meşələnir. Meşə qızlanırdı bu anlarda.

Qarışqasına dediyini deyib, qızın isti alından əl çəkmir, nəfəsi elə rahat gedib gəlir. Elə bil ətraf ağaclar, günün işığı, o qoca qarışqa sinəsində ağacları fısqıran torpaq bu qıza, bu qızın uyğusuna görə qurulub. Qızın uyğusuna görə nizamlanıb dünya-ələm bu dəm. Mərkəzində isə iraliden dağlar qoynunda qalmış, indi kimsəsiz, ancaq iti-pişiyyə, mal-qoyunu unudulmuş, tərk edilmiş bir oba, yurd, dədə-baba oylağı yer alıb.

Qızın uyğusu içində gedib-gələn nəfəsi saat saniyəsi kimi işləyir. Bircə sobanın ayağı altıda xumarların pişiyyə çatmır. Çox arasan onun DAobrazını tapmaq asandır. Ancaq bu saatın əsl vaxtı göstərən rəqəmləri kəndin üç şəhid vaxtının döyəcəliyirdi. Qız daş kimi yatıb. Uzun hörüklü olduğundan saçları geriyyə axışdı. Alnının sol, sol yarım-kürəsindən üzə aşağı qaşının üzərindən telinin biri sivri xətt cızıb. Dodağının sağ qanadına dayanıb dayanıb. Qızın uyğusu içində qalmış gözəlliyi elə bil ətrafa təsir edir. Çünki bu sakitlik nədir, onu anlamada çətinlik vardır. Qoca qarışqa bir az əvvəlki yerini tərk etməyib. Mattım-mattım donub qalıb. Kəndin döyüşdə düşmənin gülləsi yemiş üç şəhidi qızın yuxusuna özü DƏbilmədən rahatlıq gətirib. Sanki bu boyda dünya-ələm önündə o üç gəncin torpaq uğrunda, el-oba, namus, yurd uğrunda şəhidliyinin əvvəli-axırı bu meşəlikdə neçə saatdan sonra daxilən yorulub, yuxuya getmiş bir qızın uyğusu üçünmüş. Qız o boyda kəndi qoruyub, bu üç nəfər şəhidin şəhidliyini nəfəsinə, yuxusuna çəkib. Alnına çıxmış qoca qarışqa isə bəlkə də illər acı olub. Azuqə ardınca dışarı çıxıb bu boyda qızı görəndə əvvəlcə azuqəsinə baxıb sevindi. Sonra ruhuna yansıyan əhvaldan peşman olub

utandı. Hətta qızın bəyaz alınının tən ortasında özünü qızın yuxusuna qurban vermək istədi. Qarışqa qızın aurasındakı havanın dadından, şəhdi-şəkərindən doydular. Niyətindən, ehtiyacından düşdüylü sevdadan utandı. İndi Allahın dən boyda qoça qara qarışqası bu yerlə, göylə birgə qızın qorunmasına, sağ-səlim hiş olunmasına öz duruşu, anlayışıyla xidmət edirdi.

Qız daş kimi uyuyurdu.

— Adam belə yatmaz, qurban olum.

— .....

— Ört üstünü, soyuq dəyər.

— Üşümürəm ana.

— Belə yerdə yatmaq olar?

— Yorğunam, ay ana. Yatmaq istəyirəm.

— Acsan, bala?

— Aclıq hiss etmirəm. Deyəsən toxam.

— Axı səhərdən bir şey yediyin yoxdu.

— Belə tox olmamışam, ay ana.

— Qızım, qalx, evimizə gedək.

— Bura daha gözəldir, ay ana.

— Gedək güllü yorğanını üstünə salım, sonra uyu.

— Narahat olma, məndən.

— Xəstələnersən. Evim-əşiyim.

— Artıq xəstələnməyəcəm, qorxma.

— Burda qurd-quş gəlib səni yeyər.

— Tanrıya halalam, qurd-quşa haramam ana, ay ana.

— Nolar başını sinəmə qoy, sonra illərlə yat.

— Artıq hər yan sənin sinəndir, ay anaaa...

— Əllərim saçını istəyir, darağın əlimdə qalıb, qızım.

— Əllərin saçımdadır, a anaaa....

— Yayığını başıma ört, heç olmasa.

— Artıq yaylıqların mənə ehtiyacı var, ay anaaa.

— Bu nə tərslikdir, ay qızım. Sən belə deyildin, axı.

— Bu tərslik deyil, ana. Bu bir haldır. Belə olmağım sənə zərər gətirməyəcək, inan ana. Belə daha yaxşıdır. Həm Allaha, həm də sənə. Sonra, görərsən, **AY** anaaa.

— Yaman qorxuram səndən, a varım-yoxum. Səndən başqa bir kimim, kimsənəm yoxdu.

— Artıq hər kəs, hər an, hər yer sənindir, ana. Mən də səninəm, ana. Məndən qorxma. Sənə yalan danışmamışam. Qorxulu bir şey olsaydı, sənə söylərdim.

— Allah qorusun səni, bala.

— Allah köməyin olsun, sinəsi çarpaz dağlı anam.

Bu səhnə, bu danışq, bu söhbət, bu dialoq qızın nəfəsiylə dışarı çıxıb çölə öz payını verdi. Səhərdən ətrafdakı qocaman ağaclar, günün batmaq, soğulmaq üzrə olan xüaları bu qarışqa, qara torpaq, səbirsizliklə qızın yayınıb — yuxuya dalıb içinin bir küncündə anasıyla görüşməsinə həm qısqanır, həm də maraqlı edirlər nə söhbət baş verdi. Ağacın, çöpün, meşənin qorxusu ondaydı, birdən qız uyğusuna bürünüb (gizlənilib) aradan çıxar. Yox, bu yerlər çox adamlar görüb, çox ağac altında uyuyanlar dik dayanıb. Amma qız, qızın yuxusu, özgə ələmdir. Bu çölün, bayırın, bu meşədəki hər ağacın taleyi qızın yuxusunda, uyğusunda nəfəsinin gedib-gəlişində rişəsi, kökü, zəti var. Elə dava **DA** bunun davasıdır. Yox, anası qızı aparmadı, apara **DA** bilməz. Qızın gedişi bir özgə cür olar, inşaallah.

DO. RE

Aclıq, susuzluq, daxili yorğunluq istər-istəməz daş kimi yuxu gətirir. Qız hər dəfə nəfəs alıb verəndə elə bil torpağa mısmanlanır. Qız nəfəsini dəyişirdikcə diqqətlə göz diksən, meşənin ağaclarının qalxıb endiyinin şahidi olarsan. Ancaq ehtiyac yoxdur, bu saat nəse görəsən. Borcumdu söyləyirəm. Borcunu inan. Niyə çöllərə düşürsən. Sadəcə olaraq, bu görüntülər mənə bir daha inandırdı, nədənsə bizlər uzaq planetlərdən yerə köçməyik. Bilmirəm, qovulmuşuq, bilmirəm, tərki etmiş özümüz o yerlərimi. Bəlkə əcdadlarımız oraların uğursuz olduğunu dərk ediblər. Bəlkə hansısa bir tufandan buralara toxum kimi düşmüşük. İkincisi, ona inandım,

əcdadlarımız ağac koğuşlarında məskən salıb, sonra dışarı yayılıblar.

Üçüncüsü, hərdən mənə elə gəlir, bu qədər uzun-uzun ağacların o uyuyan qızığazın heç bir fərqi yoxdur. Əslində mahiyyətcə eyni zətdən ibarətdilər. Amma nə fayda. Görüntülər başqa yön göstərir. Qoy, olsun. Mən öz fikrimdə, hissiyatımda qalırım. Yunus demiş, etə, sümüyə bürüdü, Yunus deyə göründüm. Vay, dədəm, vay. Nə deyib. Aləmi bir-birinə qatıb. Səbri, hövsələsi olmayıb, bir az dözsün. Elə partlayıb, elə partlayıb, qurban olduğum, söylədiklərimin hamısı, göstərmək istədiklərimin hamısı elə Yunusun sözündəki düstura bağlıdır. vallah, başqa cür mümkün deyil. Hər şey sirr içindədir, pünhan içindədir.

Bax, necə uyuyur o məsum qız. Uyuyur. Uyumaq dəmidirmi? Oynanılan oyundan xəbər olsa, adamın cızdağı çıxar. Ancaq dedim bu oyundan ötdə başqa dürlü bir oyun var. O uyuyan qız **DA** ikinci oyuna bağlıdır. qızın uyusu, qızın nəfəsi, qızın düşüdükləri çox güclüdür. Uyuyan qızı görəndə, hər şey təslimdir. Bilən varmı görəndə, o qızın sözü **DƏ** bilmədən ruhunda yuva salan gücünü, bilgisini anlayan olsa, heyrət, ey büt — der. Bəlkə, yox, doğrusuna qalsa, bu saatki bütün Qafqazda gedən vürhəvurun içində tək qalıb o uyuyan qız. Bax, ha, onun bu meşəlikdə uyuması iş görür. Onun yuxusu **DA** başlanmış mübarizənin, aparılan işin ən sağlam, ən iç nüvəsidir. Milyonlar bir yana, uyuyan qızın özü, yuxusu bir yana.

Mən bu düşüncələrdəyərkən hərdən oyanırmışcasına hərəkətlənir, dəridən ah çəkir, əlinin yerini dəyişir. Gözlərini ağırmış kimi göstərir. Ancaq ətrafdan, özündən, hansısa fiziki hərəkətdən xəbər-ətərsizdir. İndi, lap indi qız yuxusunu yaşadarkən, var edərkən, içi çölündən çox-çox uzaqlarda qalmışdı. Heç o el-oba, yurd, oymaq, obanın insanları qızdan o qədər uzaq düşməmişdilər. Nəyinki qızın içi-çölündən o qədər iraq düşmüşdü. Qızın əli bədəninə, vücuduna, təninə çatmır. Qızın içiylə dışı arasında **böyük bir ulusun sakral**-fiziki ərazisi yerləşib. Adam özü-özünün bir tərəfin qürbətə, bir tərəfini vətəndə qoyar.

Ancaq adəm balası özünə belə cəza kəsər, kəf gələr. Qız əlini uzalı bədəninə boyunca elə sallayıb, sanki nəyəse tərəf gedəcək, nəyəse çatıb ondan bərk-bərk yapışmaq lazımdır. Qızın yuxusu ikinci **bir qızıdır**. Qız oyaq olmasa **DA** sonra meşəni o şirin bal: - içinə dünyanın dadı-tamı hopmuş yuxusu idarə edir. Meşə qıza kimi vahim bir özbaşnalığında həyat sürüb. Qız meşəyə gələndən, artıq meşənin hər çöpü, hər yarpağı, ağacı, ağacların hər budağı qızın içinə — çölünə uyğun yaşayır. Meşə vəhşiliyini bir qıza görər atıb. Qızın görünən təklili meşəni idarə edir. Meşə qızın Sultanlığına belə nə tez tabe oldu. Sanki elə bu vəhşi yaşadarkən, qanunlardan əl çəkmək üçün uzun illəmiş gözleyirmiş. İndi qız uyumasına baxmayaraq, bütün meşə nəyin **Ki** qıza, heç onun o gül nəfəsinin gedib gəlişinə, yuxusuna namərdlik etmə. Meşə vəhşiliyini atıb, qızın təcəlliyini qəbul edib. Bütün bu iç səlahiyyətlərə sahib olan qız uyğu içində nə qədər cəhd eləsə, əli nə ayağına, nə saçına, nə üzünə, nə dizinə, nə o biri əlinə yetişmir. Elə bil qızın ruhu meşədədir, vücudu Arazın **O** tayında.

Vaxt ötürür. Günəşin qüruba çatmasına laaap azzz qalır. Hər saniyə yerdə-göydə nəyisə həll etmək üçündür. Gün çəkilib gedir. Mənə elə gəlir, günün uzanan, ağacların ara-bərəsindən içəri sızan işıq, ordan qızın içinə süzüb razılıq alıb, **danişiq aparıb**, geri çəkildikən qızı özüyə uca dağların, Novruz dağının ardına götürəcək. Novruz dağının ardında düşmənlər əraziləri var. Bir zamanlar oralarda qızın dədə-babalrı binələr qursalar **DA** indi o yerlərdə yağılar xürrəm yaşayır. Onun üçün nə mən, nə qızın özü dağın ardınca çəkilməyə razı deyilik. Günəş həmişə düşmənlərin yaşadığı yerdə batır. Orda qüruba enib, qaranlıq dünyaya ötür. Işıq, günəş düşmənlər yaşayan torpaqlarda itməyə getsə **DƏ** düşmənlər torpağına düşsə **DƏ** özü düşmənlər deyil. Ola bilməz, bu inanılması deyil. Heç torpaq **DA** düşmənlər deyil. **Sadəəcə insanın bədəncə dədəşmənləri yazılmayıb**. Düşmənlər insanın içidir, beynidir, dilidir. Sonra ə-ayağı, ürəyi gəlir. Günəşin batacağı Novruz dağı qızın uyuduğu meşədən

ovuc içi kimi görünür. Qızın yatdığı meşə yarı yamac, yarı dağ, yarı düzəndə yerləşib. Bu meşəylə — Novruz dağı arasında Bəylik, Sultanlı, Dəli çayın dərəsi, Şam, Üst Şam, Ağ Çapalağ yerləşir.

Qız sağ əlini yenə havada oynadıb böyründən başına uzatdı. Oyanmadı. Hər hərəkətiylə növbəti yuxuya — **bir yerdən — başqa yerə** keçməyinə işarə edərək meşədən uzaqlaşdı. Buna baxmayaraq, meşəni əvvəlki nizamlı, üsulla idarə edir, Sultanlığını əldən vermir. Yaşasın dövlət. Yaşasın Dövlət, Dövlət. Qızın içindəki varidat.

DO. MI

Xaniş kişi kəndin fermasının inəyini, danasını bu çöl-bayırda 45 ildən çoxdur otarır. Evi kəndin ayağındadır. **Oba çıxanda çöldəydi.** Kənddən aralanıb **Mali buraxıb.** Astannarda armudun dibində oturdu. Cibinə qoyduğu «Azadlıq» qəzetinin cırılmış parçasını çıxardı. Yaxşı bir siqara bükdü. Qullab vurub, tüstüsünü ciyərinə çəkdi. Böyür-başında inəklər otlayır, başını yelləyir, fısıldaşır. Yelirlərindən süd damır. Xaniş kişi keçinib. Oturduğu yerdə. Siqaret sağ barmağı arasındadır. Tüstülənib bitməz üzredir. Kürəyini qoca armuda dayayıb. **Sol əlindəki deyənəyi dizinin üzərində dolayı uzanıb.** Siqaretindən qalxan tüstü armudun aşağıdan çıxan budağının əyilən yerinə vurur. Havada meh var. Gün öz işindədir. Xəfif soyuq işığa **nə** təsir edəcək. Sarı inək Xaniş kişinin lap böyründəki koma otu qırır. Gəvələyib başını bulayır. Inək duruxur, başını qalxızib bir ağız böyür. Mööööö. Inək daha otdamır. Eləcə dik, kirimiş, maddım-maddım durub Xaniş kişiye baxır.

Camaat kənddən köçür. Qaçaq-qaç düşüb. Xaniş dayı Astannarda armudun dibində keçindi. Sarı inək duyucu düşdüyündən ikinci dəfə bir böyürtü verdi, bir böyürtü verdi. Yal məhlədə Tumas kişi dedi deyəsən Astannarda inəyi ayı basdı. Ya **DAerməni** inəyi nəyinənsə vurdu.

Inək dibdədik durub Xaniş kişinin nəfəsi çıxmış canına, tüstülənən siqarına, açıq ağızına baxır. Xallı qara inək **DƏyaxın** gəldi. O **DAbaşını** cəld hərəkətlə atıb böyürdü: - Mööööö.

Inəyin səsi elə bil Xaniş kişini oturaraq öldüyü yerdə söykəli qaldığı ağaca görünməyən nazik iplə sarıdı. Qara inəyin uzun, təkrar möyültüsü Xaniş kişinin ölümünü ya tamamladı, ya **DAheyatının** sonucuna işarə vurdu.

Bir azdan Xaniş kişinin sönmüş siqaretinin bir parçası tüstülənib azca saraldığı yaşıl otun arasında ağarırdı. **KƏndin** isə **XANIŞ** kişinin keçinməsindən xə**BƏRİ** yoxdu. Əgər axşamüstü mal-davar toparlanıb obaya doğru axışsa, iri başlıların ardınca eli çomaqlı, ayağı gön çarıqlı, bomboz çuxalı, alnında şapkasını dimdiyi irəli çıxan Xaniş kişinin hənirindən əsər-ələmət qalmaqacaq. Ancaq inəklər neyləyə bilər. Duyumları, hissiyatları olsa **DAağlı**, əlləri yoxdurku, çöl-bayır qoynunda dünyasını dəyişən kişiye köməklərini əsirgəməsinlər. Inək ölü dəfn eləyən deyil **ha.** Xaniş kişi beləcə Astannardakı armud ağacının dibində keçinib qaldı. Düşmə **DƏ**olanda, gərə **k**işiliyi ola. Nolar bu vəziyyətdə bir insanı götürüb — dəfn eləyəsən. Sonra düşmənciliyini sürdür, müharibəni davam etdir. Düşmə **d**üşmə **o**landa, indi o dağdan, daşdan, otdan, ağacdən seçilməyən, əslində fərqi qalmayan, canı uçub getmiş birinin cəsədine kalaşnikovun bütün darağını boşaltmalıdır? Düşmə **v**armı k? Düşmə **d**üşmə **o**lsa ot bitməz torpaqda **Daot** bitər, su axar, quş ötər, yel əsər, buludlar dolar, qafil. Nəmərdlik var, qafil, nəmərdlik. Ölən, canını tapşıran adamın ölümünü, cəsədini təhqir edirlər.

İnsanın ruhu bədənindən çıxandan sonra onun bədənini düşmənciliyini, dostluğunu itirir. Bütün münasibət, münasibə yaradacaq, nəyi varsa özüyə çəkib aparır. Geridə qalan cəsədi ilə bu dünyanın haqqına dextli olan payıdır. Daha onun üzərində gülləylə, söyüşlə, təpiklə, burun-qulağı kəsib götürməklə məzələnmək hansı əlaqin, mədəniyyətin nüvəsi sayılır. Xaniş kişinin cəsədi Astannarda, armud ağacının altında öz düşmənciliyini gözleyir. Qoy olsun. Xaniş kişi kimsə, özü **DƏdüşmə**nə burdaca heç nə edə bilməz, bu da məğlubiyyət sayılmamalıdır. Məğlubiyyət nahaqq dünyada olmur.

DO. FA

Bilirsenmi, qara qayğılı qafil, qız yuxuya dalıb. Günün qulağı batıb. Qız yatarkən batmağa bir sicim boyu qalmışdı. Bu dağların arasından keçib Ya Xeyir söylədən, söyləyən, indi nə deyim. Bir az öncədən fikir, xəyal, düşüncə kimi dediyim qızın içində nə vardisa, indilərdə yuxuyuna, mişıl-mişıl nəfəs ritmiyə çölə vurur. Ota, ağaca rəməl atır. Qızın içindəki yuxu oxun atıb yayın gizlədir. Asta qaçan nəmərdən, deyibən, vaxtın vaxtsızlığını anlayıb, yuxu **DA**qızın bütün hissiyyatları, toxumaları boyunca işini görür. Gün işığını, urvalığını, mayasını çəkib apardı. Qız yuxu içindəyken nəzər qılсан, o qədə **r**topqarabirçəkdir. Axşamcağının qaranlığı yerə-göyə yerikləyir. **Bir azdan** bu qədim, qos-qocaman meşə zülmət qaranlığa təslim olacaq. Qızı bu zillikdə qurd-quş **DA**görmüyəcək.

Mən bunları söylədiyim müddət ərzində gecə bayrağını meşəyə sancdı. Meşə bilinməz, görünməz, əl çatmaz, ün yetməz məkana çevrildi.

Hər şey düşündüyümüz kimi olmur. Heç bildiyimiz kimi **DƏ**qız meşəyə girəndə günəş gündoğandan, - Hərtiz dağının başından bir sicimlik ayrılmış olardı. Qızın qaçaqçaqda meşəyə girməsindən yatmağına qədə **r**xeyl vaxt ötdü. Bu qızın meşədə ilk gecesidi. Ən maraqlısı odurku qızgilin iti qız yuxularkən qızın iyinə, havasına gəlib Meşəyə çıxıb. Gün uzunu gəzib, arayıb, tapmayıb. Qız uyurkən onu itin tapmağı daha asandır. Çünki yuxu insanın əl-ayağını bütün daxili girinti-çıxıntılarını bir yerə yığır. İçi bir yerə toplanmış insanı tapmaq çox asandır. Onunla irtibata keçmək, onun havasına keçmək çətinlik yaratmır. Enerjisi bir yerdən fəaliyyətə başlayır. Qaranlıqda itin iyibilmə qabiliyyəti artır. Qaranlıq iti sahibinə daha **DA**doğmalaşdırır, həm də iyibilməni çoxaldır, yiyəsinə tez tapmağına köməyini əsirgəmir. İt-bozdar **DA**gün uzunu, oranı dağa-arana daşıyır. Sonda qız yatandan sonra gəlib onu tapdı. Ax, elə indicə qəfil sevinən kimi oldu. Başı dik qalxdı. Nə hürdü, nə hərəkətini, surətini dəyişdi. Eləcə gözlerini ətrafdan ayırıb ağac dibində uyuyan qıza dikərək irəliləyir. Yaxınlaşan macal daha **(da)** yavaşlayır. Bu an yorğunluğunu bürüzə verir. Yox. Sadəcə işin, anın yaşantıları, vəziyyətin ərkani belə gərəkdir. Qız bilsə, Bozdar dalınca gəlib, gözlerini açib **DA**görsə iti, sevincindən dünya-ələm başına fırlanar. Üreyi partlaya bilər. Bəlkə ağlayar. Şükürlər edər. Ən əsası Bozdar nələrdən sonra qızın yanındaydı. Ən heyret doğuracağı isə özü gəlib tapmışdı. Deyəsən it zəncirini qırıb qaçıb. Görüntüsündə yaxından açılmış atəş səslərinin hürküntüsü qalmışdı.

Bozdar kəndin ən qorxmaz, nəhəng itlərindəndir. O olduğu həyə-bacaya quş səkə bilməz. Bozdar bəzən ayıbasan deyir kənd camaatı. Kəndin heç bir insanına hürməz. Hürüşünü boş yerə xərcləməz. Ən çətin durumdə yaxud, qurd-quş kəndə yaxınlaşanda bir-iki ağız hürər. Ancaq hürüşdə lap hürüş gəzən pəyını alar. Bozdar özünü çox ciddi aparır. Kənd adamına heç vaxt ona görə hürmürdükü, onları tanıyır. Onlar Bozdarın xarakterini bilir. Hələ Bozdar küçükkən, qızın babası Həməzoğlu Hüsünün yaylaqda Qızıqlayadaykən itindən ayırmışdı. Köpək qancıqlamışdı. Qaraosmanoğlu Söyün bir quzuya götürmüşdü Bozdarı. Bozdar qocalıb. Buna baxmayaraq ruhu bu dağlar-daşlar arasındakı sonsuz, bəlkə kosmik bir məkana keçdiyindən, çox hürmədiyindən təravətini, gücünü mənə xam olan baxışlarındakı gizlənməmiş qayğını itirməyib. Qız Bozdarə öz tikəsini verirdi. Bu saat qız yatıb. İt ətrafına hərənlər. Qızın ətrafı içindən keçirdiyi kənd camaatının enerjisiylə dolub. İt dolaşib gördü kü, qızın ətrafında xəstə, yad, şər enerji yoxdur.

Özü **DƏ**rahatladı. Qızın baş ucunda ön qollarını dirsək vurub, arxa ayaqları üstə çöysüdü. Başını dik tutub artıq qapqara qaralımı meşənin içindəki qaranlığa bütün baxışları, gözünün qarasıyla dikilib. Diqqət kəsildiyi yerdən kimsə, yaxud gizlənən nəşə köçəcək həvəsiylə gözleri qoşa lüləyə dönüb. Qız itin burda olduğunu bilsə, sevincindən ya çatlar, ya uçar. Qız uyuyanda it qızın yerini tuta bilməmişdi. Yoxsa mümkündür deyildi. Qız Əhmədi düşünəndə, it Əhmədə yönəlir, Vəlini, Umudu, Xanları, Aftandili düşünəndə onların iyinə varır. İti çəş-baş salır.

Yuxu hər kəsi qızın içindən çıxarıb çevrəsinə toparladı. İcini

qızın özünə saxladı. Qız**BU** qədər yeri-yurdu olduğunu heç vaxt bilməmişdi. Heç indi **DƏ** bilmir. Ancaq söz **OK** u yuxu öz işini-gücünü görür. İt yorulub. Gözlərini qırpmır. Ağaclar, qocaman ağaclar qaranlığın yerində bitib. İt qaranlığın yerində oturub. Qız qaranlığın yerində uzanıb. Guya hər yer bu an qaranlığın inhisarındadır. Kim nə qədər fərasətlidir, qaranlıqdan kəsb qoparır. Beləcə bu qosqocaman Meşədə hər ağac, hər budaq nəyinki qaranlığa, hətta işığa **DA** özlərini alışdırıb. İtin çöysüdüyü yerdə qaranlığın yeri qaşınır, eşilir. (sanki) bir azdan bu qaranlığın tanışlığı, vərdeşənəliyi özünü dosdoğruca göstərəcək.

İt qızın ətrafına toparlanmış obanın surətlərinin uzaqlarda qalmış gücünün, enerjisinin baş tərəfdə oturub **dairənin, dövriyyənin** pozulmamasına nəzarət edir(di). Arabir laaap kənarda tanış olmayan bir qüvvə qızın aurasının, aurasındaki qapalı enerji axınına müdaxilə etmək istədiyində it həmə yerdəncə qədim bir şaman kimi hərəkətlənir. Ağzın irəli uzadıb cəld başıyla bir həmlə atır. Beləliklə şər ruhları bu qutsallaşan dövrədən uzaqlaşdırır. **Yeri gələndə onlara ZƏR**bə vurmaqdan gəri qalmır.

Bozdar öz vəzifəsini çox layiqli idarə edir. Birdən-birə necə bu qutsal törənə qatılıb, qoşulub, ayini icra etdiyini heç cür anlaya bilmir. O **DA** var (ki), heyret etməyib, məsələyə adi iş olubmuş kimi yanaşır. Əslində it doğrunun harda olduğunu fərqi deydi. İt ayinə qoşulmağın marağına aldanıb heyretlənsə, dairənin dövrülüydəki nizam pozular, şər silahları, xeyir gücdən düşüb məğlub bayrağını dalğalandırardı. Bu işə qız, yuxusuna, qızın içində, dışındaki oba canlılarına uğursuzluqdan, xəyanətdən, əsil bədbəxtlik gətirməkdən başqa nə ola bilər. Qızın baş tərəfində çəynəyib ön qolları üzərində qaranlığın içini eşən, arayan, nəzarətdə saxlayan it şəri yaxın buraxmır, buraxmır. Qızın çevrəsindəki oba canlılarının enerjisine qarışmaq bəhanəsiylə dəridən-qabıqdan çıxan, gözdən oğurlanıb göz çıxaran şər qüvvələr itin oyaq, mehriban, doğma baxışları, nəzəri önündə çox aciz, gücsüz görünür. Qız bu özünə çönüb böyrü üstə eyni qaydada yanpörtü yumurulandı. Oturduğu, uzandığı yer yapıxıb möhürlənib. Çünki qız bura gələndən xeyli saat keçib. O oturuşda bu yatışda, bir dəqiqə **Də**, ayaq üstə qalmayıb.

Yuxu içində uyuyan qız itlə təxmini olaraq üz-üzə düşür. Aralarında hardasa iki addım məsafə var. Qızın başı bərabərliyindən şaquli olaraq bir xətt çəkək, iki addım aralı itdir. Qız yerində dönsə **DƏ**, it heç tərpenmir. Ani olaraq qızın üzünə baxıb, gözlərini qırpmadan qaranlığın qarısını boğulub vuruşan şər qüvvələrə dikilib. Sadəcə olaraq hərdən, arabir, cəld şəkildə başıyla sanki nəyisə vurur. İt yalnız, yalnız savaşı başıyla, baxışlarıyla, bir **DƏ** ağzının ucuyla aparır. İtin əsas gücü bir yerdə tərpenməz durub, bütün qüvvələrini toparlayıb, görünməz şər gücləri uzaqlaşdırmaq, ən azından qızın yuxusuna, onun ətrafında dövrələnən, lap belə uzaq fəlekler kimi bir-birinə bağlı, bir-birinin içində-çölündə nizamlanan qalatiqalar, planetlər kimi dövr eyləyən obanın can axınlarına dəyəcək zərbənin qarşısını almaqla məşğuldur.

DO. Sİ

Min illərdir nəfəsini içinə çəkən meşə qızın uyğusuyla, mişiltısıyla nəfəsini alıb, verir. Qızın mişiltısı meşənin ürəyi misali vurur. Gecənin qaranlığı bu ürək döyüntüsünü artırır, çoxaldır. İt qızın yuxusunun ritminə girdiyindən oturuşundan bəri keçirdiyi vaxtından qeriblik duymur. Qosqocaman meşə **qızın iti** içinə alıb böyük kainatın fonunda elə bil bu nəfəs alış-veriş sistemində ucsuz-bucaqsız yola çıxmışdılar. Bu qalatiqalar içində meşə uzaqdan bir qom bənövşə kimi görünüb qlobus kimi fırlanır. **Bu hərəkətlə hansısa uzaq məsafələrdən sanki meşə uçub gedir.** Uyuyan qızla, keşik çəkən it uçub gedən meşənin reaktiv sürəti içində ən nadir yolçu, səmişinlərdir. Ancaq nə it, nə qız bu baş verənlərin fərqi deyil. Bu baş verənlərdən xəbərdar olmağın qız üçün, it üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur. İtə vacib düşən məsuliyyət —

özünün dərk elədiyi — qıza göz-qulaqlıq olub, qurddan-quşdan qorumaq, qorxu hissini uzaqlaşdırıb həyan olmaqdan ibarətdir. Kainatın bu hərəkəti, uçuş qabiliyyətindən yanaşılısa, bəlkə **DƏ**, indi bu yatan qızla, oyaq qulaqlarını şəklemiş itin arısdaki məsafə o qədər uzaq, o qədər uzaqdır... 1000 km-lərin ölçüsü tələb olunur. Bəlkə heç məsafə, km-**DƏ** yoxdur. Eləcə məsafə itlə qızdan başlayır. Ancaq it üçün bu saat bu **məsafə, ayaq uçuş, hərəkət, uzaq, yaxın** söhbətinin heç biri görünür. İt qaranlığı qaranlığın içərisində artıb çoxalan, döl verən şərin, şər qüvvələrin qıza, qızın yuxusuna, nəfəsinə, nəfəs alıb verməsinə yaxın buraxmır. Lazım gəldiyində qızdan, qızın yuxusundan şəri, başının ani hərəkəti, nəzərləriylə uzaqlaşdırmağı bacarır.

Amma uzaqlarda savaşı gedirdi. Avtomatların, uzaqvuran topların, pulemyotların səsi ələmi başına götürür, gecənin zülmətini pozur, uyuyan qurd-quşun canını lərzəyə salır. Hələ gün bata-batda Salvartıda, Yazı düzündə qan su yerinə axdı. Erməni ordusu tərəfindən xeyli pul alıb ağır zirehli texnika, artilleriya hücumu keçən rus əsgərləri içkili-içkili, qarşısına çıxanı canlı saymır, qanına bələyir, qəltan edir. Min illərdir türkən ruhu dolaşan Allahın, müsəlmanlığın təcəlliyatı əskik olmayan bu dağ-daşı belə zədələyib, mürdarcasına qan tökmək ağrıdıcı, ağır məsələydi. Görünür, bütün olacaqlar, olmuşlar baş verməliydə. Hal böyləyən baş vermiş, verəcək müsibətləri, əhilleşdirib — fəlakətlərə çox soyuqqanlıqla yanaşmaq məqsədə, Nizami-Ələmə uyğundur. Görüntülər hər zaman şişirdicidir, şaşırmaq ehtimalı əskik olmayıb. Ancaq bu torpaqda, daşda, bu dağda böyüyən, yaşayan insanlar heç nəyə təəccüblənməsin. Bu dağları olan, bu dağlarla böyüyüb boya-başə çatan insanlar, mənəcə baş verənləri nə qədər ciddiye alsalar, baş verənlərə bir o qədər soyuqqanlıqla yanaşmalıdır. Bu boy verib ucalan Hertz dağı elə-belə deyil. Allahın lütüvü, təcəllisi, inayəti, şikayəti, bir işarəsidir. Təəssüf, bu yerlərin insanları Hertz dağının mənəvi yönümündən (hələ söyləmirəm) heç olmasa, onun görüntüsündən, mövqeyindən yararlanmalıdırlar. Hertz dağına qalxsan bütün ermənilər, düşmənlərin məskunlaşdığı torpaqlar ayaq altında qalır. Hertz dağına (**da**) qalxmadan, eləcə onun qoltuğundanca düşmənlərini darmadağın etmək olar(di). Niyə olmadı? Kim qoymadı? Yoxsa kiminsə ağılına gəlmədi? Bu suallar bizi nə gülcünc günlərə qoydu. Bu suallar qız meşədə, iti qızın yanında qoydu. Meşəni Meşədə, meşəni **Də** qaranlıqda, qaranlığı silah səsərləylə yaralayıb diksindirirdi. Zaman-zaman insan yuxularına, rəyalarına alışmış bu gecə qaranlıqları son zamanlar öz nizamını, qanunlarını pozub. Bu xaosun, pozuntunun fəvqündə bir də görürsən dağ, dağ təpə, meşə, meşə boz səhra oldu. İsanın, Muhəmmədin doğuluşundan vaxt daha çox aralandıqca bu cür anlaşılmaz hallar baş verə-verə yeni dünyanın insanlarına alışqanlıq yaradıb, heyreti, təəccübü, marağı bir tərəfə qoyub, sanki bunlar olmalıymış kimi bir hissə aşılayır.

Söhbət isə ondan gedir, qız meşədə yatsa, it başının üstünü kəsdirib dursa, gecənin bağrını yaran güllə səsərləri, hərdən bir qızı bayqanlıqdan, deli yuxudan silkeləyir, itinsə tükü tərpenmir. Vaxt belə davam edərsə, qız yuxudan qəfil oyana bilər. İt elə durub, elə durub, elə bil qızın yuxusunun ardınca düşüb, yuxusunu qarabaqara izləyir. Birdən yuxu özünü qarşıdadı bir gölə, dəryaya atıb yoxa çıxır. İt devikir. İt sanki yuxunun — qızın bu bərkimiş, daşa dönmüş yuxusunun yoxa çıxma biləcəyindən ehtiyat edib, bütün nəzər-diqqətini bir nöqtəyə zilləyib, ovu bərədə güdməynən məşğuldur. Sanki bu zalım itin şikarı, ruzisi, azuqəsi qızın mişil-mişil nəfəsinin içində, qızın yuxusundadır. Bu minvalla bəlkə it **DƏ** meşədən çıxıb obaya, həyət-bacaya dönə, itliyinə qayıda. Qızın yuxusu, yuxusunun çövheri bir oba, bir el, onun tək-tək sifətləri, üzleri boy-buxunları, danışıqları, əməlləridir. İt, bax, bunun, bunun fərqi deydi. Dağa, daşa düşüb, qalatiqalar gəzib-dolaşmağa həcət yoxdur. Hər dem bu demdir. Dem bu demdir, dem bu dem, həm **DƏ** mənə dəxli olan, o el, oba, oyaq, ağır-ağır yığnaq, ta töreyə, qaydaya qədər hər şey əsasən qızdaydı, qızdaydı. Sonra isə itə aidiyyəti olan gəlir. Bu boş məsələ deyil, ola bilməz. Qıza əsaslanmaq **burə kimi çoxluq təşkil edir.** Sonra bu çoxluq olsun, yerinə,

zamanına görə dəyişir. İt məsuliyyəti altına keçir. Qız yardımçı missiya daşımaq müstəvisinə qalxır. Yaxut əksinə. Bu ol-ötür, dövr etmə mərhələsi o qədər həssas, bilinməz baş verir(ki), görmək heç cür mümkünlüyə dönmür. Çünki əziz oxucu, sizinlə mənim aramda baş verənlər şəxsi səciyyə, məsuliyyət daşımır. Burada, torpaq, yurd, Vətən, gor, görgah Adəmdən üzü bəriki bir axarın mövcudluğunun səmimiyyəti, səmimiyyəti var söyləmə, tələsməyin, dodaq büzüb, söyüş şaqıldatmağa. Onsuz olan olub. Özü **DƏ**pis olmayıb. Borcumuz olanların, əsil olanların, baş verənlərin mahiyyətini anlamaq, başa düşmək, aldanmamaq, aldatmamaqdan ibarətdir. Başa gələnlər anlaşılıb duyulsa, hiss edilərsə, bu ən böyük qələbə sayıla bilər. 9 iqlim qurşağı içərisində qaynadılmamış qazan, bulandırılmamış çömçək, çatılıb söndürülməmiş ocaq qalmaq. Söylədiklərimizin birbaşa qıza, Meşəyə, İtə o qədər dəxli var, mən o qızı sevmədən, onun qadasın almadan, heç bir çıxış yolu qalmır, heç bir şifrə, heç bir kod açılmır. Biz isə, yaşamaq, duymaq, duymaq, hiss etmək istəyirik. Torpağın zarafat edənini anası ağlar qalar, qafil. Qız hələ **DƏ**uyuyur. İt oturduğu kimi yerində heykələ çevrilir.

Növbəti top səslərinin birində qız yerindən tərpsənə **DƏ**oyanmayıb, huşu özündə olmadığından görən deyərdi, oyanıb. Beyni keyiyib-keyiyib yorulmuş, ruhu sarsılmış, bədəni gücdən, taqətdən düşmüş qızı bu dar vaxtda ancaq o qeyblər aləminin sevdalı yavrusu yuxu, yuxu, yuxu özünə qaytara bilər (gətirə bilər). Obanın bütün adamlarının lap mərkəzi sinirindən ruhunun qaynar nöqtəsindən keçən qızı düşünsək, gör necə insanın aləmini, məqamını adlayıb indi onu, **ÖZÜ DƏ**yuxusuyla birgə hansı ələmlərin qatında xeyrixah, məsum, pak, kövrək bir mələk timsalı bizlə bərabər özünün bədəni, bədəninin yaxınlığında Bozdarın sakit, diqqətlicə oturduğunu seyr etdiyini anlarıq. Hər düşüncəyə, fikrə, hər hadisəyə, o baş verənlərə rağmən hal-qəziyə bələydi, belədir var.

Növbəti top səsinə qız gözəlridni ciddi-ciddi sürətlə açdı. Baş tərəfində arxa ayaqları üzərində çöysümüş Bozdarı gördü. Qəribədir, heç təəccüblənib eləmədi. Elə bil belə olmalıymış. Qız bu hadisəyə dəfələrlə alışıb. Qızın bürüzə verə biləcəyi bu meşəyə, gecəyə, elə bu itə, ağac budaqları arasından tək-tük görünüb gözəren ulduzlara heç bir heyrəti, marağı qalmayıb. Yuxu öz işini görmüşdü. Qız az-çox özünə gəlib. Dikəlmək istəyəndə, ayaqlarının, sol qolunun keydən ağırlığını idydu. Boyunda bərk ətri atır. Əlini uzadıb itin başına çəkmək istədi, hətta buna cəhd etdi, mümkün qeyrilə çevrildi. Qız oyanıb. İt qızın oyandığını gördüyündə hərəkətə gəldi. Səhərdən bəri qırpmadığı gözünü bir neçə dəfə açıb yumdu. Yumub, açdı. Başını sağa-sola yellədi. Ayaqlarını qatlayıb, başını biləkləri üzərinə yixdi. Çənasını iki pəncəsinin arasına yerləşdirib sanki qızın hansısa bir hərəkətinə, jestinə gözlədi. Anı olaraq itin qara dodaqlarının arasından incə mırıltı çıxdı. Sonra gecənin qaranlığında mırıltı özünə yer tapa bilməyib gəldiyi yerini tanıdığından sürətlə geri döndü, bir an keçməmiş sinəsindən boğazına, ordan yenə dodaqları arasına inilti yuvarlandı. İtin ağzı gördü, yox bu xına o xınadan deyil, peyda olmuş bu iniltiyə tab gətirməyəcək, cəld özündən silki gecənin qaranlığına boşaltdı. İnilti az aralıda, qızın çevrəsində halə çizib, o **bağın** burda qalmış spirtual bədənlə adamlarının belinə kəmə, təskinlik kəməri kibi sarıldı.

Qız dəberib ayağa qalxdı. Ayağında, belində, boynunun ardında, qollarında, əsasən böyrü üstə yatdığından sol qolundakı ağrı qabardı. İt yenə tərpsənmedi. Sevinc indi-indi qıza sarmalanıb daraşdı. Sevinc bu yerdə daha şahandır. Özü **DƏ**belə gənc, pak, məsum, dünya biciklərindən xəbəri olmayan bir qızın canından pərvazlanıb dünya-ələmi ələk-ələk eləyəndə. Ona görə ələk-vələk deyirəm, qızın sevinci qıza məxsus olsa **da**, artıq qızın kədərini kimi onun aurasından, orbitindən çıxıb fərqli, başqa ələmlərin davasını aparırdı(lar). Bu dağlar qoynundakı oba o orbitdən, ələmdən, bu torpaqlar uğrunda gülünc, qan selinin coşğunluğu o qədər biabırçı, ağılsız görünürdü. Ancaq o **DA**var həmənlə uzaq, yaxın, mənavi, fiziki aləm dediyim yerlərin böyüklüyü, kiçikliyi, qutsallığı,

cazibədarlığı, müqəddəs olması, bu dağlar qoynundakı obalardan, ellərdən, hadisələrdən, söz-söhbətlərdən, insani, canlı münasibətlərdən çox asılı olduğunu söylərsəm, bu gün tez — yarın gec ola bilər. Bu yerlərin quruluşu, relyefi, məkanlığı başdan ayağa **ASTRAL** yer, yurd, oba, el, məkandır. Buradakı hər yer adı özü bir məkan, bir məqamdır. Bu yerlərin yaddaşındakı hadisələr, söz-söhbətlər, münasibətlər zamana, ruha, məkana sığmayacaq dərəcədə gözəl, maraqlı, gülünc, biabırçı, heyrətli, heyrətamiz, misilsiz qudsiyyət hifz edən, olacaqlara, milyon il sonralara daha müqəddəs, pak silsilə, sistemli, nizamlı yön verən cazibədarlığa malikdir.

Ən gözəli, ən gözəl müqəddəsliyi insanlar, insanların yerləşdiyi məkan, məkanın iqlimi yaradır. İnsanların içilə yaşadığı iqlimin özəlliyinin qudsiyyəti birləşəndə nələr olur, nələr baş verir, onu bir Allah bilir, bir **DƏ**onun izni bəndələri. Ancaq insanlar var, O **İZNİ** canında gətirib canında aparır. Şeyxlər söyləmiş, bunun çox qorxunc, sakindirici təfərləri var. Yəni o insanın canındakı **İZNİ**, ya özünə münbit sistem, mühit, iqlim tapa bilməyib, ya yerləşdiyi canın imkanı, gücü onun açığılanıb üzə çıxmasına şərait yaradarmayıb.

DO. LYA

Qız yenidən meşə ağacının gövdəsinə söykənib sanki bədəninin keyinin açılmasını gözlədi. İt bayaqdan çöysüdüyü yerdən qalxıb qızın oturduğu tərəfə bir addım atdı. İt qızın ağırlarının nə tərəfdə, bədəninin hansı hissəsində olduğunu bildi. Əsasən sol qolundan, hər iki ayağının ucundan tutmuş dizinin gözü, dizinin qatdanacağına kimi. İt başını qızın ayağına toxundurmadan 3,5 sm-lik məsafədən qızın ayağının üzərində başını bir sağa, bir sola, bir **DƏ**geri çəkilib yuxarı, yəni arxaya şəstlə dartıb, keyliyi sorub uzaqlaşdırdı. Qız ayaqlarının, dirsəklərinin açılıb yüngülləşdiyini kor-kor, gör-gör hiss etdi. İt keyləşmiş, ağırlıq yaradan enerjini qızdan götürüb atmışdı. O ağırlıq Allah bilir, həndəvərdə, gecənin qaranlığında dolaşan minlərcə Şər qüvvələrlə qarışmışdı. Bu hadisə gündüz baş versəydi, ağır yükü işiq həmənlə yandırı bilərdi. **Çünki məkan buna, iqlim buna, mənaviyyət buna imkan verir (di)**. Ancaq gecə qaranlıqda şər qüvvələr göz açmağa imkan vermədən itin çəkib qızın canından dışarı atdığı ağırlığı göydə qarpdılar.

Qız quş kimi oldu.

Ayaq üstədir. İtin başını sığallayır. İt öz köklü görkəmiylə bu təşəkkürün boş bir şey olduğunu bəyan edir. **Bu işin** Bozdar öz borcu olduğunu qıza aşlayır. İt vaxt itirmədən başını bir sağa, bir sola yellədi, sanki şər-xətə qüvvələri qovub, yenidən başını yuxarıdan az aşağı doğru öz bədən boyunca endirməklə, yəni gedək, gedə bilərlik işarəsilə gedişatə, bir **DƏ**öz yüngülcə iniltisini qoşdu.

İt — Bozdar qabaqda, qız itdən geri qalmadan, hardasa böyür-böyürə meşənin içilə yol alıb gedirlər. Qız hara getdiyini bilmir. Onu bilir, düşmənlə ələm düşməyəcək. Bozdar heç vaxt onu darda qoymaz. Bozdar hara getdiyini, yaddaşının havasıyla arayıb buldu, istiqaməti aldı. Anı olaraq gedəcəyi yeri dəqiqləşdirmək üçün oyandı. Ora-ünvana qoşuldu. Çay səsinə tutdu. Yanılmamışdı.

Yenidən kol-kosları, ağacları arxada qoyurlar. Qız geriyyə döndü baxmadı. Oturduğu yerdən ayrılmaq içini göynərdi. Bu gecənin qaranlığında, Meşənin zülmətində gözündən iki damla yaş çırılayıb yerə düşdü. Sinesini qalxıb endi. Geriyə baxmasa**DA**, oturduğu yer gözünün önünce yol boyu uzanıb, ona dinclik vermir. Dözə bilmədi. Özünü ağac dibində, yatılı, uzalı, oturmaş, tək-tənha gördü. Gördü — hönkürtüsü ətrafı, qaranlığı qarşdı. Boğazındakı yayıqla üz-gözünü silib, ağzını tutdu səsi çıxmasın.

Gecənin səssiz qaranlığında yol alıba gedən Allahın iki canlısı bir-birinə samsar olub bu dünyanın gərđişini, gəlib-gedimini, sonsuz bir gücü təsdiq edirdilər. Ancaq bu it bu qızı hara qaldırıb aparırdı. Kəndə, obayamı, öz evlərinə, həyətlərinəmi, yoxsa, bir daha insan ayağı dəyməyən, insan nəfəsi toxunmayan elə bir yerəmi. Bu qız üçün sirlə-müəmmalə

idi. İtin dili yoxdur ondan xəbər ala. Bunlara baxmayaraq qız daha heç nə düşünmür, qərribə iç rahatlığına tutuşub. Əsas budur.

Aclığını unudub. Ona təzə qut gəlib. Sonuncu dəfə qız anasının verdiyi yarpaq dolmasını qatıqla yediyi yadındadır. İndi könlü-gözü tox, aclıq hiss etmədən gecənin qaranlığında Bozdara inanıb gedir. Qu desən qulaq batar. Daha top-tüfəng səsləri gəlmir. Lap aşağılarda, hardasa kənddərinin ayağında iki bayquş ara verərək, növbələşərək ulayırdılar. Bir azdan yol onları meşədən çıxardı. Qıza bu yerlər hardasa tanış gəlirdi. Buralarda olmasa**DA**, uzaqdan gördüyü yüksəkliklərdi. Meşədən Qəyələr tərəfə gedirlər. Qaranlıq ələmi sarsa**DA**, əzəmətli Hərtiz dağı qarşıda möhtəşəm görkəmiylə bütün tənhalığı, qorxunu, səs-küyü dəf edib, qaranlığın**DA** yerinə keçmişdi. «Bu dağın başında heç bir düşmən nahaqq iş görə bilməz» bu cümləni qonçu Səlbə qərindən eşitmişdi. Hərtiz dağı. Bu dağ Azərbaycan torpağında ən əzəmətli dağlardan biridir. Ora çıxsan Xüsduba, Ağrıdağa əl uzatsan çatacaq. Görünür Araz çayı qıvrıla-qıvrıla torpağı bölüb haralarasa gedir. Coğrafiyanı bilməsən, Arazın hansı istiqamətlərə axmağını təyin edə bilməzsən. Araz, Xüsdub, Ağrıdağı burdan neçə kilometrərlə çox-çox uzaqlardadır.

Denən, qız sən heç acmazsan. Heç bu qədər üzüntüləri, ac-susuzluğu sən çəkməmişən. Əsas qutdur, qut. Nənən deyirdi, hər aldığımız nəfəsin içində **Ouca** Yaradan sizin könlünüzə-gözlünüzə nə qədər ırıq, azuqə verir. Deyəsən məsələ elə o ırıq, azuqə və nəfəs havaydı, vardı. Sabahsa qız erkən qalxıb quşları - hinduşkaları Arxax yerinə ötürməyə çıxanda qaça-qaç başlamışdı. Qız kənddən aralandığından düşmən əlinə keçməsin deyə Meşəyə qaçmışdı. Camaat üzünə, əl-ayağa dolaşan colma-cocuğu götürüb Araz tərəfə götürülmüşdü. Ola bilsin oba İrana, Arazın o tayına köçüb. Bozdar nece olub açılıb, ya açıq olub. Mal-qoyun, qapı-bacada mələr qalib. Yəqin axşamdan açıq qalan Bozdar sabah tuturuq ələ verməyib. Obaya yaxınlaşan qara qayğınu gecədən duyub. Camaatı Arazdan keçirib. İndi qızın iyinə gəlib, tapıb. Qızı obanın adamlarına apırır, qovuşdurmağa.

Qız ayağına dabansız, bozuntul ayaqqabı geyinib. Bozdarın ardınca meşəlikdən, pöhrəliklərdən, arada biçilmiş biçənək yerlərindən, dağlardan keçən yollarla Allah deyib gedir. Bu qədər ac-susuz olasan, inadını əldən verməyəsən. Hava işıqlaşsa, qızın keçdiyi bu yerlərin bitib-tükənməzliyi, qorxunc sıldırımları, bitib-tükənməyən meşə dərinliyi, ün yetməyən uzaqlığı adamın gözüne durar. İt Arazın çox-çox uzaqlarda gecənin ziliinə qarışb axan səsinə inanışlıyib elə bil uzun, bir başı gedəcəyi yerə bağlanmış ipin ucundan tutub gedir. Bozdar yeridikcə bədəninə qat kesmiş məsafələr yol kimi dəstəklənmiş sicim misalı açılır. **İT canının içiyə baş alıb gedir**. Qız itin canıdakı yolla irəlilədiyindən kiminsə onu görməsi, yaxud ayağının daşa, kərsəyə ilişməsi qeyri-mümkündür. **İtdə** qoruyuculuq çox güclü olur. Elə zaman, elə an, elə şərait olur, Allahın adı bir heyvanı it **DƏ**müqəddəsleşə bilir. Bax, zaman həmə, məqam həmə, yol həmə. Bir oba külünün ən incə, ən zərif ləçəyini özü **DƏ**göylə, yerlə, zamanın hər anında ilk əlaqəsi, özü **DƏ**bilmədən davam edən o ləçəklər içində ləçəyi əmanət olaraq lazım bildiyi yerə aparır. Hətta bir dəfə Sultanlıda nəlbəki qızıl güllər yığanda nənəsi qıza güllərin ləçəkləri içərisində qabarib baş qaldırmasını göstərərək demişdi, bax, bu güllün bütün ləçəklərinin qisməti bu ləçəkdədir. Onların ruzusunu, qismətini bu ləçək istəyir. İşığı, havanı, suyu, qisməti ilk bu ləçək alır, sonra ötürür digər ləçəklərə. Beləliklə **nəlbəki qızıl güllər** Allahın verdiyi ömrü yaşamağa davam edir. Qız **DA**ındı o qismət ləçək rolunu oynayır. Bunu heç özü **DƏ**bilmir, heç oba insanları **DA**bilmir. Bilməyən xeyri **DƏ**yoxdur. Çünki bu türlü bilgilər açıqlığıyla zühur eləyib, dildən-dilə, ağızdan-ağıza keçib dolaşanda öz dəyərini, mənasını, mahiyyətini, hətta ilahi qaynaqda, qərar tutmuş zatını itirir. O baxımdan bilinməyən daha önəmli, daha vacibdir.

İndi Hərtiz dağı lap yaxındadır. Qız saçını boynundan asdığı yaylıyıla bağladı. Nənə **DƏ**uzaqdan axar su, kişi xeylağı, Dağ

görəndə başını örtərdi. Bunu nənəsindən bildirdi. Səbəbini sormağa, indi hacət yoxdur. Çünki elə məsələlər var, mənası açıqlanmasa, adam onu sözə çevirmədən, aydınlıq getirmədən, ruhunda ehtiyac kimi, tələbat kimi duyur, vallah, belədir, billah, belədir.

Yaylığı başına salıb saçlarını gizlətdi. Nənədən öyrəndiklərini təkrarladı. Sağ əlinin içini üzünə çəkib «La ilahə illəllah» pıçıldadı. Nəfəsinin içində ləngərlənən «lailəhəilləllah» kəlmətullahı qızın varlığında bu gecə qaranlığının çöl-bayırında elə geniş məkanlar açdı, dersen it olmasaydı, qız nəse uçmaq istəyirdi.

Hərtiz dağı istiqamətində yüksəkliklərinə gedirlər. İt qızın içindəki dövr eləyən dalğanın qıza getirdiyi anlığı-durulğu, qorxusuzluğu, hürküslüyü hiss edib, ürkücü bir şığal titrədi. Qızın xəbəri olmadı. İlahi qızın daxili nəydi, it kondaqda, əlaqədə olduğu bu kosmos sonsuzluğundan, bərkətindən bayılıb ölə bilər, yaddaşını itirə bilər.

Göydə tək-tük ulduzlar görsənir. Özgə vaxt ulduz ulduzu çəgirib durur. Bəs bu nə gözəllikdir, qaranlıq olsa **DA**qız addım atdığı yerləri görür. Bir də, it qızı çətin, ayaqtutmayan yol-izinin aparmaz.

Hərtiz dağının sağ qanadının altıyla keçdilər. Oba arxada qaldı. Meşə arxada — obanın ətrafında qaldı. Əsas Hərtiz dağıdır. Onu keçdinsə, nəzənbillah, **Ərşi-Kürşü DƏ**keçərsən. O ku yol versin, qoy, kimsə yol verməsən, hər şey, hamı bir yana, bax, ucalığına qurban olduğun Hərtiz dağı bir yana. Dağa yaxınlaşana kimi nə qədər sürətlə addım atsa **DA**, elə bil yerində sayır. Dağın böyründən atdığı dağ səni uğurladı, indi qız ley kimi süzür. Bozdar inciməsə, qız uçub, uçub, uçub gedər. Yox, belə namərdlik haramdır.

Meşənin içindən tək-tənha qaldığı halda çıxara səni genişliyə getirə, eləmə tənbellik uç get. Yox dostum, uçmağın vaxtı deyil. Onun zamanı gələcək. Qanadlarımızı çıxaracağımız gün, saat qabaqdadır. Ancaq başımıza gələnlərə tab gətirə bilsək. Gətiririk, gətiririk. O dərdi, müsibəti bizə halal bilib göndərsə, qurban olum, Onun kərəminə, biz kimik, öz qullarına göndərir **DƏ**. Demək məsləhət belədir. Allahın göndərdiyi bütün fəlakəti, bədbəxtliyi yağ-bal kimi qəbul etmək gərəkdir. Çünki O göndərib. Məsləhət belə bilib. Qızın indiki görüntüsündən ancaq belə cümlələr çıxarmaq olar.

Qız yeridikcə, meşənin onun ardınca irəlilədiyini, ayaq açib yüyürdüyünün hissəyə qapılır. Bu qaranlıq gecə deyil, ayaq açıb yürüyən o meşə, o meşə ağacları qızı görürmüyə, bilinməyə, göz dəyməyə qoymur. Qoruyur, qoruyur, qoruyur.

Qıza bu kimsiz, kimsəsiz çöllərdə, meşə, dağ, bayır, qaranlıq yolda növbəti qut gəlmişdi. İt **HƏR ŞEYİN FƏR**qində **OLSA DA** itilə **nƏSə** etmə **YƏ** imkan **VER**miR. Eləcə bu saat içindəki itliyi dərk edir, ən ali missiyasını — qızı harasa aparmağın məsuliyyətini susqunluq, nəfəs demməsindən anlamaq olur. Eləcə bir ağız bədsi ağzın açıb ulasın, başını qulaqlarıyla atıb-tuta-tuta hürsün, it **DƏ** gedər, ip **DƏ**. İt **DƏ** ip **DƏ**, it **DƏ**, ip **DƏ**, it **DƏ**, ip **DƏ**. İt **DƏ**, ip **DƏ**.

DO. Sİ

Meşədə olduğu zənninə qapılıb. Qıza elə gəlir gedəcəyi bütün yerlər meşədi. Qız bu düşüncə, hissiyyatla o qədər yaşayıb, sanki bədəninə ağaclar bitib çıxıb, şaxələnb qalxıb. Qız gedə-gedə üzərində yüzlərlə ağacı daşdığı, bədəninin hər nöqtəsindən ağac çıxdığını heç cür unuda bilmir. Ancaq bu yüzlərlə ağac qızın gecə qaranlığında, özü **DƏ**ac-susuz getdiyi uzun yolda heç bir maneəçilik, çətinlik yaratmır, törətmir. İt bəlkə qızı deyil, meşəni harasa aparmağa gəlib. Sözsüz, nə qızın üzərində ağaclar, arxasınca gələn meşə var, nə it qızın əvəzinə qos-qocaman meşəni haralarasa aparmağa gəlib. Ancaq bunu söyləməyin özü **DƏ**maralıdır. Yəni bu **DA**ola bilər. Yəni bunlar **DA**baş verir. Əslində insan dar, çətin zamanlarda bax verənlərin, görünənlərin içərisində möcüzə axtarır. Möcüzə axtarmaq lazım deyil. Baş verənlər, möcüzələr olmuş, hadisələrin içindədir. İndi bunları düşünməyin mənası yoxdur.

Nəyin bahasına olursa-olsun, qızı bu gecənin qaranlığından sağ-salim çıxarıb, heç kəsin əlinə keçmədən gedəcəyi bitib-tükənməz yolundan şər qüvvələri arıtmaq lazımdır.

İt qəfil duruxdu. Koldən bir ala dovşan sürətlə yolu keçib gözden itdi. Bozdar istədi bir ardinca cumsun. Fikrindən daşındı. Bu fikrə gəlməyini başını çevirib qıza döndərdiyindən anlamaq olar.

Yenidən yola düzəldi. Qız eyni addımlarla, ritmlərlə itin apardığı yerlərinə «lailahə illəllah» deyib gedir. Bu yer kənddən gəlib üzü Yazı düzünə tərəf gedən yola dırmanan yoldur. Sağ tərəfdə yolun üstə, daşlıqda, qayanın içindən çıxmış dağdağan ağacı qaranlıqda Şərq miniatür rəssamlarının çəkdiyi miniatürlərə bənzədir. Ancaq dibində başı əmmaməli, bəzəkli beli qurşanmış əyanlar, başında 16-cı əsrin fırcasına hopmuş qərribə bəzəkli quşlar, arxasında isə ucaldılmış imarətlər ağban saraylar çatırdı.

Qız buranın pir olduğunu bilir. Kəndin adamları burdan keçəndə dayanıb bir dəqiqə **DƏ**olsa Allaha yalvarıb-yaxarır. Diləyinin qəbul olmasını niyaz edir, sonra Məhəmməd peyğəmbərin üzü suyu hörmətinə bir «Fatihə» üç «**Qul**ullah» verir, Mir Sədi babanın, Hacı Qaramanlının, Şıx Əfəndinin, Mir Həmzə Seyid Nigari həzrətlərinin ruhuna dua edib, əllərində, diləklərində olandan — çörək, pul, şirniyyat çıxarıb bu dağdağan ağacının dibindəki daşlardan birinin üzünə qoyurlar. Doğrudan **DA**buradakı daşlar qərribə görkəmədir. Diqqətlə baxsan, hər daş bir insan sifəti, surəti kimidir.

Qızın daxili rahatlığına bir rahatlıq **DA**su kimi çiləndi. Qıza elə gəldi, bütün kənd burda — bu ağacın içindədir. Qıza elə gəldi, bütün meşənin ağacları bu tək-tənha yalquzaq ağaca çevrilib. Deyənsən, bu **dağdağan** ağacında meşənin bütün ağaclarından var. Qızın bu fikrə gəlməsi, bu hissə qapılması osonku gecənin bu vaxtından **DA**asilidir. Elə bu yerdə gün işığında hava aşıb-daşanda belə fikirlər adama gülməli gəldiyi qədər inanılmaz **DA**gəlir. Ancaq bu saat, doğrudan, səmimi hissələrə qurban gedirsən, ardınca fikirləşirsən, bu qaranlıqda içində, qaranlığın xislətində mif var. Qədim insanlar — o ulu babalarımız kitablardan oxuduğumuz yüzlərlə mifləri bəlkə yox, hə, elə dəqiq, bu saatlarda düşünüb tapıblar. Çöldə, bayırda tək qalılar, yatmayıblar, beyin açıq qalıb, təmiz, gözəl fikirlər gəlib düşüb içinə. Sonra oturub danışdıblar, bizim kimiləri yazıb adını qoyub Mif.

Yolu tez keçmək lazımdır. Düşmənlər belə yerləri qaranlıqda görür. Ələ keçə bilər. Yoldan sonra Hərtiz dağının döşüylə pöhrəliklər, meşəliklər, üzümlüklər, çəmənlik, kövsənlik gəlir. Onu **DA**deyim qızın pirdən götürəcəyi, ora qoyacağı heç nəyi yoxdur. Sadəcə nəhasinin öyrətdiyi «bismillah» söylədi üç kərəm. Cəmi bəşər övladına xoşbəxtlik arzuladı. Ağacın altından ayrılıb deyəndə, iri daşın dibində qalmış bir qəzet parçasını görüb qaldırdı. Qəzet bir az mehənd nəmlənmişdi. Çırpıdı, içində heç **NƏ** yoxdur. Kimsə nəse büküb qoyub, Allah bilir, gecə bu yerlərin sultan sakinləri, tülkü, ayı, porsuq, dovşan gəlib iyləyib içindəkini tapıb yeyib gedir. O **DA**qaranlıq düşməmiş kimi, əgər yolçunun əlinə keçməmişsə. Əzilmiş qəzetin sağlam qalmış 4 səhifəsini qatlayıb özüyə götürdü.

İt yolun sağ qırağında durub qızı gözləyir. Qız yolu keçən kimi **BOZ**dar hərəkətə gəldi. Yəni it demək istəyir, yolçu yolda gerek. Dərdimiz özümüza bəsdir. Bizə uzun yol gözləyir. Buralar qorxuludur. Ələ-zadə keçərik. Sonra bütün hər şey alt-üst olar. İtin düşündükləri gecədə yer açıq, qaranlığın şerini, böhtanını, qara qüvvələrini gücü çatdığı qədər öz ərazisində yox eləyə bilir. Bu isə çox şey deməkdir.

Yenidən təgyir-libas olub yola düzəldilər. Danışdıqlarım sanki nağıldır. Nağıllıq heç nə yoxdur. Bu cür baş vermiş real olmuş əhvalat, hadisə söyləniləndə qərribə şəkildə nağıllaşır. Bu dağlarda, çöllərdə nağıl yoxdur. Reallıqlar var, rəvayətlər, miflər, dastanlar olmuş əhvalatlar var. Bunların hamısı yenə bu dağın-daşın, çölün-düzün canındadır. Elə bir simə bənddir. Yenidən dillənib zahirə çıxacaq. Yenidən dastanı dastan, mifi-mif, rəvayəti — rəvayət, əhvalatı əhvalat, piri pir, ağacı ağac olacaq.

Oğulsan gəl, vaxt tap, zaman ayır, gözünün önündə aşıb-daşan, günə, havaya, suya qarışmış qut, bərəkət verən, yenidən şəkillənib zühura çıxan, göz, baxış yaradan, heyrət, marağ dirildən, könül sızladan, ruhu çövlən etdirən, məkanı, zamanı, qeybin səltənətində yoxluğu, kölgəsi, qoxusu, ətri tutiyə tək burun ucunda hallar halı, canlar canı, tənələr tənə, sözlər sözü, dualar duası, hə, hə, dedəmin canı, elə hallar halı şəkilləndirən...

Heyf bu dağlardan, heyf bu çöllərdən. Min illər yaşadığı, dədələr götürdü, bizlər götürə bilmədik, sirrini. Bu qədər nəfəs alıb verdik, heyf bu dağların ruhundakını ağı candan keçirib ona yönəldə bilmədik. İndi nə qədər gülcükdür. Nə günə qalmısan, düşməndən, ermənindən danışsan. Nə günə qalmısan eyyyy. Adam heç zamanın bu çağında bu dağların qoynunda, bu torpaqlarda baş verən ilahi təcəlliyatın xoşbəxtliyində vaxt ayırır düşməndən — ermənindən bəhs etməz, vallah, etməz. Ancaq məcbursan. Dostdan danışmaq varkən, **DOSTAN**, güldən nədən danışmaq vaxtı, o böyük qutsal, ulusal zamanı uduzuruq. Yazıqlar olsun.

Onlar yolu dəstələyib gedir(lər). Əgər gün işığı olsaydı, burdan oba, Astanlar, Almalıq yeri, Şıxi yeri, Quzeyin yalı, Kamil müəllimin evi, həyəti, İrənanın tövləsi, Hüseynqulunun Yalın belindəki tövləsi, Üst bulağ, Düz, Cəbrayıl müəllimin, Həzi müəllimin, Hacı dayının evi, həyət-bacası, Qurbanlı, məktəbin həyətinə dağdağanın dibində gəzişən Seyran xalanın qazları ovuc içi kimi, ovuc içində görsənərdi. Ancaq zülmət qaranlıqdır. Ay **DA**görcəkli kimi yox. Hava soyuq deyil. Xəfif meh qızın saçlarını tırpalayır, alınına dəyir, Bozdarın tüklerini aralayır, gah **DA**şığallayır. Səs-səmir uyuyur. Ətrafda su, göl sakitliyi, dərə hənirsizliyi — qaranlıq dərənin hənirsizliyi qalıb. El-oba qaçıb, köçüb. Lələ köçüb, yurdu, bax, burda deyər — qalıb. Uzaq çöllərin o başında hərdən maşın işığı yanib sönür. Yəni düşmənlər bir-birinə işarə verirlər. Düşmənlər işığını gecə yandırmır, topa-tüfəngə tuturlar. Ancaq obada, lap aşağıda kimsə gedərkən unudub evinin işığını söndürməyib. Yanılı qalıb. Bu ev Arif müəllimin evidir. **Görən Hay**qa nəneni **nəce** çıxardılar, **kimin** maşınına mindirdilər. O heç yeriye bilmirdi. Yüzə haqlamışdı.

Bir neçə saatdan sonra çöl-bayır işığa bələnəcək. Günəş Hərtizin qaşından doğacaq. Aynabəndlərdə əks eliyəcək. Dəli çayın, Kora bulağın sularının üzünü qızdıracaq. Amma bu bir neçə saat sonra olacaq. Düşmənlər kəndin, obanın bütün mal-qoyun sürülərini yığıb, haylayıb, aparıb. At-əşşəkədən tutmuş, toyuq-cücəyə kimi. Oba camaat üçün bu köç, gözənilməz, qəfil baş verdi. Allah bəsin evini yıxıns. Bir **DƏ**bu yerlərə nə vaxt dönüəcək el. Bu gedişat heç bir xeyir-xəbərdən tezliklə soruq vermir. İnsan doğulub törədiyi torpaqlardan köçər heç. Nə, qıza hələ neçə il qabaq şair Eldar Baxışın Zori Balayana yazdığı məktub-şerini camaatın ağızında dolaşanda danışmışdı nənesi:

— Mənə anam Dəli Gövhər söyləyib. Ona Şair Nəzər deyib. Şair Nəzər Səfər dədəsindən eşidib. Səfər baba Vəli babadan duyub. Vəli babaya Sarı Hüseyn baba deyib. Ona da Hüseynqulu baba danışmış. Mən **DƏ**sənə deyirəm. Sən **DƏ**kiməsə söyləsən, danışdıqlarımı o adları sadalayaraq söylə. Söylə, onların nəzəri, ruhu, sözü-söhbəti içində olsun. Bizlər Sarallıyığ ağrın alım. XVI əsrdə Dədə-babalarımız Osmanlı ordusunun içində bu yerlərdən keçərkən bu torpaqların ruhu tutub onları, köç salıblar buralarda. Burdan keçərkən, ölənmiş olub. Onu bu dağlar qoynunda dəfn edib, ağsaqqalları dinləyirlər. Başçı söyləyir, bəs uşağımızı doğulduğunu, qocamızın keçdiyini göyün altı bizimdir. Burda köç salın. Kilim, xalçanıza yerə salın. Xurcun-fərməşinizi tərkindən düşürün. Bura yurda oxşayır. Deyəsən Sarı Alının dədəsi deyib, bu torpaqlar bizi çəkirsə, demək əcdadlarımızdan nəse var burda. Yəqin yaşayıblar bu dağların qoynunda. Nəse etibarlı, bərəkətli, risqli, namuslu, uğurlu yerlərə bənzəyir, Allah xeyir versin — deyib, keçib qabağa. Arxadan bir uşaq Bilal Həbəşi kimi əlinin birini qoyub sağ qulağına, birini sol qulağına, Azan verib, dörd rükət, namaz qılıb, sonra dua edib. Sarallının dədəsi, namaza yığılanlar «amin» deyib. «Amin» deyib, elə bu dağların

qoynunda. Atlarını yaşıl ağaclara bağlayıb, qoyun-quzularını damazlıq eləyib buraxıblar yola-yamaca — beləcə binə salıblar. O vaxt olub Osmanlı padşahı Yavuz Sultan Səlim. Bütün Qarabağ, Zəngəzur Osmanlının yer-yurdu olub.

Qız bir anda şəstlə atın belində oturmuş Qərbə doğru axın-axın gedən atlıların içindəki, dəmir geyimli dəbilqəli, qılınclı Gənc döyüşçü Oğlanı xatırladı. Ancaq bunların indi heç birinin yeri deyildi. Gecəydi. Tezliklə buralardan uzaqlaşmağa tələsmək hava-su kimi vacibdir. İki Bozdar qızın yanındadır. Üç, hə, hə, bir, iki, üç. Həzrəti Mühəmməd demiş, İki birdən, üç ikidən, dörd üçdən xeyirlidir. Elədi var. Bir, iki, üç, bəsd. Allahın kəraməti əskilməzdi. Bir **DƏ**gördüm birin içində yüzlerini hiyf edir. Necə, Meşədə qızı tək, qızın içinə obanı yığıb qoruyub, ardınca **DAME**şe qarışqı qızın yerini dəyişir. Min şükür, qafil. Vaxt keçir. Olanlar olub. Olacaqlara yön vermək nə qədər onluqsa bir o qədər **DƏ**bəndəlikdir. Vətən sağ olsun. Mir Sədi əfəndi demiş, Şəhidlərimizin ruhu şad olsun — Mir Sədi əfəndi söyləmiş. Onun kəlməsi söz deyil, qeybin dürlü-dürlü göz-nemətidir. Onun nəfəsinə qurban olum — bu fikirlərin cilvəsində qız itə bənd olub yolu tutub uzaqlaşır. Hərətiz dağından nə qədər uzaqlaşsa, xeyri yoxdur. Elə bil qoynundasan. O **DA**səninlə gəlir. Allah uralığını əskik etməsin, Göy deyir, Yer demir. Hara getsən, hara varsan bir addımlığındadır. Ancaq bunlar öz yerində, getmək, getmək, uzaqlaşmaq, **KÖÇ**lənək əsas məsələdir. Yoxsa düşmənin əlinə keçmək biabırçılıqdır. Ölümlərə əsir düşməkdən min kərəm qiymətlidir.

Daha Hertz dağının düşmənin üzündə, dərənə dibində, hansısa barsız ağacın şah budağında ulayan bir cüt bayquşunda səsi-səmiri eşidilmir. Ola bilsin, dağın bu üzünə gəlib çatdır.

Qız əlindəki bayaq dağdağan ağacının dibindəki daşlıqdan tapdığı qəzeti sol əlinə keçirdi. İt kağızın ağ rəngini sezib ani olaraq başını qıza çevirdi. Deyəsən sümük olmadığına yanılıb, içində bir ityanə, «estəğfirullah» çəkib, addımını yeyinlətdi, qızın əlindəki qəzeti oxumaq könlündən keçdi: Necə oxuyasan, gecə qara, cücə qara. Qaranlıqda qəzetin yazı, şəkil tutmuş yerindən başqa, ot kimi görünür. O ağ yerlərə diqqətlə, yaxından baxsan, görərsən qaranlıq çöküb. Görərsən qəzetin adı nədir. Orda nə yazılıb. Qaranlıq qızın marağını gücləndirir, istəyini buxovlayır. Qız ani olaraq dərk elədi, insanın fikir-düşüncələri elmi, göydən gələn, dürlü-dürlü kitablar, hərflər, sözlər, cümlələr, elə o işiq deyiləsi müqəddəsatin, qudsiyyətin içində özündədir. Orta məktəb dərslərindəki o şəkili qaya üstü yazılar, mətnlər **DƏ**o işiqın içindədir. Ədalət müəlliminin ədəbiyyat dərslərində anladığı Orxan Yenisey əlifbasının əcaib-qəraib xətti, cizgili, düzülüşü, görüntüsü, şəkli də bir addan aləmi çıraqban edəcək. **İşiqın içindədir. Maya, toxum ordadır. Qaranlıq, zülmət hara, elm, oxumaq, yazmaq, mədəniyyət hara.**

Qız arada nəse düşünəndə, elə bil yolu yanlayır, necə yeriməsindən, irəliləməsindən xəbəri olmur. Bax, qız bunun fərqiçədir.

DO.

Nəse, dostum. Yormayım sizi. Az getdilər, üz getdilər. Dərə, təpə düz getdilər. Gəlib Arazın sahilinə çatmağa az qalmış işıqlaşma işıqda qız bir yulğun kolunun böyründə dizləri üzünə çöysüdü. Bozdar iki dəfə qızın başına dolanıb ətrafı yoxladı. Hər şey qaydasındadır. Ətrafdan yavaş-yavaş quş səsləri eşidilir. Arazın sübh soyuğu qızın üzünə vurur. Qız dərindən nəfəs alır. Bozdar üç addım kənarda ətrafı dinləyir. Gözləriylə çayın təzə-təzə görünən o üzündəki ucsuz-bucaqsız torpaqları süzür. İtin içi qabarıq. Göyün üzü görünür. Az sonra gün bu yerləri isidəcək. İşıqsız nədi, bu çöl-bayırın, bu çöllərin sımarsı işıqdır.

Adamlar namərdidir. Həmişə hənirləri gəlmir belə yerlərdən. Arazın şır-şırı üzərindən bir dəstə quş düz çayın axarıyla süzüb gedir. Qız indi başa düşür, Ağlayır obanın burdan keçib İrana adlamasına. Bozdar düz getirib. Yolu-rizi itirməyib.

Qız əlindəki qəzeti açdı. Üzünə «Azadlıq» yazılmışdı. İçindən dörd səhifəsi düşüb. Qızın hesabıyla qəzet təxminən üç həftə əvvəl çıxıb, içindəki səhifələrin birində Azərbaycanın prezidenti Əbülfəz Elçibəyin iri, saqqallı şəklini — müsahibəsini gördü. Bəyin gözlərinin maraqlı, həm **DƏ**uşaq gözünə bənzədiyi qənaətinə gəldi. Yəqin təzə çəkilib**DƏ**. Gözlərində o qədər ağrı toparlanıb, saçları dağınıq daraqlanmışdır. Bəyin bir suyumu qızın atasının şəklinə çox bənzəyir. Şəklə diqqətlə baxdı. Yox, elə bir almadır, yarı bölmüsən. Atası da, şəkil **DƏ** saqqallıydı. Anası danışdı, atasının 20 yaşında toy üstə bir bacısı rəhmətə gedəndə bu rəsmi çəkdirib. Onun üçün saqqallıdır. Şəkildəki vaxt bacısına qırx saxlayırmış.

Qız qəzeti — müsahibəni oxuyur. Bir az dincəlmək istəyir. Müsahibənin sonunda yazılıb: «Söhbətləşdi Aysu».

Yazının başlığı iri qara şriflərlə yazılıb «Torpaqlarımızı mütələqə azad edəcəyik». Sonra isə bir az balaca açıq şriflərlə yarımbaşlıq gedir: «Bütöv Azərbaycanın bayrağı Təbrizdə dağalanacaq».

Qız istəyirdi yazını tez oxuyub qurtarsın.

İt qalxıb sağa-sola var-gəl edir. Yəqin demək istəyir, qalx, gedək.

Uzaqlardakı çılpaq təpələrin ardından günəşin işıqları sızıldaya-sızıldaya süzülürdü. Qızın gözü yazının ortasında bir yere sataşdı. Müxbir sual verir:

«Sayın prezidentim, aldığımız məlumata görə, MTN-nin təcridxanasında saxlanılan əsir düşmüş ermənilərin buraxılmasıyla bağlı göstəriş vermişiniz. Bu məlumat bəzi dairələrdə çəşqinliyə səbəb olub. Hətə bəzi qəzetlər o qədər irəli gediblər, Sizin əməllərinizin ermənilərə, daşnaklara işlədiyini belə yazıblar. Xahiş edirəm, mümkünə bu məsələyə açıqlıq gətirəsiniz.»

Əbülfəz Elçibəy: «Elə məsələlər var, onu tam açıqlığıyla söyləmək doğru deyil. Əslində məsələ hər kəsin bildiyi kimi deyil. Hər halda onu söyləyim: Biz yeni dövlət qururuq. Baxmayaraq, müharibə aparırıq. Bir tərəfdə ermənilər, bir tərəfdə Rusiya, bir tərəfdən farslar. Hələ mən Avropa dövlətlərinin bəzilərini demirəm.»

İnsan həbsdə əzab çəkir. Yüzlərlə əsir düşmüş insanın çəkdiyi əzabı, ah-naləsi, mənfii enerjiyə çevrilir. Bu qara enerji bizim təzə qurduğumuz dövlətin inkişafına maneçilik törədir. Hesab edirəm, biz həm humanist, həm məqsədəuyğun tefəkkürümüzə, düşüncəmizə, əxlaqımıza, kim olduğumuza (millət olaraq) hörmət edib bu addımı atmışıq. Dərindən düşünen insanlar mənəcə, doğru bir addım atdığımızın fərqiçədir».

İt qıza yaxınlaşdı. Burnuyla qəzetə əhmalca toxundu. Qız gün işiqının iynə şüalarının səssiz tərənələri altında qəzeti dörd büküb ayağa qalxdı. Ətraf aşib-daşır. Hər yan canlanıb. İtin tükləri dubdurudur. Qızın qalxdığını gören Bozdar irəli düşüb Arazə tərəf addımlayır. Qız günün işıqlarını hər nəfəs çəkisində canına keçirir. Günün işıqları çoxaldıqca qızın canında özünə yer eləyən işıq elə bil qızı böyüdü, boyunu uzadı. Ətrafı daha aydın, qəlbədən görür. Bu **DAX**an Araz. Eləcə axıb gedir. İllər uzununu bir milləti iki yerə bölən Azərbaycanın xalq, xalq olmayan şairlərinin günahlandırdığı Araz budur. Qız bu məsələləri gözəl bildirdi, ədəbiyyat müəllimi Ədalətin dərslərindən, Azərbaycan şairlərinin Arazla bağlı çoxlu-çoxlu şerlərindən tanış olmuşdu. Ancaq tikanlı məftil sahil boyu uzanıb, çayı o üzde qoyub. İt tikanlı məftil boyunca irəliləyir. Qız **DA**çaya, o taya baxa-baxa gedir. Heç ayağı altına baxmır. Xeyli sonra tikanlı məftilin kəsildiyi, dirəyin aşağı yerindən it içəri keçdi. Görünür, qaça-qaçda Zəngəzur əhli elə burdan keçibdir İrana. Oradan **DAB**akıya, Sumqayıta dağılıblar.

İt **çaya** girdi. **Görünür çayın** bu yerə **dayazdır**. Qız itin ardınca suya girdi. Heç soyuqluq hiss etmədi. Su qızın topuğundan bir qarış yuxarıdır. Bura çayın yayılıb enli yataq yaradıb axdığı yerdirdi. Bəzən bilmədiyi daşlara qız ayağını basıb adlayır. Araz necə **DƏ**rahat axır. İt sudan çıxıb kənarda balaca kolun dibində donub gözlədi. Qızın sudan çıxmasını gözləyir. Qız çaydan çıxdı. Ayağını kənarda təzə cücəmiş otların üzərində yere

çırpdı. Ayaqları islanıb, donunun ətəyinə fırtlayıb. Donu elə rəngdədir, islansa belə bilinməz. Qızın donu islanmış rəngdədir. Arazı heç vaxt yaxından görməyib. Televizorda görsədəndə qadınlar çayı keçməyi çox sevirdi. Sonra axar sudan adlayıb neçə boylu qadın ağırlığını, uğurluğunu suya töküür. Nənəqıza onu **DA**söyləyirdi, atan boyumda Arazı keçəndə Araz elə axırdı, elə axırdı, sakit-sakit, mənə elə gəlirdi su içmədən, qarın-qartağımdan axıb keçir. Deyirdim bəs bu çayın boyunun, yatağının bir hissəsi (boyu) mənəm. Hə, dərdin alım, qadınlar, özü **DƏ**boyluları axar sudan, özü **DƏ**Araz adda bir çaydan keçməyi xoşlayırlar. Qızlar **DA**axar-baxarın dälisidi. Su onların ruhudur.

Qız bu sözləri eşidəndə balacaydı. 2-də, 3-də oxuyardı, indi bu sözlər qızın yaddaşına özləri gəldi. Nənəsiz gəldi. Qız onu da bildirdi, nənəsinin atası yox, anasıqıl, Göhər nənə gil bu yerlərə İrənin Şatır mahalından gəliblər. Özləri türk tayfalarından olub. Göhər nənənin ata-babası əkinçiliklə güzəran keçirirmişlər.

Qız fikrlər içindəyənkən, baxdı, iki hərbcı çiyinlərində silah ona yaxınlaşır. Əsgərlərin geyimi bizim əsgərlərin geyiminə bənzəmədi. Əsgərdən biri itdən — Bozdardan çəkinən kimi oldu. Qız başa düşüb Bozdarı yanına çağırırdı. İt qızın düz böyrünü kəsirdi. Əsgərlərin biri nazik, uzun qaraşlı oğlandı. O biri boyca az o birindən gödək, sifəti bozmuş girdədi. Əsgərin uzununu nəşə sordu, qız başa düşmədi. İtə baxdı. Elə bil bu anda qız itdən kömək dilədi, nə deyir. Əsgərin dilini it bilir, ardınca o biri girdəşifət əsgər dilləndi:

-O taydan qaçıb gəlmisiniz?

Qız dillənmedi. Başıyla cavab verdi. Həm **DƏ**uzun müddəti ağzına su alıb durduğundan sanki yadırgamışdı danışmağa. Onun üçün ehtiyat etdiyindən başıyla cavabını verdi. İrəni əsgərlər elə bildilər qız laldı. Əsgərlər qıza ardınca gəlməsini tələb etdilər. Qız əsgərlərin, it isə qızın ardınca irəlilədilər.

Sabahın erkən çağıdır. Qurd-quş yuvasından oyanıb qalxıb. Günəş elə doğub (ku), İlahi, Gün, İşıq, Ətraf nəmli zər içindədir. Arazın səsi min illər təranələrini vurur. Bayaq gördüyü uzaq düzəngahlarda, (**və**) təpələrin qoynunda balaca-balaca evlərdən, daxmalardan tüstü şirramları qalxıb bir az yuxarıda dağılır. Qoyun-quzu yal-yamacı bürüyür. Bura artıq İrandır. Qızın gördükləri İrənlilərdir. Qız onu **da**Ədalət müəllimindən, dərsləri söhbətlərindən eşidib bildirdi. İranda 30 milyondan yuxarı Azərbaycan türkü yaşayır. İrən deyilən ölkənin ərazisinin bir hissəsi Azərbaycanın tarixi torpaqlarıdır. Təbriz türk şəhəridir. Bizim paytaxtımız olub. Amma nə olsun, yağım var, it dərisindədir. Bizim torpaqlardan gözəl ərazilər harda var. Ən gözəl yer-yurdlarımız yağlı nəfəsindədir.

Qabaqda çayın kənarında bir mərtəbəli yerdən tikilmiş, çöldən divarı ağardılmış otaq görüldü. Böyründə bir əsgər gezişirdi.

Qızı içəriyə dəvət etdilər. İt çöldə qaldı. Bir-iki gün qabaq el-oba camaatı burdan keçmişdi. Qəfil xəbər hər kəsi yerindən dəbərtirdi. Qabaq yollar bağlıydı. Ermənilər kəsiblər. Bir yol qalırdı. Üzü Ermənistanə tərəf. Bizimkilərdən bir dəstə hücum eləyib, Naxçıvana kimi gedib çıxmaq, camaatı əsir vermədən salamat qorumaq istəyirdi. Yuxarılardan cavab gəlmədi. «O bir dəstə döyüşçü uşaqlara əlavə silah-sursat, canlı qüvvə kömək göstərsinlər». Səs-səmirləri Aşqabat batan kimi batdı, satqınların. Qaldı ikinci yol — İrənin sərhəddini pozmaq. Əli-yalın camaat bu yolu açdı. Axırıncı adam bu qız idi. Onsuz **DA**əsir düşən düşmüşdü. Vurulan vurulmuşdu. Burdan beləsinə çıxış yolu tapmaq lazımdır.

R.E.

İçəridə qızla bağlı məlumatı əldə etdikdən sonra onu yaxındakı bir İrən qəsəbəsinə aparırlar. Qız çöldə nə qədər gözü dolaşsa **DA**iti görmədi. Qız üyində rahatladı. İt sarıdan arxeyindi. Harda olsa gəlib onu tapacağına əmindir.

Əsgərlərdən biri qızı yaxın qəsəbəyə kimi müşayiət elədi. Uzaqda təpələrin aşağısında balaca qutu-qutu evlər görünür. Bax, oraya gecədəklər görünür. Bayaq içəridə hərbi formalı orta yaşlı ətli, yastı sifət hərbcinin suallarına cavab verəndə, qız öz-özünə heyran qaldı. Neçə gündür ağzına su alıb duran qız ani olaraq öz səsinə, danışdığı sözləri eşitdiyində təəccübləndi. Elə bil bir başqası danışır, qız onu eşidirdi. Görünür, insan uzun zaman öz içindəki səslərdən, sözlərdən istifadə etməyəndə, səs, söz yabançılaşır, ögeyləşir. Hətta ətrafa, insanlara soyuyursan. Görünür, dərvişlərin tərki-dünyalığının yaranmasının bir amili **DƏ**çox danışmamalarıdır. Hər insan öz səsinə, öz ana dilindəki sözləri belə ruhuna isinişdirir. Yoxsa başı özünə qarışar. Özü-özünü məşğul edər. Sonra özündəncə bezib iyənər. Allah səsi, sözü, hətta nəfəsini insana sımars olaraq verib. Qız bu neçə vaxtda tək qaldığından danışmağa adam olmadığından hansısa bir sözü işlətməyən şərt, vacib olduğunu unutmuşdu. Qız qəsəbənin kənarındakı adamlara yaxınlaşanda tanış bildiyi bir sifət **DƏ**görmədi. Burdakıların çoxu Azərbaycanın işğal olunmuş Qubadlı-Zəngilan rayonundan qaçmış insanlarından çox cüzi bir hissəsidir. Əsgər qızı ötürüb geri döndü. Hər kəsin başı özünə qarışmış, gələndən xəbər tutmadılar. Qızın qulağını dələn bir kəlmə onu rahatsız buraxmadı. «Savalana yürüş var». Sən demə, burda Azərbaycandan qaçmış, sərhəddi keçmiş adamların arasında yerli azərbaycanlılar var. Onları bizimkilərdən heç cür seçmək olmur. Qalan burda qaldı. Qız ona verilən sudan içdi. Bir parça çörəyi zorla gəvələdi. Öz səsinə yadırgadığı kimi, suya, çörəyə yadırgamışdı. Elə bil ilk dəfədir su içir, çörək yeyir. Neçə vaxtdır çörək yemədiyindən, indi əlləri çörəyi ağzına aparanda elə bil utandı. Çörək onu utandırır. Bir az keçəndən sonra çörəyin dadını-tamını, suyun doğmalığını ciyərləriylə, mədəsiylə alışıb tanışlıq reaksiyası verdi. Ona kimi su **DA**çörək **DƏ**mədəsində adi su, çörək kimi qaldı. Qızın suya, çörəyə verdiyi tanışlıq, doğmalığ reaksiyasından sonra su əsl su, çörək əsil çörək olduğunu bildi. Su **DA**çörək **DƏ**rahatladılar. İtdən isə xəbər yoxdur. Qızın beyninin keyi, dumanı hələ açılmayıb, qulağında uğultular yaranmağa başlayır. Uğultu nə qədər davam etsə **DƏ**qız o cümləni qulaqdan qoymadı: «Savalana yürüş var». Sən demə, bu gün İrəndəki Azərbaycan türkləri qutsal bildikləri Savalan dağına yürüş edirlər. Onlar hər il bunu ayınə çevirib təkrar etmək niyyətindədirlər. Qız qəsəbənin ayağında toparlanmış adamlardan ayrılıb yürüşə başlayan insan axınına qoşuldu. Minlərlə insan axını yollara düşüb «Savalan» deyib çöşür, əllərini yuxarı qaldırır, sloqan atır. Qızın qulağında uğultu qələbəliyin axınında səslənən sözləri, şüarları duya bilmir. Sadəcə, qıza bir-birinə qarışmış insan axını çox qərribə gəlir. Yolçuların içində yaşlı qadın, qoca, uşaq, cavan, gənc, orta yaşlı qadınlar, kişilər var. Qadınların başında qara rəngli örtü — çadra örtülüb. Onlar **DA**kişiləri kimi eyni sözləri ucadan bağırırlar yol boyu. Qızın qulağının uğultusu kəsməyib. Yol uzanıb gedir. Savalan hardadır. Allah bilir. Qız deyilənlərdən eşitdi, hələ xeyli yol gedəcəklər. Coğrafiya kitablarından, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatından oxuduqlarından SAVALAN adıyla tanışlığı yerindədir. Hətta, onu **DA**bilir, Savalan dağı ulu babalarımızın inac yeridir. Orda qılınıcı qından çıxarmamış bir igid uyuyur. Atı **DA**böyründə uyuyan o **igide** keşiş çəkir. Qız üçün Savalanı görmək o qədər maraqlıdır ki...

Yolu gün tutub. Yol boyu insan axını üzərində günəş boyunca oynayıb. İnsanların üz-gözü işıqla, böyük həyəcanla dolub. Bu insan qələbəliyi lap qədim zamanların zəvvar axınlarına bənzəyir. Bu gün bu adamlar üçün qarşıda Məkkə, Mədinə adı qədər qutsal sayılan Savalan adının varlığı can kimi durub. Böyük bir yürüşdür. Ora ancaq varılır, qutsal məkanlar, yenidən canlanıb oyanır, uyumuş qutsallığın oyanış saati gəlib. Dərvişlər **HU** çəkə-çəkə yürüyür, əsgər ruhlu oğullar çöşub-daşır. Ruhlar şahə qalxır, qan yatağını yerində otuzdurur. İnsan dəstələri yolu duayla dəstələyib gedir. Kənarından baxanda bir mülkətin bağrında sayə gəlməz insan oğullarının eyni ritmlə hansısa uyumuş qədim bir mahnının sözlərini eyni anda vird etmələri

insana sözəgəlməz duyğular aşılıyır. Min illərin xərəbəlikləri, virənəlikləri içərisindən silkinib qalxmış, oyanmış o qədim ritmdə bu görünən minlərlə insanların sıralarına öz yaşadığı zamanın, zəmanənin insanların görünməyən siuletinə, ruhunu qatır. Hər şey çox əcaib baş verir. O yanda yolun kənarında namaza durmuş dərvişlərin çəkdiyi **qıyya** adamın tükünü biz-biz eləyir. İlk görüntülər qıza qərib görünə **Dətez** bir zamanda baş verənlərə alışıyır. Ruhunun dərinliklərində çöysümüş əsl ehtiyat qız — adam bax adicə dərvişlərin çölün düzündə çıxardığı səsləri çox xoş dəyə qəbul edir. Uzun saqqallı, çuxalı-cübbəli, başları bəyaz sarıqla sarılmış, gözlərindən fanilik yağan, cadar-cadar olmuş dodaqlarıyla ərşin-gürşü dolaşan dərvişlər yərə çöküb dizləri üzərində oturaraq əllərini açıb dua mərasiminə başlayıblar. İmamliq yapan nizami, səf-səf düzölmüş dərvişlərin önündə eynən dizi üstə yanpörtü oturan qara saçları, ağ əmmaməsinin altından işarən xəfif, saqqalı üzündə qəribə xətt cızan çox olsa-olsa, 25-26 yaşlarında bir oğlandır. Hamısı «amin» deyib, əllərini ovucalayib, üzlərinə çəkib — salavat gətirəndən sonra qalxıb hər kəs böyrünə uzatdığı əl çomağını, dərviş ağacını qalxızıb yolda yürüyən insan axınına qarışdır.

Dərvişlər demək olar, özlərini axına vurdular. Onların biri qızın yanınca irəliləyir. Qız o qədər heyranlıqla baxırdı dərvişə. Əlindəki çomaq nə gözəldir — dəyə düşünü. Adı ağac dərvişin əlində elə bil canlıdır. Üst-başlarından gül ətri gəlir. Qız çalışır, çox cəhd edir, dərvişin gözünü görə bilsin, dönüb sağa baxır, dərviş bir addım hardasa ondan irəli kimi gedir. Dərviş yeriyir, eyy, ayağını torpağa basmır eyy, dərviş, bəs zalım oğlu, süzür. Qız bir az **DA**dartınıb dərvişin bərabərliyinə yetişir. Yənə gözlərini görə bilmir. Nazik, uzun burnu ağ əmmaməsinin aşağı üz hissəsindən saqqal o qədər səliqəylə, bir rəssam dəqiqliyiylə, cızılan xətlə uzanıb-uzanıb almacıq sümüyünün yarğanı altından qıvrılıb ovurd hissəsindən adlayıb üst dodağı, burnunun üst dodağına birləşəcəyi yerindən elə ehməllicə sivişib keçib, yənə eyni qaydayla üzünün sağ tərəfində təkrarlanıb. Çənəsini bir az irəli çəkmiş qara tükülə əhatə olunmuş saqqal dərvişin sifətinə məğrurcasına oturub. Elə bil bütün baş-əmmamə, sir-sifət o boyda cübbə bədənin deyil, yərə **toXUNMAYAN** heç bir dayaq nöqtəsi olmayan saqqalın üzərində **inTİ**şar tapıb, **heGEM**onluğunu qurub, yükünü tutub. Qulağının əmgəyi altından, **ƏnginiN** ar**XA** qurtaracağından aşağıya uzanan xətt orda sivişib, qırtlağı üzərindən yənə eyni ölçüylə səliqəli şəkildə sağ istiqamətə dolanır. Dərviş nə sağa, nə sola baxır, guya irəliyə dikib nəzərlərini. Diqqətlə dikilsən, dərviş gözlərinin istiqamətini tutmaq olmur. Bir azdan baxsan gözlər havaya qarışdır itir.

Qız dərvişə baxa-baxa yol boyu huşu içində irəliləyir. Dərviş böyründəki didərgin, **DarMADağın**, aşıb-daşan, **QUTSAL** mək**AN**ın m**AYAs**ın t**ANIyan** bir ruhun **çirpiniş**lər içində dolaşdığıni **dUYUR**. Bu duyuruqla qızın içində məkandan-məkana, məqamdan-məqama adlayan gücə, istiliyə, istiqanlığa reaksiyasını **əSİRGƏMİR**. (Deyim) dərviş bu məsuliyətin vacibliyini özündən asılı olmadan anlaşıqlı bir cizgide sərgiləyir. Qız isə bütün bu olub bitənlərdən xəbərsiz öz huşunun girdabında, qoruyuculuğunda sanki dərvişə uyub getdiyi yerin bəlliliyini içində kəsdirir, arın-arxeyin sanki eve gedircəsinə süzür.

***

Uzanıb gedən yol başa çatır. Qarşıda Savalan dağı görünür. Sıralanıb gedən insan axınlarının çoxluğu artıq ziyarət yürüşünü bitirib geri dönür, qızın dərvişi, neçə-neçə insanı yanından ötüşüb gedir, «**qutlu olsun Savalanımız**» söyləyirlər. Kənarından baxan bu axının yalnız Məkkəyə, Mədinəyə varabiləcəyi zənninə qapılar. İrəlindəki dəstələrdə çalib-oxuyan kim, oynayan kim, yallı tutub gedən, bağıraraq əlində plakatlar tutan, «**Yaşasın Bütöv Azərbaycan**» deyən kim. Burda — Savalan deyibən axışan insanlarda qəribə bir ruh cövlan eləyir.

Qız qarşıda dağı görəndə ruhu atlandı. Ay dad, necə də bir

suyumu Hərtiz dağına bənzəyir. Dağlar bir-birinin qarşısıdır. O kollar, koslar, dağın ümumi görüntüsü Hərtiz dağıdır, durub. Qızın burnuna yovşan qoxusu dəydi. Beynində ani bir aydınlıq açılırsa**DA**, yenidən öz əvvəlki huşu içinə döndü. Yer-göy, ətraf, insanlar, səs-küy qızın gözləri önündə isti hava axını olub axır, içindəki həssaslığı, duyumu, yuxunun ən qatı saati kimi alıb aparır.

Adamlar o qədər çoxudu, hərdən göy üzündən başqa ətrafı görmək çətinliyi yaranır. Şahin-şonqar dağın başına dolana-dolana qıyya vurur. Adamların çoxluğundan onlar sanki həvəslənir.

Dağın ətəyinə varanda bir addım öncəki bayaqkı dərviş əllərini açıb durdu. Nəse dodaq altında oxuyub əlini üzünə salavatlayıb irəlilədi. Yerində az da olsa, durmaq çətindi. Arxadan gələn insan axınları adamı süpürüb, xıncım-xıncım edər. Dərviş ani dayandığından qız ona baxıb durdu. Bəlkə maraqlı xətrinə. Bəlkə maraqlıdır özünün bilmədiyi səbəblərdən qızı bu insana bağlayan. Bir insanı nəinki **üz-bəsürət** görə tanımaq asandır. İnsanı boynunun ardından, qoşa çiyini arasından oynayan qəribə fanilik havasından tanımaq daha tez, daha səmimi olur. Bilinir, bu insan artıq nə yuvanın quşudur. Qız bu burulğanlar içində dərvişin boynunun ardından dalğalanan hava axınının mərhəmətini görmüşdü. Bu mərhəmət eynən yovşan kolünün başı üzərində ləngələnən bir cəngə dumana, işıqlı dumana bənzəyirdi. Sist, duman içindən zühür eyləyəcək afət gözlemədiyin heyrət dolu gözəllik, könlünün pərdələrinin aralayıb, səni ayağın dəyrəyən yərə, dabanın, pəncələrin toxunmayan məkənlərə atanda, söylərsən, qafil, «**bu fani dünyanın öhdəlikləri erkən bitdikcə, qarşıda bəkləyən çaşqınlıq gətirən duyğular göz yumub açınca öz taleyi böyük bir millətin yaddaşından, tarixindən, savaşıdan keçirib, qalın-qalın, toz basmış kitab səhifələrinin arasında səhifələr boyu haqıran ulusal sözlərimizin qarşılıq ağırlığına yeni bir nəfəslik, təzə bir dilçək, məsmavi göy üzü bəxş edəcək**». Onda əlləri qoynunda daraqlanıb dəstələnməmiş qurd ağızlı Türkün müsəlman yavruları qılı qırx yaran namus dolu zəhniyyətini qılıncların ağzında ovxalayıb Şummerdən, Avestadan, Mesopotamiyadan, rəngli dənizlər arasında qalmış urhunun qalıqlarını, Ərgənəqondan başlanan hayqırtısını Orxan-Yenisey daş kitabələrindəki balıqlara nəfəs gətirən sətirlərini, İslamın o sözsüz səltənəti boyunca eynən bu günkü kimi yollara sığmayan bəyaz saqqallı, bəyaz əndamı qeybdən dürlü-dürlü xəbərlər verən dərvişlərin hər nəfəs alıb-verdikdəki «**hu**»larını təzədən içinə çəkib, içində içiylə tanışdırıb işini görəndə, kimse zalım birisi, onların halına namərdcəsinə zəqqumat üfürməsin. «**Mövlam, görəlmiş neylər, neylərsə gözəl eylər**»

Savalanın hüsnünə ayrı görkəm verən qalanın möhtəşəmliyini qız duydu. Həmə yovşan qoxusu bir ilac, bir dərman misali daxilini gəzib dolaşdı. Dərisinin altına xoş sərənlik yayıldı. Baş alıb gedən yanğında bir mərhəmət duyuldu. Sakitləşib, xəfifləndi. Hökm sənindir, qadir Tanırım. Qızın deməyəcəyi bu cümlə bayaqkı yovşan qoxusuyla yoldaş olub, qardaş olub, qızı ayıqlığa sövq edirdi. Qızın az qalırdı bədəni titrəsən. Savalanda — bax burda — bütün əzablarımız bizi qarşılayır. Qollarının arasına sığsa, **qUCAQ**layıb **bAĞ**ına basar, bir gəlincik **kiMİ** sinəsinin üstündə getdiyi yerlərə aparar. Amma **onUN** bütün vü**UDU**nu tərpedən, ruhunu dəbər**ƏN** bö**YÜK**, **qutSAL** bir dağdır. Min, milyon illərin **QUT**lu, qədim ulu**SUN** tapınaq, ümid yeri olan dağdır bu dağ.

F.A.

Qızın gözü dağın ətəyində dağdağan ağacına bənzər bir ağacın budağına qonan kəkliyə sataşır. Dağdağan hara, kəklik hara. Dağdağan daş yarğanının ən sərt yerindən boy verib qədim qayaüstü abidələrindəki yazını — heroqlifləri xatırladır (di).

Qız **KƏK**liyə doyuncu **BAX**ır. Ancaq qız hiss etdi, kəkliyə

öncə marağ göstərən, ona salam verən, qızın nəzərini kəkliyə yönəldən dərviş oldu. Qız xatırladı ki, diqqətini bu qədər cəlb eləyən kəklik deyil, kəkliklə bağlı nənəsinin bir dəfə anasına danışarkən eşitdiyi əhvalatdır. Nənə söyləmişdi hələ o vaxt:

— Balacaydım. Anam altı dəfə ekizləyib. 12 qardaşın içində. Yay ayıydı. Hər an mənim itəcəyim fikri onun varını yox edirdi. Beş-altı yaşında anam Gövhər arvad məni götürüb şələdi kürəyinə gəldi Mirilər kəndinə. Mirsədi Babanın ocağına. Beş-altı gün ocaqda yatıb qalxdı. Mən lap erkəndən qalxıb həyəyə düşəndə qapıda buynuzlu bir ceyran gördüm. Gördüm Sara nənə Mirsədi Babanın arvadı ceyranı sağır. Məni heyret bürüdü. Uşağam. Heç nə qanmıram. Ceyran görməmişəm. Ceyranın sağıldığını heç görməmişəm. Bilirdim, qoyun-keçi, mal-camış sağılır. Ancaq ceyran — bu nəşə ayrı məsələdir. Anama danışdım. O **DAbilirmiş** işin eslini. Sonra nənəm mənə dedi, o ceyran deyil. Ceyran şəklinə, cildinə düşmüş Allahın göndərdiyi böyük-böyük övliyaldır. Onları Allah bu müqəddəs ocağa, ocağın hörmətinə göndərir.

Nənəsi bu əhvalatı danışandan sonra o ceyran gözümün önündən heç getmirdi. Hətta indi **DƏcanlı-canlı** içində-dışında gəzindir. Sonra bir gün Loğman dayıya nənəsi ağ şişəyi qurban dəyə kəsdirəndə, qoyunun gözlerini görüb aqladı, əti ürşədi. Nənəsinə deyəndə, ay nənə, sən deyirsən, bəs bu qoyunlar qoyun deyil, qoyun cildinə girmiş müqəddəs varlıqlardır. Şəhidlər, övliyaldır. Axı onların qanını necə axıtmaq olar.

— Dərdin alım, dediyin doğrudur. Amma Mirsədi Baba deyir, niyyətənib, «bismillah» deyib, qoyunu qurban dəyə kəsəndə, həmə o müqəddəs varlıq çevrilir, canını dəyişir, cildi **DƏ**eləcə qalır. Yer üzündə bütün dilsiz canlı varlıqlar sadəcə bizə görüntüdür. Bax, Allahın kəlamını niyyətənib, sidq-ürəkəndə söyləyəndə, qurbanlıq qoyun canıyla kəsilir. Qorxma, Allah böyükdür. Hər şey onundur.

Nənəyə görə, Allahın hər neməti, yaratdığı qurbanlıqdı. Gərək onun cücəsini **dəniyyət**lə, Allahın adıyla kəsəsən, onun qanından-canından sənə günah gəlməsin.

Qız kəkliyi görəndə nəşə bunları xatırladı. Kəklik füsunkar, gözəldir. Dərviş ona salam verib keçəndə, qızın əti ürşədi, bir az öncə kəkliyi sanki başqa dünyalardan uçub gəlmiş, indi dağdağan ağacının şah budağına qonub bu gəlib-gedən axın-axın insan kütləsinə hürkmədən-çəkinmədən tamaşa edir.

Qız bayaqkı **dərviş**i gözəndən qoymadan ardınca irəliləyir, canı, fikri kəkliyin yanında qalır. Qız elə bil kəklik cildinə onun başqa bir ruhunu görmüşdü. Bir an içində kəkliyin çevrəsində yuyumuru bəyaz saçaqlı, nurlu, cübbəsinə bürünmüş, başı bəyaz sarıqlı bir kişi gördü. Qız gözünə inanmadı. Dağdağanın budağına qonan kəklikdi, var. Bəs anı olaraq gördüyü nəydi. Yuxu, yox, xəyal, yox. Bəlkə yorğunluq əlaməti. Demək çətindir. İnsan balası gözünə görünənlərə nə üçün inkar, yox, gülməclik donu geyindirməlidir.

İnsan qalabalığından çəkinmək mümkün deyil. Dağ ömründə bu qədər insan görməmişdi. Nə istəyirdi adamlar dağdan. Görəsən dağ bu qədər insanların istiyini təmin edəcəkmi.

Qız birdən-birə böyüdüynü, yaşının sonsuz bir rəqəmə ulaştığını hiss etdi. Bütün kainat gəlib elə bil qızın içərisində çay süzüb, bardaş qurub oturmuşdu. Bütün gördüklərini, ağılına gələnləri, hissələri, duyğularını qızı yaşından, ruhundan, cildindən çıxarmışdı. Qız bu qədər gənc olduğunu unudub.

Yol boyu əli avtomatlı düzülən polis nəfərləri gəlib-gedənləri gözəndən qoymur. Hamını bir-bir gözələriylə arayıb, bədəninə qazıb, sanki içinə belə baxır. Böyründə gedən əli plakatlı oğlan səsi geldikcə çığırırdı. Deyərsən kimdənsə qisas alır — «**Yaşasın Bütöv Azərbaycan!**».

Başının üzərinə qaldırdığı plakatda bu sözlər latın əlifbasiylə, ərəb qrafikası ilə yer alır. Qız latın qrafikasında olan cümlələri yeriyə-yeriyə oxudu:

«**Savalan adında savaş var. Başla!**»

Savalan dağı deyəndə nədən uşaqlıq nostalgiyasına qapıldığını anlaya bilmirəm. Amma dağ sözündə, özəlliklə Savalan adında bir uzaqlıq, iraqı, uşaqlıq şahə qalxır, qılınc oynadır. Görünür millətlərin ilkinlik, bərabərlik taleyi dağ

sözündə, adında, dağ nisgili və enerjisində yığılıb toparlanıb.

«Mən də Savalana gedəcəm», «Yolum Savalanadır».

İlahi, bir sən bilirsən dilimdən bu cümlələrin xoşbəxtliyini.

«Yolum Savalanadır» - Nə urvatlı, nə kədərlı, əxlaqlı, məsuliyyətli, dualı cümlədir, dildir. Bax, əzizim, mənim millətim belə danışır, millətimin dili budur.

Savalan adında Savaş var.

Türkün yücələrdən sapandlanmış və yücələrə şahlanan qutsal yükünü min millərdir Savalanın qoynunda uyumuş müqəddəsliyi oyadıb Tanrının tək adını körüklü bilən millətimizin yığvalına nurdan işığa, işıqdan nura qədər düşür, şaxıyır.

Savalan adında Savaş var.

Mənim sözsüz inancımıdır ki, millətimiz var olduqca, azad, hür haqqı qutsal savaş öncəsi Tanrının bizə verdiyi lütf sönməyəcək».

SOL.

Qız kəklik qonan ağacdan xeyli aralanıb. Adamlar çox olduğundan xahiş olunurdu, gözlemədən insanlar irəliləyib yerini bir başqasına versin. Qızın indi fikri-zikri yul üstündəki dağdağan **AGaCınA** qonan kəklikdə qalır. Başqa heç nə ağına gətirə bilmir. Qız kəkliyin bütün görüntüsünü gözələrinə önünə gətirib o qədər düşünür, fikirləşir, vaxtın getdiyindən xəbəri olmur. Sən demə, dağa varıb, gəriyə dönürlər. Yənə həmə dərviş qalabalıqlar içindəydi. Arabir burnunun ucunda yovşan qoxusu oynayıb, içinin Avşar ellərini yerindən dəbərdir. Allah bilir, görünür bu dağ-daş yovşanla doludur. Qız Qeyələr dağında, Cılıf tərəflərdə Xına daşları üzərində otura-otura, barmaqlarının çöl xınasıyla boyaya-boyaya çoxlu-çoxlu yovşan yığıb evlərinə gətirirdi. Yovşanın **qOXUS**Unu yüz ağaclıqdan tanıyırdı. Həmə qoxu, həmə yovşandı. Nə olsun, yer, məsafə dəyişir. **DünyANın qarDAŞ rUHLU torPAQLarı çoxdur.** İnsan, onun içi dəyişməyəndə ələm olur. Torpağa, millətlərin, insanların ruhu keçəndə, torpaq doğma olur. Sənin olur. Torpaq vətənleşir, yurdlaşır. Dövrən gəlir insanlarla torpaq arasında məsafəni uzadır. Vaxt gəlir o məsafə qısalıb-qısalıb insanla torpağı bir-birinə yapışdırır. Onda derlər, «əzəldən yoğruldu qəm turabından». Sonra **DAsorsalar** kimsən, dərşən, **BƏS mƏN** bir **ovUC qARA** topra**ĞAM.** Bəlkə tanımadın qarşındakı qafil olsa, gözələrinə döyür. Ayıdırsan, **yAXŞı-yAXŞı**, çox **GETmə**, mən bir ovuc torpağam, bir ovuc torpaq oğlu, bir ovuc torpağam. Bəli, bəli, həmə kəs mənəm. Həmə vələduzənə. Əyə, necə yeni tanımadın. Hə də. O. O. O. Ay sağ ol. İndi deynən, Vətən, sağ olsun! Torpağına, can toprağına nəcis bulaşmasın. Torpağın arı-duru olsun, dağ olsun, türbə olsun. Üstündən sular axsın. Güllük ormanlıq bitsin, nəşələnsin üzərində. Torpağın mürdar göturməsin, buğda zəmisini olsun torpağın. Hə, indi lap yaxşı tanıdın məni. Adam tanışlıq dibindən, dəridən verər. Yoğruldu qəm turabından. Topraqov (lı) Topraq Topraq oğlu. Sözümlün canı odur ku, indi torpağın nə tarla, nə dağ, nə seyreneh, nə qan vədəsidir. İndi bəzi-bəzi torpaqların yenidən Vətən, yurd olma saatıdır. **Hamilədir**, hamilə **torPAQ.** Bizə yenidən vətən, yurd olman üçün qarşıda böyük savaşa qatılmalıyıq. İnsanmı öldürməliyik. Bəli, ancaq o insanı deyil, biz insan cildində bizə görünən ifritləri, şeytanları, cinləri şər qüvvələri yox edəcəyik. Onlar bizim qəm toprağımıza müdaxilə edirlər. Belə olur, belə. Birisi, qoyun, kəklik cildinə gözünə görünüb, sənə can gətirir, cana can qatır, torpağa torpaq gətirib qatır. Tərkibində halallıq azalmış torpağa gətirib hansısa kişilərin üzü suyu hörmətinə tərkibinə maya, halallıq qatır, kimisi **DƏmələk**, adam cildində torpağı məsum yavruların ayağı altından kətli kimi çəkib alır.

Qız sinəsinə çəkdiyi havanın içində yovşan qoxusunun nəşə dirildiyini canında əzələlərinə qarışan kola çevrildiyinin hissənə qapıldı. Geri döndüşdə yol kəklik qonan ağacın yanından keçmirdi. Bir az aralıdan, dolama-dolama çığırla yastı, yumru təciciklərdən, dərəciklərdən, pöhreləklərdən keçib geniş yola

enirlər. Qız dərvişi itirdi. İçərisində hiss etdiyi yovşan kolunun budaqları bir-birinə dəyib ani **DƏ**olsa, boşluq yaratdı. Qız dərvişi itirsə **DƏ**hardasa yovşan qoxusu dərvişin qızda toparlanıb böyük ümidlər yaradan yoxluğunu əvəz edir. Qız daxilində bütün hissiyyat konturlarına nəzarət edərək bayaq dağa varan, indi dağdan uçunlar kimi qopub ayrılan qalabalığın ləngərinə qoşulub irəliləyir. Dağdan geri dönmə insanların gölgəsi özlərinin ardınca qan tərə batır. Sanki bu insanların bayaq təniiylə bir olan gölgəni dağ bir-birindən ayıraraq artıq geridə insan qalabalığı kimi kölgə qalabalığı qoyub. Bu qutsal törən, müqəddəs oyun dağın işi ola bilər: indi dağın zamanıdır. O həmişə ayıqdı. Başa düşməyənlər deyirdilər: «Dağ oyanıb». Dağ ayıq olduğu qədər **DƏ**işgüzdür. İnsanların ona qarşı düşüncə, niyyətləri sağlam, pozulmamış, minnətsiz olsun gerek. Dağ minnət qəbul etmir. Bura gəlib dönmə milyonlarla saf əqidəli adamların ruhunu içinə, varlığına çəkən dağ, zaman-zaman uğur qazanmaları üçün, vaxtı gəlib yetişdiyiəndə **özlərinə** qaytarır. Sadəcə dağ bütün ruhları birləşdirib, eyni havaya, ritmə salmaq üçün bu gün lazımdır. Zamaat top-tüfnəglə, ən uzaq vuran raketlərlə, ağır artilleriya, zirehli tanklarla hücumə keçib nəse əldə etmək istəyəndə, bu torpaqların esil insan balaları öz niyyətlərini qol-qola girib dağa üz tutmaqla həyata keçirirlər. Bunun nəyi pisdir, hərəkət lazımdır. Hərəkət oturmaqla, yatmaqla alınmaz. Hərəkətin bərəketi var, qafil. Qızın içi çöllündən qədim, hazırıqlı, bilgilidir, zahirən bunun bu baş verənlərdən ciddi şəkildə heç bir xəbəri yoxdur. Bu olub bitənlərin, baş verənlərin kökünü, səbəbini, sən deyən nə anlayan yaşda, nə başa düşən, dərk eləyən gücdür. Ancaq onun özü — içi-dışı, bütöv varlığı, görüntüsü bütün bilgilərdən, baş vermişlərdən, olacaqlardan, insanlıq üçün millət, vətəni üçün ən qutsal hadisələrdən qədim, yüksək, böyük, maraqlı, həm **DƏ**cana yaxın, XXI əsrdə — reallığa uyğun, təskinliyə hamiledi.

Qız baş verənlərin fonunda artıq bədənindən çıxmış tam görüntüsüylə bir savaşı, bir əl toxunulması, yenilməz ideya, məfkurə, çəkilməz dava, kitabların səhifələrindən dışarı çıxıb torpağa, daşa, ağaca, havaya, göyə toxunub, onların diksindirib, sonra qarışacağı bitməyən cümlə, söz, ritmdir. Bitməyən o ritmin ecəzkar, füsunkar əzabları yenidən bu torpaqların adını, ruhunu diksindirib, səssiz dialoqa cəlb eləyir. Bu yazı o dialoqun pauzası ola biləcək istəyini daşıyır, qafil.

Qız yenə sağa baxdı. O — dərviş deyildi. **Dərviş çəkilib getmişdi**. Ya **DA**bu insan qalabalığı iicində qız görünməz olub.

LYA.

Qızın burnunda qalmış qoxu yenidən canlandı. İndi qız halını bihuş edən qoxuya əsir düşüb. O qızmarlıq iicində sərən havaya qarışan qoxu **DAĞ**ın yamaclarında boy vermiş vəhşi **YOVSAN**ıydı. Qıza elə gəldi, bayaq Dağa vararkən gözücu baxıb gördüyü yovşan nə vaxtsa (bir zamanlar) adam olub. Həməni o məxluğun bozumtul uzun çuxası olub. Sir-sifəti **DƏ**boz rəngdə qayanın-daşın tərkib hissəsi kimi arabir görünüb itib. Nəse elə bil həməni o adam çöl-bayıra, dağa-daşa dua oxuyaxuya gəzib. Suya baxıb danışıb. Günün doğuşuna qoşulub, qurdlar yanında ulayıb, qurdların danışıq-danışma uzaq yollara, çöl-biyabanların, adamsız, ıssız, yer-yөрələrinən baş alıb gedib. Uzaqda ağac görüb əvvəl nəse öz-özünə söyləyib, qibləyə çöyrülüb. Əl-qol hərəkəti atıb, üfqudə, havada xətlər cızıb, sonra sağ əlini sinəsinin üzərinə qədərək gözlerini yumuban çox qısa, sözlərə ara verərək, səsi-səsi özündən əliylə ayırdığı özünün görünməz siuletinin bir-ikisini söyləyib. Yenə üzü ağaca tərəf çevrilərək, ardınca axşam qurdlara nəse bir iç rahatlığı göndərüb. Həməni an qurdların səsləri qızın dağda əks-səda verəndə ulartıları dəyişib. Bir-birlərinə **daHA** sims**AR** olub, aralarında yaxın **mƏSAfƏDƏ YÜR**üy**BIƏR**. Ağacın dibinə çatanda bozumtul, uzun çuxalı, boz sifətli, qıyıq gözlü, cod saqlı, qara, uzun kırıqlı, burnu nəfəs alarkən

tərpənən adam bağır basıb, söz söyləyib. O söz nəyimiş, hər halda ağacın xoşuna gəlib. Yenə ağacın şahidliyiylə bir-bir əllərini sinəsi tərəfə maşa kimi salıb çəkərək, guya havadaca nəse qalaqlayıb. Deyəsən, deyəsən, yox elə doğruca iicindəki özünü — adamı çıxarıb (durğuzub) qoyub özüylə üz-üzə. Ardiyca dodaqları tərpənib. Ağacın xoşuna gedib. Ağac ona baxıb, yerində tərpənib. Bayaقدan budaqlarını basmarlamış sayısız quşların səsləri bir-birinə qarışıb. Bu möhtəşəm ayində sən **deMƏ**, **həmƏN** bozumtul çuxalı adam quşların, ağacın köməyini alıb, ətrafda səmirini içinə gömmüş qurdların baxışlarından yararlanıb sinəsindən bir-iki kəlmə qutlu söz qarışında hava rəngində darımuş, iicindən çıxardığı adamın — özünün siuletinə təslim edib. Həməni siulet adamdan sözü alıb dadan kimi rəngi, görüntüsü canlanıb. Elə bil uzaqdan çənduman, sis iicində çooox zornan görünən qaraltı getdikcə yaxınlaşıb bir atlı olmasıyla səbr kasasını sakitləşdirib. Həməni adamın canlanmış **MƏN**-i sonra ayrılıb qurdların yarısını ardınca alıb uzaqda görünən qarlı dağlara tərəf üz tutub. O adam işə gecə düşər-düşməz boz-yalın qayaların böyük qonurlu qarışığı dibində qurdların arasındaca itib. Qız duyduğu yovşan qoxusunun sərgüzəştini hələlik bura qədər görə bildi. Bütün bunlara baxmayaraq, qızın canı o yovşanlarda, onun ətrində qaldı.

Qız başa düşürdü, çox vacib, qəribə, lazımlı, qaçınılmaz hadisələr cərəyan edir. Ancaq o bu hadisələrin mahiyyətinə sən deyən o dərəcədə vara bilməzdi.

Uzun yolu irəliləyən qalabalıqlar arasında qız qəfil nə görsə yaxşıdır. Bozdar gəlib çıxmışdı. Bu **DA**Bozdar. Qız istər-istəməz itin gözələrinə dikildi. Aha, aqladı. Qız itin sifətindən baxan bu solğun, fanilik yağdıran gözələri görüb. Özü **DƏ**çox yaxın vaxtlarda. Qız hər şeyi unudub itin gözünü düşünərək bir anda kənddəki adamların hamısını bir-bir xəyalından keçirdi. Beyininin bərəsində heç bir göz, baxış sahibi nişangaha gəlmədi. İt yenə böyrüncə gedir. Axın-axın gedən insanlar dua oxuduqlarından görünür, gözələri içlərinə düşmüdü. Amma iti görüb ona baxıb, böyründəki tanışlarına nəse deyənə vardı. Özge vaxt yad adam görsə, quş **DA**olsa göydə tutub parçalayan Bozdar, nədənsə çox rahat-rahat, heç səksənmədən irəliləyir, kimsəyə fikir vermircəsinə başını qanırıb baxmır. Qız birdən itin gözələrinin kim olduğunu tanıdı. Hə, tanıdı. Demək Dərviş itə çevrilmişdi. Demək həməni Dərviş indi it olub. Bəs Bozdar. Bəs o necə olub. Qız başa düşdü, Bozdarın gözələri indi necə varsa, kənddə olanda, həməni gözələrdi. Sadəcə olaraq bayaq dağa varılarda Dərvişin yol boyu görünmə şansı olmuşdu, o **DA**baş tutdu. Allah böyük, müqəddəsdür. O hər şeyə qadirdir. Onu yalnız o bilər, Bozdarı niyə Dərvişə, Dərvişi niyə yenidən qızın tanıdığı, bildiyi itə — Bozdarə çevirir.

Görünür, hər şeydə bir hikmət olduğu kimi, bu Dərviş, qız, Bozdar məsələsində mütləqə bir sirr gizləyib. Ancaq bu sirr qızın duyduğu, hiss etdiyi xeyrə yerikləyir, işığa meyillənəndir. Bu təskinlik qızı heyretləndirmədi, qorxuzmadı. İt Dərviş cildində görünəndə qızdan bir az irəli getdiyi halda, Dərviş it cildinə girəndə qızın böyrüncə addımlayırdı. Qız bu yerdə nəfəsinin o vaxtlar söylədiyi qədim bir şer parçasının misralarını xatırladı: «**Ətə**, **sümüyə büründüm**, **Yunus deyə göründüm**». Qızınkı bura kimiydi. Burdan beləsinə anlayıb nəse bir yerə çıxara bilmirdi. Kəndin bütün adamlarının gözələrinin bir-bir təftiş eləsə **DƏ**yənə gəlib Dərvişin üzərində dayandı. İtin — Bozdarın gözələri eynən Dərvişinkiydi vardı. İlahi, bu nə oyundu, bu nə həngamədi, bu nə sirdir. Yəni, Allah hər hansı istədiyini bu oynusuz **DA**reallaşıdır bilməzdimi. Bir xalqa, elə, obaya verilən müsibəti, xoşbəttliyi, müttiliyi, əzəməti, qızsız, Dərvişsiz, itsiz, meşəsiz verə bilməzdimi? Bu suallar çətin suallardır. Asan sual varmı. Sual asan olsaydı, heç sual olmazdı.

Qız dönüb baxdı. Əməlli-başlı yol qət etmişdilər. İtin gözü Dərvişdi, durub baxırdı.

Qız birdən itin nəfəsinin səsini, adam səsini eşitdi. İt adam kimi ah çəkdi. Qız dönüb soluyla xəyal kimi, kölgə kimi, ruh kimi yeriyən Bozdarın üzünə baxanda, it bir addım qızdan qabağa irəliləmişdi.

Si.

Qızı təəccübləndirən başqa məsələydi. Kəndin hər qapısında bir iti vardı. Onların Bozdardan fərqi nəydi. Bəlkə onlar **da**Bozdar gündəydi. Axı kənd ola, oranın adamları ola, bilməyələr, yaşadıkları məkanda gündə gördükləri Allahın dilsiz —ağızsız heyvanı kimdir, nədir. Allah o iti, hansı oyunlardan çıxarır. Əslində qız o qədər də heyrətlənmədi. Əgər bu hal orda — kəndin göbündə baş versəydi, bəlkə qıza təsir edərdi. İndi bu olub-bitənlər qızın məninin mənində qalaq-qalaq yığıldığından, neçə vaxtdır yorğunluq, üzüntü, sarsıntı, əzab istər-istəməz öz işini görmüş olur.

Gör neçə illərdir böyük bir oba-oymaq, içində gecələr ulayan, gündüzlər hürən bir itin fərqi olmayıb. Bir iti görməyib. O görüntüsü bəlli, içi qayb it bir obanı içinə yığıb bir qızla, onun əzabı, üzüntüsü, sarsıntıları, marağıyla yollara çıxıb.

UZun m**ÜD**dət ac-yalavac **gƏZ**ib **dOLA**şan **səFİL** cocuğun **sON**da hansısa güncdən-bucaqdan qax**ACA** dönmüş bir tike çörək parçasını tapmağının sevincini tarix, zaman uşağın adına yazır. Ancaq heç kəs bilməz, bilməz, bu səhnədə, oyunda udan, uduşa hədsiz sevinən nə uşaqdır, nə çöldür, nə tarix, zaman. **Elə çörəyin özüdür.** Ən çox şükür eləyən çörəyin özüdür. Özüdür, deyər, o səfil cocuğun müqəddəslik, qüdsiyyət qoxuyan mədəsində ərilib yox olum, yoxluğa qarışım.

İndi kimse söyləyə bilərmə, qurtulan itmi, qızımı, obamı, Savalanımı, Meşəmi, Dərvişimi, yoxsa nəfəslərə, dönüşülən havamı, gedilən yol, pünhanda qalan iç, içərimi, yaaaaa

huuuuuu...

Qız dağdan dönüş törenindən sonra gördüyü vəqeyə tab gətirib, hazır olub, nədənsə başa düşməse də, içinin ən üst qatını yoxlamaq qərarına gəldi. Kənd, adamlar, dövrüyənin tamlığı nə şəkildə yerindəydi...

I

Do. Re. Mi. Fa.
Do. Re. Mi. Sol.
Do. Re. Mi. Lya.
Do. Re. Mi. Si.
Do. Re. Mi. Əlif.
Do. Re. Mi. Laam.
Do. Re. Mi. Fa. Mim

I

III

Od. Su. Hava. Topraq. Can.
Su. Od. Topraq, hava. Yurd.
Hava. Topraq, od. Su. Qan.
Topraq, hava. Su. Od. Yurd.

Qız içindəki torpağa çoox-çoox uzaqlardan yansıyan doğma at-atlı ayaqlarının səsinə duydu. Ancaq özünü bu torpağın harasındasa dağ başlarıyla çöl arasındakı batan iqlimində gördü.

b ə l ə d ç i

Əsəd Cahangir

Tural

Zakir
Sadatlı

Oqtay Əhmədov

Şaiq Vəli

Pərviz

Yalçın
Qoca

Aləmzar
Sadıqqızı

Yusif
Həsənbəy

"Duel"

Mübariz
Məsimoğlu

İbanes

Naringül

Fəridə
Hacıyeva

Əli
Kərimbəyli

Hicran

Kamil
Əfsəroğlu

"Təqdimat"

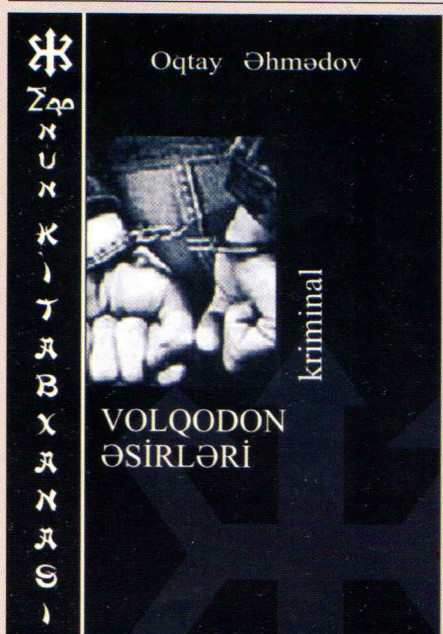
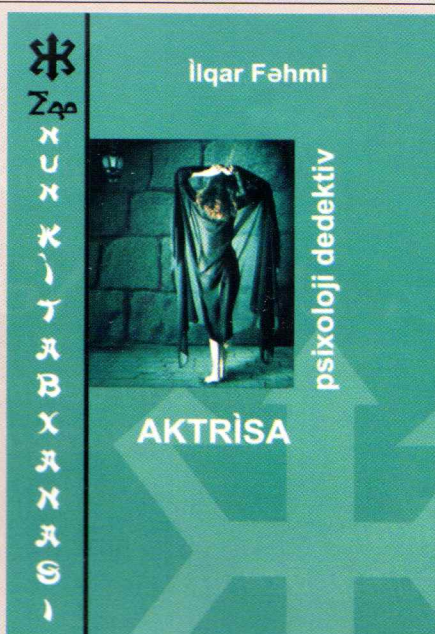
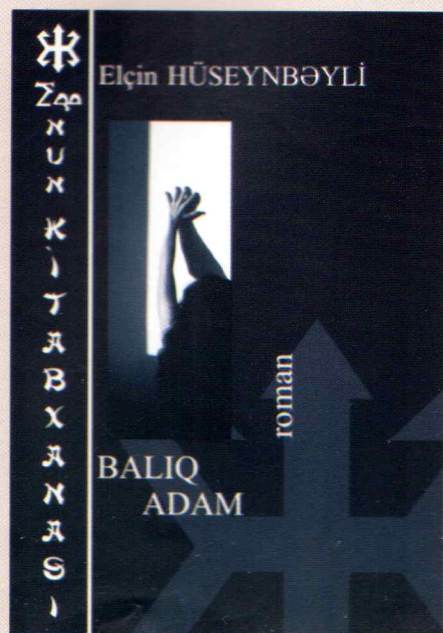
Zərdüşt

M.R.Ceyms

"Uşaq şeiri"

Xanəmir

«Adiloğlu» nəşriyyatı və «Ulduz» jurnalı «EQO-nun kitabxanası» layihəsi çərçivəsində aşağıdakı kitabların nəşrini davam etdirir.

Bu kitabları şəhərimizin kitab köşkləri, mağazaları və «Adiloğlu» nəşriyyatından əldə etmək olar.

Əlaqə telefonları:
«Adiloğlu»
418 68 25

«Ulduz»
498 72 43